

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

ENDERUN SARAY MEKTEBİ'NDE HAS ODA TEŞKİLATI

Yüksek Lisans Tezi

TAHİR GÜNGÖR

Danışman: PROF. DR. ZİYA KAZICI

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
TAHİR GÜNGÖR'ün ENDERUN SARAY MEKTEBİ'NDE HAS ODA TEŞKİLATI adlı
tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 14.06.2007 tarih ve 2007/07-34 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

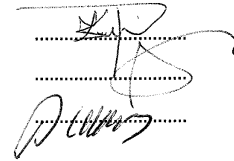
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 28.06.2007

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ZİYA KAZICI

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. İ.SAFA ÜSTÜN

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. BEDRETTİN ÇETİNER

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan bir müddet sonra saray denilen yönetim merkeziyle tanışmış ve zamanla bu yönetim merkezinin teşkilatını geliştirmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Osmanlı sarayı, toplum için bir yönetim merkezi olmanın yanında ekonomi, eğitim, din ve sanat gibi sahalarda da bir merkez olma hüviyetini kazanmıştır. İşte böyle bir merkezin eğitim sahasını ilgilendiren Enderun Mektebi'nin en üst sınıfını Has Oda oluşturmaktadır. Bu odanın teşkilatını konu alan araştırmamızı değerli danışman hocam Prof. Dr. Ziya Kazıcı'nın teşvikleri doğrultusunda yapmaya karar verdim. Hiç şüphesiz bu teşvik ve kararda benim Topkapı Sarayı'nda çalışıyor olmamın da etkisi olmuştur.

Tahsil hayatım boyunca ve özellikle bu çalışma süresince görüşlerinden her zaman istifade ettiğim sevgili amcam Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Güngör'e, bu araştırmanın her aşamasında değerli görüşlerinden faydalandığım danışman hocam Prof. Dr. Ziya Kazıcı'ya teşekkür ederim.

Hayatım boyunca maddî ve manevî olarak desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili babama, anneme ve kardeşlerime, ayrıca bu çalışma süresince her türlü fedakârlığı göstererek bana destek olan sevgili eşime ve oğluma teşekkür ederim.

İstanbul, 2007

Tahir GÜNGÖR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
OSMANLI SARAYI.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ENDERUN MEKTEBİ TEŞKİLATI

I. ENDERUN	8
1. Enderun'a Eleman Alımı	11
2. Enderun'da Günlük Hayatta Namaz ve Kur'an'ın Yeri	13
3. Enderun'da Eğitim.....	15
II. ENDERUN'UN BÖLÜMLERİ.....	18
1. Büyük ve Küçük Odalar.....	19
2. Doğancı Koğuşu	21
3. Seferli Odası.....	23
4. Kiler Odası	26
5. Hazine Koğuşu	30
6. Has Oda.....	34

İKİNCİ BÖLÜM HAS ODA TEŞKİLATI

I. HAS ODA'NIN KURULUŞU	36
II. HAS ODA KASRI.....	37
III. HAS ODA'NIN MEVCUDU.....	41
IV. HAS ODALILARIN VAZİFELERİ	44
V. DİĞER ODALARDAN HAS ODA'YA GEÇİŞ	50
VI. HAS ODALILARIN KIYAFETLERİ.....	53
VII. HAS ODALILARIN ULÛFE VE BAŞŞİŞLERİ.....	54
VIII. HAS ODA'NIN ARZ AĞALARI	57
1. Has Odabaşı.....	58
2. Silahdar Ağa	62
3. Çukadar Ağa.....	67
4. Rikabdar Ağa.....	71
5. Dölbend Ağası	73
6. Anahtar Ağası.....	77
IX. HAS ODA'DA GÖREV YAPAN BAZI SİMALAR	79
1. Sokullu Mehmet Paşa	79
2. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa	80
3. Abdurrahman Abdî Paşa	81
4. Behruz Ağa.....	83

5. Ali Ağa.....	83
6. Mirza Mehmed	84
7. Abdurrahman Çelebi.....	84
8. Abdullah Ağa	84
9. Mehmed Ağa	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHÎ SEYRİ İÇİNDE HAS ODA’NIN FONKSİYONLARI

I. HAS ODA’DA YAPILAN MERASİMLER.....	86
1. Hırka-i Şerif Ziyareti	86
2. Cülûs Merasimi	92
3. Muâyede Merasimi	93
II. HAS ODA’DA BULUNAN KUTSAL EMANETLER	96
III. HAS ODA’DA KUR’ÂN-I KERÎM OKUNMASI GELENEĞİ.....	98
SONUÇ	102
EKLER	105
EK I BELGELER	106
EK II RESİMLER.....	117
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
b.	Bin (oğlu)
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cevdet
D.	Defter
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
E.	Evrak
EUM	Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası
haz.	Hazırlayan
Hız.	Hazreti
İST.A.	İstanbul Ansiklopedisi
ktp.	Kütüphanesi
M.E.B.	Millî Eğitim Bakanlığı
nr.	Numara
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
s.	Sayfa
sdl.	Sadeleştiren
t.y.	Tarih yok
TOEM	Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası
trc.	Tercüme eden
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vr.	Varak
vs.	Ve saire
yay.	Yayınlayan, yayınları

GİRİŞ

OSMANLI SARAYI

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde bütün devlet müesseseleri sade ve basitti. Osmanlı saray teşkilatı da bu sadelik içindeydi. Devlet gelişip büyüdüğü buna paralel olarak müesseseler de büyük gelişmeler yaşadı. Bu açıdan Osmanlı sarayını, devletin büyümesi sürecinde olduğu gibi farklı gelişmelere göre değerlendirmeliyiz.

Bursa fethedilmeden önce Osmanlı'nın henüz bir sarayı yoktu. Osmanlı Bey'i diğer beyliklerin beyleri gibi devlet işlerini kendi evinde görürdü. Beyliğin ileri gelenlerini ve tebaasını (vatandaşlarını) bu sade evde kabul ederdi. Bu şekildeki bir evin çok sayıda muhafız ve yardımcı elemana da ihtiyacı yoktu. Nitekim bir kâtip, bir haberci, birkaç çavuş ve muhafız bütün işleri görmek için yeterliydi.¹

Orhan Bey Bursa'yı fethedince beyliğini her sahada teşkilatlandırmak için çok çalışmıştır. Onun yapmış olduğu müesseseleşme ile beraber beylik olan Osmanlı Beyliği devlet olma yolunda çok önemli merhaleler kat etmiştir. O, bunu yaparken de Anadolu Selçukluları ile İlhanlıları örnek almış ve buna göre bir hükümet oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemde askerî alanda çok önemli teşkilatlanmalar yapılmışsa da, devlet açısından en esaslı gelişim, beylik merkezinde divan teşkilatının kurulması olmuştur. Bu oluşumda bir vezir, Bursa kadısı ve Orhan Bey'le birlikte en çok dört kişi bulunurdu. Ayrıca divana dâhil olmayan bir fetva makamı da vardı.²

Osmanlıların ilk sarayı Bursa'da yapılmış³; daha sonra başkent olan Edirne'de de bazı saraylar⁴ inşa edilmiştir. İstanbul'un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed tarafından bugün Bâyezid diye isimlendirilen semtte, şu an İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasının bulunduğu yerde bir saray yapılmıştır. Bu saraya Eski Saray (Sarayı

¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, İstanbul 2003, s. 29.

² M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul 1977, s. 18-19.

³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 10.

⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, III, 455-460.

Atik) adı verilmiştir.⁵ Fakat daha sonra beğenilmeyen Eski Saray'ın yerine Ayasofya ile Sarayburnu arasında bulunan tepeye yeni bir saray yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bir simgesi hâline gelen bu saraya önce Yeni Saray (Saray-ı Cedid-i Âmire) ve daha sonra Topkapı Sarayı adı verilmiştir.⁶ Bu sarayın “Topkapı Sarayı” ismiyle anılması ise şu şekilde olmuştur: İstanbul'un Sarayburnu noktasında bulunan kapısının ismi burada bulunan selam topları sebebiyle Topkapı'ydı. İşte bu kapının yanına ve sahil kenarına, Sultan I. Mahmud tarafından bir ahşap saray yapılmış ve ismine “Topkapı Sarayı” denilmiştir. 1279/1862 senesinde çıkan yangında bu ahşap saray tamamen yanmıştır. Bundan sonra bütün Yeni Saray'a “Topkapı Sarayı” denilmeye başlanmıştır.⁷

Yaklaşık 380 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve Pâdişahların resmî ikametgâhı olan Topkapı Sarayı; Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve Haliç'e hâkim bir tepenin üzerinde 700 bin metre karelik bir alanda kurulmuştur. Bu saray yüksek duvarlarla çevrili avlular ve bahçeler arasında, Fatih Sultan Mehmed'den sonra gelen Pâdişahlar tarafından da yeni binalar eklenmek suretiyle, daha çok bir kale kent görünümünü andırmaktadır.⁸

Osmanlı sarayı devlet yönetiminin gerçek merkeziydi. Bununla beraber burası; Kapıkulu askerlerinin sarayda bulunması açısından askerî, İç ve Dış Hazine'nin sarayda olması açısından malî, Enderun gibi bir eğitim merkezinin olması açısından eğitim, Kutsal Emanetler vesilesiyle dinî ve çeşitli sanat dallarının burada öğretilmesi açısından sanat gibi alanlarda da Osmanlı toplumunun merkezi konumundaydı.⁹

⁵ Hüseyin Nevzat Uyaroğlu, *Osmanlı Kamu Yönetim Kurum ve Sistemleri İçinde Saray Okulu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 38.

⁶ Mehmed Refik, “Fatih Asrında Enderun-ı Hümâyûn Teşkilatı”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası(EUM)*, nr. 16, Orhaniye Matbaası, 1335, s. 273.

⁷ Abdurrahman Şeref, “Topkapı Sarayı Hümâyûnu”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası(TOEM)*, İstanbul 1328, V, 266; Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul t.y., s. 236-237.

⁸ Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, s. 29–30.

⁹ Sina Akşin, “Osmanlı Sarayının Yapısı ve İşlevleri”, *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara 1994, s. 2074–2082.

Osmanlı sarayı; Bîrun, Harem ve Enderun olmak üzere üç ayrı bölümden oluşmaktaydı. Farsça bir kelime olup sözlükte dışarı¹⁰, hâriç manasına gelen¹¹ Bîrun ıstılahta ise; Topkapı Sarayı'nın Bâbü's-saâde kapısının dışında kalan, birinci ve ikinci bahçe diye isimlendirilen yerlerdeki müesseseleri ifade eden bir tabirdir.¹² Bîrun teşkilatında çok çeşitli işler bulunmaktaydı. Burada hizmet eden ilmiye sınıfı ile Bîrun Ağaları (Dış Ağalar), sarayın Harem ve Enderun kısmının dışındaki dairelerde oturup işlerini görürler, akşam olunca evlerine giderlerdi. Bu kısımdaki görevliler Enderun Ağaları gibi sıkı bir disiplin altında değillerdi. Sarayda yatıp kalkma gibi mecburiyetleri de yoktu. İsteyenler sakal bile bırakabilirdi. Bu teşkilata yapılacak tayinleri Sadrazam belirlerdi. Ayrıca burada çalışan bazı kimselere Dâru's-saâde Ağası tarafından kürk giydirilirdi.¹³

Bîrun halkını altı kısımda inceleyebiliriz¹⁴:

a-Ulema Sınıfı: Pâdişah Hocası, Hekim Başı, Cerrah Başı, Kehhal Başı (Göz Hekimi), Müneccim Başı, Hünkâr İmamı.

b-Ümenâ (Eminler) Sınıfı: Şehremini, Matbah-ı Âmire Emini, Darphâne Emini, Arpa Emini.

c-Rikâb Ağaları ile Müteferrika ve Baltacılar: Yeniçeri Ağası, Emîr-i Âlem, Kapıcılar Kethüdası, Kapıcı Başılar, Çavuş Başı, Çakırcı Başı, Şahinci Başı, Atmacacı Başı, Emîr-i Ahur, Çasnigir Başı, Altı Bölük Ağaları, Cebeci Başı, Topçu Başı, Top Arabacı Başı.

¹⁰ Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lügat*, M.E.B. yay., İstanbul 1996, I, 397.

¹¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. yay., İstanbul 1993, I, 236.

¹² Abdülkadir Özcan, "Bîrun", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, VI, 205.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 358.

¹⁴ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Ankara 1984, s. 3-6; Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 47. Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 358-510.

d-Müteferrik Hizmet Bölükleri: Peykler, Şâtırlar, Rikâb Solakları, Tabl-u Alem Mehterleri, Çadır Mehterleri, Sim Sakalar, Matbah-ı Âmire Aşçıları, Hassa Kiler Bölükleri, Hassa Çamaşırcıları, Hassa Terzileri, Ehl-i Hiref.

e-Bostancı Ocağı: Bostancılar, Osmanlı sarayının içinde ve dışında bulunan bahçe ve bostanlarla Pâdişah ve saray hizmetindeki kayıklar ve diğer bir kısım işlerde hizmet eden ve geniş bir teşkilatı olan önemli bir ocaktır. Saray içinde ve dışında hizmet ettikleri için “Has Bahçe” ve “Hassa Bostanlar” fertleri olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır.

f-Istabl-ı Âmire veya Has Ahur: Teşkilatın en büyük âmiri, Emîr-i Ahur Ağa idi.

XVI. yüzyılın ortalarında Has Ahur’un memur sınıfında şu kimseler vardı: Birinci Mirahur, İkinci Mirahur, Has Kethüda, Beygir Kethüdası, Has Rahtvan, Beygir Rahtvanı, Kürsidar, Oda Başı.

XVII. yüzyılın sonlarında Has Ahur’un memur sınıfında şu kimseler vardı: Birinci Mirahur, İkinci Mirahur, Büyük Ahur Kethüdası, Küçük Ahur Kethüdası, Arpa Ruznamçecisi, Arpa Kâtibi, Saraçlar Kâtibi, Mirahur-ı evvel Kethüdası, Mirahur-ı evvel Kâtibi, Büyük Rahtvan, Küçük Rahtvan, İskemleci-i Ahur (Kürsidar).

Has Ahur’da memur sınıfı dışında hem içte hem de dışarıda olmak üzere iki sınıf hizmetliler de bulunurdu.

Has Ahur içindeki hizmetliler şunlardır: At Oğlanları (Seyisler), Serahur veya Salâhurlar, Saraçlar Has Ahur Nalbantları, Katırcılar, Deveciler.

Has Ahur dışındaki hizmetliler şunlardır: Yund Oğlanları (Yundciyan), Korucular, Taycılar, Voynuklar.

Harem¹⁵; Arapça bir kelime olup sözlükte girilmesi yasak olan yer, mukaddes ve muhterem olan şey demektir. Istılahta ise; saray, konak ve evlerin kadınlara ait bölümlerine verilen isimdir.¹⁶ Bu anlamda olmak üzere Osmanlı sarayında Harem bölümü için “Harem-i Hümayûn” veya “Harem Dairesi” gibi tabirler kullanılırdı.¹⁷ Pâdişahın evi olan Harem¹⁸, aynı zamanda muazzam bir teşkilat yapısına sahipti. Harem teşkilatını üç ana başlıkta ele alabiliriz:

a-Harem’deki Erkek Görevliler: Bunlar Harem’deki bazı hizmetleri yapan ve güvenliği sağlayan Hadım Ağalarıdır. Ak ve Siyah Hadım Ağaları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunların âmiri olan kişiye de Kızlar Ağası veya Dâru’s-saâde Ağası denilirdi.¹⁹

b-Harem’deki Kadın Görevliler: Bunlar genelde câriyelerden müteşekkildi. Harem’de iki grup câriye bulunmaktaydı. Birinci grup; Harem’in ve Pâdişah ile ailesinin hizmetini gören sayıları dört yüz ile beş yüz arasında olan câriyelerdir. Bu câriyelerin Harem ve Pâdişah ile ailesinin hizmetleri dışında, Pâdişah ile bir aile hayatları söz konusu değildi. Bu statüdeki kadın personeli; acemiler, câriyeler, kalfalar (şâkirdler) ve ustalar (gedikli câriyeler) şeklinde dört ayrı gruba ayırmak mümkündür. İkinci grup ise; Pâdişahın ailesi arasında yer alan gözdeleler, ikballer ve kadın efendilerdir.²⁰

c-Pâdişahın Ailesi: Bu grupta vâlîde sultanlar, kadın efendiler, şehzâdeler, gelinler (şehzâde haremeleri) ve hanım sultanlar bulunurdu. Bu grubun reisi, zaman

¹⁵ Harem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, s. 457-483, 521-527, 585-594, 649-657, 713-730; Koçu, *Topkapı Sarayı*, s.157-209; Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK, Ankara 1992; Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), İstanbul 1995; Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun*, trc. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1996; Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı’nda Pâdişah Evi (Harem)*, Sandoz Kültür yay., 1986; Cengiz Köseoğlu, *Harem*, İstanbul 1979.

¹⁶ Pakalın, *a.g.e.*, I, 742.

¹⁷ Pakalın, *a.g.e.*, I, 747.

¹⁸ Anhegger, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁹ Akgündüz, *Osmanlı’da Harem*, s. 264–274; Uluçay, *a.g.e.*, s. 116-131.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, *Osmanlı’da Harem*, s. 275–294; Uluçay, *a.g.e.*, s. 10-60, 131-147.

içinde değışmekle beraber, bazen Baş Kadın Efendi ve bazen de Vâlide Sultan olmuştur.²¹

Sarayın Enderun denilen kısmı ise, değışik kademelerde sınıflara ayrılan ve bu sınıflarda devlete üst düzeyde yönetici yetiştiren bir saray mektebidir. Tez konumuzla doğrudan alakalı olduğu için birinci bölümde bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, *Osmanlı'da Harem*, s. 294–347; Uluçay, *a.g.e.*, s. 61-115.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDERUN MEKTEBİ TEŞKİLATI

I. ENDERUN

Enderun, Farsça bir kelime olup bir şeyin içi, dâhili ve kalbi anlamlarına gelmektedir.²² Enderun, Osmanlı'da ise daha çok saray ve mabeyn karşılığı olarak kullanılmış ve “Enderun-ı Hümâyûn” şeklinde de ifade edilmiştir.²³ İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı Bâbü's-saâde²⁴ (bkz. EK II, RESİM 11) ile Hasbahçe Kapısı (Gülhane'ye açılan kapı) arasındaki üçüncü ve dördüncü avlu ile bu avlulardaki binaların tamamı Enderun teşkilatı içerisinde yer alır²⁵ ve buraya herkesin girmesine izin verilmezdi. İşte bu kısma sarayın iç kısmı olması hasebiyle Enderun-ı Hümâyûn denilmiştir.²⁶ Osmanlı tarih kaynaklarında belirtildiği gibi burası pek çok olaya tanıklık etmiştir. Divan-ı Hümâyûn müzakereleri, Pâdişah cülûsları, elçi kabulleri, muâyede (bayramlaşma) merasimleri, askerlere ulûfelerinin dağıtımı gibi devleti yakından ilgilendiren olay ve gelişmeler hep burada cereyan ediyordu.²⁷

Osmanlı Devleti'nde Enderun, idarî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilmiş bir saray eğitim kurumudur. Enderun, XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese²⁸ dışında en önemli resmî eğitim kurumu olma özelliği taşır. Bu yönüyle Osmanlı'da, devletin ana kurumlarının işleyişinde çok önemli bir fonksiyonu haizdir. Böyle bir teşkilatı oluşturmadaki gaye de; farklı din, dil ve kültürlerden oluşan yapıyı idare edebilecek güvenilir ve iyi yetişmiş yönetici kadroları yetiştirmektir. Osmanlı Devleti'nin çok farklı ırklardan oluşan bir sosyal yapı olması sebebiyle böyle bir eğitim

²² Şükûn, *a.g.e.*, I, 178.

²³ Pakalın, *a.g.e.*, I, 533.

²⁴ Bâbü's-saâde için bkz. Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, *TOEM*, VII, 393-398.

²⁵ Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 273.

²⁶ Reşad Ekrem Koçu, “Enderun”, *İstanbul Ansiklopedisi (İST.A.)*, İstanbul 1968, IX, 5115; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y., s. 107-108.

²⁷ Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, s. 35.

²⁸ Medreseler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2001, s. 325-389; Cahit Baltacı, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

kurumu için kan bağı yerine kültür ve disiplin temel prensip olarak benimsenmiş, kadrolar da bu anlayış içerisinde yetiştirilmiştir.²⁹

Enderun'un, II. Murad (1421–1444; 1446–1451) ve Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında kurulduğuna dair iki ayrı görüş olmakla birlikte II. Murad zamanında Edirne Sarayı'nda kurulduğu, fakat esas teşkilatına Fatih Sultan Mehmed zamanında kavuştuğu söylenebilir.³⁰ Fatih Sultan Mehmed'in bizzat katıldığı Belgrad ve Boğdan seferlerinde Enderun talebelerinin kılıç çekerek şehit olmaları üzerine Pâdişahın kendileri hakkındaki teveccühleri ziyadesiyle artmıştır. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Enderun'dan devletin ihtiyaç duyduğu her çeşit memurun yetiştirilmesini emretmiştir. Edirne Sarayı'ndaki teşkilatı daha da geliştirerek Topkapı Sarayı'nda tatbik etmiştir.³¹

Fatih Sultan Mehmed ile başlayan Enderun Mektebi'nin gelişmesi Sultan II. Bâyezid (1481–1512), Yavuz Sultan Selim (1512–1520), Kanunî Sultan Süleyman (1520–1566) dönemlerinde de devam etmiştir. Bu Pâdişahlar tarafından Enderun Mektebi'ne kazandırılan bina ve eserler Sultan IV. Murad (1623–1640), Sultan III. Ahmed (1703–1730) ve Sultan III. Mustafa (1757–1774) tarafından bakım ve tamir görmüştür.³²

Sultan II. Bâyezid, sarayda Müezzîn Başılık, Berber Başılık, Tüfenkçi Başılık, Başlalalık, Üzengi Ağalığı gibi memuriyetler kurmuş ve bunların her birinin vazifelerini bir talimatnameye bağlamıştır.

Yavuz Sultan Selim ise sarayın teşrifat merasimini bozmamış, hatta Hırka-i Saadet ziyaretini mevcut merasime eklemiştir. Bu tarihlerden itibaren saray içinde hiç kimse Bâbü's-saâde ve daha sonra Dâru's-saâde Ağalarının üstün mevkiine geçememiştir. Hiç kimse Kilerci Başı'nın sağından veya önünden yürüyememiştir. Saray

²⁹ Mehmet İpşirli, "Enderun", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 1995, XI, 185–187.

³⁰ Akkutay, *a.g.e.*, s. 25–26.

³¹ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 130.

³² Akkutay, *a.g.e.*, s. 27.

halkından hiç kimse tayin edilen vakitten önce yiyemez, yatıp kalkamazdı. Herkesin hareketi kanunların ve oda lalalarının nezareti altındaydı.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde sarayın ihtişamı en üst seviyeye gelmişti. Bu dönemdeki resmî günlerde ve değişik vesilelerle yapılan alaylarda sarayın muhafazası çok iyi yapılmıştır. Enderun'un hizmeti için Bekçi, Bostancı, Haseki, Baltacı, Kapıcı, Saray Ağası, Peyk, Solak, Mehter, Seyis, Şahinci, Çakırcı, Tirendaz olarak Topkapı Sarayı'nda her zaman birkaç bin kişi bulunurdu. Fakat kurulan düzenin mükemmel olması sayesinde sarayda kimse yokmuş gibi hiçbir ses işitilmezdi. Teşrifata dâhil olmayan terziler, müneccimler, eczacılar, kâtipler, cüceler, dilsizler, ulaklar, aşçılar, yamaklar ve saray erkânının kendilerine ait birçok uşak, ağa ve köle bu yekûna dâhil değildir. Bunlar da Pâdişah mutfağından yemeklerini yiyerek vazifelerini eksiksiz bir şekilde ifa ederlerdi. Sarayda nizamsız, teşrifatsız, geleneksiz hiçbir şey olmazdı.³³

Sultan II. Mahmud (1808–1839) zamanında Yeniçeri Ocağı'nın lağvıyla (1826) başlayan ıslahat sırasında Enderun'da da bir takım ıslahatlar yapılmıştır. Sarayın geleneklerinden olan tomak, cirit, bamyacı, lahanacı gibi oyunları son kez 1826'da izleyen Sultan II. Mahmud, 1827'de bunları yasakladı.³⁴ 1247/1830'da silahdarlığın lağvını müteakip “Enderun-ı Hümâyûn Nezâreti” ismiyle bir nezaret kurulmuş ve bir sene sonra da “Mabeyn-i Hümâyûn Müşirliği” kurulmuştur. Böylece daha önce Rikabdar ve Çukadar tarafından görülen hizmetler mabeyinciler tarafından yapılmaya başlanmıştı.³⁵ Daha sonra “Enderun-ı Hümâyûn Nezâreti” ünvanı değiştirilerek önce “Mabeyn Nezâreti” denildi, müteakiben o da değiştirilerek “Hazine-i Hâssa Nezâreti” ismi verildi. Bu ünvan da saltanatın ilgasıyla tarihe karışmıştır.

Sultan Abdülmecid (1839–1861) Dolmabahçe Sarayı'nı inşa edip devletin merkezini oraya nakledinceye kadar Enderun, Osmanlı Devleti'nde çok önemli bir görevi yerine getirmiştir. Fakat bu dönemde devletin merkezinin Topkapı Sarayı'ndan taşınması üzerine Enderun teşkilatı gevşemeye ve bozulmaya yüz tutmuştur. Enderun

³³ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 22–23.

³⁴ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Pâdişahı*, İstanbul 2002, s. 475.

³⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire 1311, IV, 729.

elemanlarının eski yükselme yolları kapanmıştır. Enderun, Hırka-i Saadet ve Hazine-i Hümayûn'u muhtevî olmak üzere hizmeti "Hazine Kethüdarları"na tevdi olunmuştur. Sultan II. Abdülhamid (1876–1909) döneminde ise Enderun önemini iyice yitirmiş ve meşrutiyetle bu iyice pekişmiştir.³⁶

Son dönemde sarayda görev alarak Mabeyn Başkâtıblığı yapmış Halit Ziya Uşaklıgil de bu dönemde Enderun'un düzensizliğinden bahsederek daha sonra buranın yapılan tasfiyelerle ve yeni düzenlemelerle güzel bir intizama kavuştuğunu ve böylece Topkapı Sarayı'nın bütün müstemilat ve teşkilatıyla Hazine-i Hâssa'nın yükünü kaldırabileceği bir konuma geldiğini belirtmiştir.³⁷

Enderun Mektebi, 1 Temmuz 1909 tarihinde yayımlanan bir kararname ve bir talimatname ile lağvedilmiştir. 1923 senesinden sonra da Topkapı Sarayı, müze ve kütüphane haline getirilerek, bütün memur ve müstahdemler bu işlerle görevlendirilmişler ve böylece bu müessesenin de beş asırlık ömrüne son verilmiştir.³⁸

1. Enderun'a Eleman Alımı

Enderun'a eleman alımı devşirme³⁹ yöntemiyle yapıldı. Buna göre Hristiyan tebaanın çocukları belli bir nizama göre devşirilerek acemi oğlanı yapıldı. Hristiyan ailelerden devşirilen bu çocuklar, öncelikle Anadolu ve Rumeli'deki Müslüman Türk çiftçi aileleri yanında Türkçeyi, İslâmî esasları ve ahlâkı güzel bir şekilde öğrenirdi. Devşirmelerin Türkleştirilip İslâmlaştırılması amacıyla yapılan ve devşirmelerin yaşları

³⁶ Pakalın, *a.g.e.*, I, 535-536.

³⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, s. 103–105.

³⁸ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I, 24.

³⁹ Devşirme yöntemi hakkında bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, Ankara 1988, s. 13–30; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, OSAV, İstanbul 1990, II, 123–127; Serdar Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi", *Belleten*(1986), 198, s. 679–722; Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 254–257; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları(1530–1699)*, İstanbul 2003, s. 314–324; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 22–37; Pakalın, *a.g.e.*, I, 444–448.

ya da durumlarına göre üç ile sekiz yıl kadar devam eden bu dönem “Türk’e verilmek” deyiimiyle ifade edilmektedir.⁴⁰

Bu dönemin sonunda devşirmelerin içinden en gözde ve güzel olanları saray için seçilerek Enderun’a gönderilirdi. Seçilen bu oğlanlar önce hazırlık sarayları olan Edirne⁴¹, Galata⁴² ve İbrahim Paşa⁴³ saraylarına alınır ve burada özel bir eğitime tabi tutulurlardı. Buradaki eğitimin neticesinde akranları arasında temayüz edip başarılı olanlar Pâdişaha arz olunur ve Yeni Saray’a (Topkapı Sarayı) nakledilirlerdi.⁴⁴ Böylece Enderun’un eleman ihtiyacı karşılanmış olurdu.

Devşirme yöntemi kaldırılınca Enderun’a eleman alımı farklı şekillerde yapıldı. İlk zamanlarda köleler Enderun’a alınmaya başlandı.⁴⁵ Bu sebeple birçok vezir, tüccar ve üst düzey kişiler şeref bulmak amacıyla çocuklarını köle diye saraya satıyorlardı. Bu hile anlaşılınca Pâdişahlar zâdegân (asiller) takımından gençlerin Enderun’a kaydedilmesini emrettiler.⁴⁶ Özellikle XVIII. yüzyıla doğru birçok asilzade ve vezir çocuğu Enderun’a girmeye başlamıştır.⁴⁷

Enderun’a ait esâmî defterlerinden ve bazı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre zâdegân takımından bir çok gencin saraya alındığını görebiliyoruz. Bu gençler ya bir ağanın, ya bir paşanın çocuğu veya yakını olduğu için ya da üst düzey bir yetkilinin iltimasıyla saraya alınırlardı. Mesela Evliya Çelebi’nin Ayasofya Camii’nde Kur’ân-ı Kerîm okumasını Sultan IV. Murad çok beğenmiş ve Evliya Çelebi’nin Enderun’a

⁴⁰ Serdar Özdemir, *a.g.e.*, s. 104-108, 116-118; Özcan, “Devşirme”, *DİA*, IX, 255.

⁴¹ Edirne Sarayı hakkında bilgi için bkz. Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, TTK, Ankara 1989.

⁴² Galata Sarayı hakkında bilgi için bkz. Fethi İsfendiyaroğlu, *Galatasaray Tarihi*, İstanbul 1952.

⁴³ İbrahim Paşa Sarayı hakkında bilgi için bkz. Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul 1972.

⁴⁴ Kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, s. 35-36; Koçu, *Yeniçeriler*, s. 33; İpşirli, *a.g.md.*, *DİA*, XI, 186. Saraydaki bütün ağalar ve içoğlanları bekardı. Bunların saraydan çıkmalarına izin verilmezdi. Şayet evli ise Silahdar Ağa ve Hazine Kethüdası’nın haftada bir kez evine gitmelerine izin verilirdi. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 332.

⁴⁵ Hafız Hızır İlyas, *Tarih-i Enderun (Letâif-i Enderun)*, Matbaa-i Âmire 1276/1859, s. 443.

⁴⁶ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul 2003, s. 39-40; Pakalın, *a.g.e.*, I, 535.

⁴⁷ İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 70.

alınmasını emretmiştir. Böylece Evliya Çelebi Sultan IV. Murad'ın iltimasıyla Enderun'a dâhil olmuştur.⁴⁸ Buna benzer şekilde bazı alımlar için Enderun'a ait bir esâmî defterinden de şu örnekleri gösterebiliriz: 1272/1855 senesinde Kandilci Ali Ağa'nın yeğeni Ahmed Efendi, 1271/1854 senesinde İkinci Kâtip Salih Efendi'nin akrabası Muhammed Cemaleddin Bey, 1265/1848'de Fethi Paşa'nın iltimasıyla gelen Mustafa Asım Efendi, 1258/1842'de Valide Sultan iltimasıyla gelen Muhammed Ağa ve daha niceleri Enderun'a bu şekilde katılmışlardır.⁴⁹ İşte bu durum da Enderun teşkilatının zamanla bozularak önemini yitirmesine sebep olan etkenlerin başında gelmektedir.

Sarayda Enderun'a alınan her çırağın ocak defterine kaydı yapıldıktan⁵⁰ sonra kendilerine otuz bir kuruş çıraklık akçesi verilmesi Sultan II. Bâyezid (1481–1512) döneminde kanunlaşmıştır. Sultan I. Ahmed (1603–1617) dönemine kadar saraya alınacak ağalar ise ilk önce Galata Sarayı'na gönderilir, bir müddet sonra oradan Yeni Saray'daki Küçük Oda'ya alınırlardı. Daha sonra Hazine, Kiler gibi koğuşlarda boşluk olunca oralara nakledilirlerdi.⁵¹

2. Enderun'da Günlük Hayatta Namaz ve Kur'ân'ın Yeri

Enderun'da her gün sabah namazından iki saat önce her koğuşun hamamcısı kalkarak hamamları yakardı. Anahtar şakirdi olan gece nöbetçisi, yanına iki koğuş nöbetçisini alarak koğuşun orta yerinde bulunan ve üzerinde kapı tokmağından büyük bir tokmağın bulunduğu sütunun yanında dururdu. Burada tüm ölmüşlerimizin ruhuna bir İhlas ve Fatıha okurdu. Tokmağa üç kez vurduktan sonra koğuşu bir baştan bir başa dolaşıp yatan kişileri isimlerini zikrederek uyandırmaya çalışırdı. Bunu yarım saat arayla koğuştaki herkes uyanana kadar üç kez tekrar ederdi. Birinci ve ikinci uyarmalarda uyanan koğuş halkı yatağını düzeltir, abdestini alır ve yatağının üzerine otururdu. Sesi güzel olan ağalardan biri ezan vaktine kadar Kur'ân-ı Kerim'den sûreler okurdu.

⁴⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, I, 244 vd.

⁴⁹ TSMA, D. 3364.

⁵⁰ Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 277.

⁵¹ Tayyazâde Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ(Tarih-i Enderun)*, İstanbul 1293, I, 137.

Sarayın orta kapısında ezan vaktini haber veren kapıcı, Ayasofya'dan ezanın okunduğunu işitince kapının büyük halkasına vurarak nöbetçi Ak Ağa'ya durumu bildirirdi. Nöbetçi Ak Ağa da nöbetçi müezzine ezanı okumasını söyler, müezzin de kütüphanenin merdivenlerine çıkarak ezanı okurdu. Daha sonra herkes koğuşlardan belli bir düzen içerisinde çıkarak camiye gelir ve saf tutardı. Sünnet kılındıktan sonra Dâru's-saâde Ağası'nın dizine vurmasıyla müezzin kameti getirir ve cemaatle namaz eda edilirdi. Pâdişah da namaza gelirdi. Şayet Pâdişah camiye gelemese ya Dâru's-saâde Ağası ya da Silahdar Ağa camide bulunurdu. İmam da herhangi bir özürden dolayı camide bulunamazsa cemaat Has Oda'nın imamına uyarak namazı eda ederdi.⁵²

Namazdan sonra güneş doğunca herkes kendi kalfasının yanına gider ve Kur'ân dersi alırdı. Bu vakitte ders okuyanların sesleri çok güzeldir. Kur'ân'ı değişik makamlarla tilavet ederek dinleyenlere ziyafet sunarlardı.⁵³ Kuşluk vakti gelince sabah kahvaltısı yapılırdı.⁵⁴ Kahvaltıdan sonra Pâdişahın hizmetine gitmemiş olanlar öğle namazına kadar ders ve müzakere, yazı ve mûsıkî meşki ile meşgul olurlardı. Öğle namazı da yine camide cemaatle eda edilirdi. Fakat bu namaza Pâdişah iştirak etmezdi. Öğle ve ikindi arasında da yine ders ve müzakereler yapılırdı. Binicilerle kemankeşeler de at ve ok talimi yaparlardı.⁵⁵

Enderun'da eskiden beri âdet olduğu üzere ikindi namazı da cemaatle kılındıktan sonra akşam yemeği yenirdi. Daha sonra Nöbetçi Baş vasiyetiyle Silahdar Ağa'dan izin alınarak bir müddet meydanda oyunlar oynanırdı. Süre dolunca Nöbetçi Baş ellerini çırparak oyun oynayanları ikaz ederdi. Bunun üzerine herkes koğuşuna dönerdi.⁵⁶ Akşam namazına kadar herkes abdestini alır ve ezan okununcaya kadar Kur'ân okurdu. Akşam namazını kıldıktan sonra yatsıya yakın herkes Kur'ân okumayı

⁵² Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 142-144.

⁵³ Mehmed Halîfe, *Târîh-i Gılmanî*, Türk Târîh-i Encümenî Mecmuası, İstanbul 1340, s. 98.

⁵⁴ Pakalın, *a.g.e.*, I, 535.

⁵⁵ Koçu, "Enderun", *İST.A.*, IX, 5119.

⁵⁶ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 146.

birakıp abdest tazelerdi. Yine aynı şekilde herkes yatsı⁵⁷ ezanını bekler ve ezan okununca ikişerli sıra halinde Hünkâr mescidine geçerdi. Her odalı kendine ait yerde saf tutarak cemaatle yatsı namazını eda ettikten sonra hepsi imam ile ayağa kalkarak Pâdişaha dua ederdi.⁵⁸ Yatsıdan sonra kahvaltı yapılır, büyükler uykuları gelinceye kadar taşlıkta gezinir ve sohbet eder, yaşı küçük olanlar kahvaltıdan sonra koğuşlarından çıkarılmayıp yatırılırdı.⁵⁹ Yatmadan önce herkes Pâdişahın selameti ve geçmiş Pâdişahların ruhu için ayakta üç İhlas bir Fâtiha okurdu.⁶⁰

Görüldüğü gibi Enderun'da günlük yaşamda namazın ve Kur'ân'ın yeri çok önemlidir. Zira Enderun'da namaz kılmamak gibi bir durum söz konusu değildi. Çünkü namaz kılmayanlar azarlanır, haysiyet ve itibarları zedelenirdi.⁶¹ Namazın bu derece önem arz etmesi sebebiyle günlük yaşamdaki her şey namazlara göre planlanmış durumdadır. Enderun'da hayatın sabah namazı öncesinde başlaması ve yatana kadar belli bir düzen ve intizam içerisinde devam etmesinden, zamanın israf edilmeden değerlendirilen çok önemli bir unsur olduğunu müşahade ediyoruz. Bu sebeple Enderun'un günlük yaşamında Müslüman olan bir kişinin alması gereken önemli dersler bulunmaktadır.

3. Enderun'da Eğitim

Enderun, Osmanlı'da medrese eğitiminden farklı olarak devlete kalifiye üst düzey bürokrat yetiştiren önemli bir saray eğitim-öğretim kurumudur. Nitekim sarayın; mimarını, nakkaşını, ressamını, hattatını, kâtibini, imamını, müezzinini, müneccimini, müverrihini, şairini, âlimini, silahşorunu, hanendesini, sazandesini, nüktedanını, soytarısını bununla beraber devletin; seraskerini, kazaskerini, Sadrazamını, kaptan-ı

⁵⁷ Tayyazâde; sabah, öğle, ikindi ve akşam namazlarının camide, yatsı namazının ise koğuşlarda ama mutlaka cemaatle kılındığını söylemektedir. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 147. Mehmed Halife'nin Tayyazâde'den önce yaşadığını göz önüne alırsak, önceleri camide kılınan yatsı namazının daha sonraları koğuşlarda kılındığını söyleyebiliriz.

⁵⁸ Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 97–98.

⁵⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 147; Koçu, "Enderun", *İST. A.*, IX, 5119.

⁶⁰ Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 98.

⁶¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 143.

deryasını, valilerini ve elçilerini de bu mektep yetiştirirdi.⁶² İşte bu kadar önemli şahısların yetiştiği bu mektepte eğitim-öğretim faaliyetleri şu şekilde yapıldı:

Enderun'daki odalarda bulunan görevliler kendilerine has görevleri yerine getirdikten sonra vakit kaybetmeksizin belirli yerlerde toplanarak kimi hüsn-ü hat çalışır, kimi Kur'ân-ı Kerîm'in ezber ve tecvidine çalışır, kimi de şer'i ilimleri öğrenmeye ve öğretmeye çalışarak ilmini kemâle erdirmeye gayreti içinde olurdu.⁶³ Her gün sabah ile öğle, öğle ile ikindi namazları arasında ders ve müzakereler eksiksiz yapıldı.⁶⁴

Enderun'da belli bir maaş karşılığında sarayın dışından meşhur hocalar ve ilim adamları getirilerek onların talebeye ders vermeleri sağlanırdı. Fatih Sultan Mehmed, birçok ilim ve fennin öğretilmesi için bütün ilim adamlarını sarayında toplamıştı.⁶⁵

Salı günleri saraya gelen hocalar talebeye ilk önce Buhârî okuturlardı. Daha sonra Arapça, akaid ve fıkıhtan bazı kitapları okuturlardı. Pazar günleri Reisü'l-kurra Efendi'den kıraat ilmi öğrenilirdi. Cumartesi ve Çarşamba günleri gelen hat hocalarından da değişik hatlar meşk edilirdi.

Enderun'da mûsikî öğrenimine de büyük önem verilirdi. Özellikle sarayın müezzinleri ve imamları olmak üzere bazı kimseler Seferli Koğuşu'nun yakınında olan meşkhane de konunun üstadlarından mûsikî dersi alarak kendilerini bu alanda da yetiştirirlerdi. Bu sayede Enderun'dan çok önemli şair, sazende, hanende ve mûsikîşinaslar yetişmiştir.⁶⁶

Enderun'da spor eğitime de çok önem verilirdi. Bu münasebetle Enderunlular belirli günlerde cündilik, kemankeşlik ve cirit gibi sporlara ait idman, özellik ve maharetleri kazanmak için çalışırlardı.⁶⁷

⁶² Ergin, *a.g.e.*, I, 16.

⁶³ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 97.

⁶⁴ Koçu, "Enderun", *İST.A.*, IX, 5119.

⁶⁵ Akkutay, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁶ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 139-141.

⁶⁷ Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 278.

Enderun'da belirli günlerde ders vermeye gelen hocaların verdikleri derslerle yetinilmezdi. Bunlardan başka Enderun'un kendi içinden yetişmiş olan hocalar da, uygun bir maaşla bayram ve sair hizmetlerin yapılması gerektiği günler hariç, her gün ders verirdi. Her dersin sonunda öğrenciler derslerini birbirleriyle müzakere ederlerdi. Şayet bir müşkil varsa hocalardan bunların izah edilmesi istenirdi.⁶⁸

Sultan II. Murad'ın (1421–1444; 1446–1451) devrinde Enderun'da verilen derslere tefsir, hadis, fıkıh, şiir ve inşa, mûsikî, heyet, hendese, coğrafya, kelam, mantık, manîa, usul, bedi, beyan ve hikmet eklenerek⁶⁹ eğitimin çok yönlü bir şekilde verilmesi amaçlanmıştır.

Saray-ı Hümayûn'da bulunan ağalar ilimden ve fenden arzu ettikleri alanda eğitim görme konusunda serbesttiler. Ancak her şeyden önce Kur'ân okumayı, ilmiyali, tecvidi bilmeleri ve kelam ilmi konusunda Birgivî, fıkıh sahasında ise Halebî ve Kudurî gibi kitapları da okumaları gerekirdi. Böylece iman ve amel bakımından bilinmesi gereken meselelere vâkıf olurlardı. Bu eğitimden sonra istedikleri alanda kendilerini yetiştirebilirlerdi.

Gördükleri eğitim sonucunda hâfız olan, kıraat ilminde ve Arapçada icazet alan, sülüs ve ta'lik hatlarında hattat olanlarla hocalarına türlü türlü iltifatlar edilir ve kendilerine atıyyeler verilirdi. Ayrıca kendilerine birer kat elbise de hediye edilirdi. Hocalara da kürk ve para gibi hediyeler verilerek kendilerine iltifatlar yapılırdı.⁷⁰

1292/1875 tarihli belgede Enderun Mektebi sınıfları, dersleri, hocaları ve öğrenci sayıları hakkında bilgiler vardır. Bu belgeye göre toplam yüz atmış kişinin eğitim gördüğü Enderun Mektebi altı bölüme ayrılarak talebeye eğitim vermeye devam etmektedir. Bu bölümlerin mevcudu ve okutulan dersler şu şekildedir:

1292/1875 senesinde otuz sekiz kişiden oluşan ibtidâî (başlangıç) sınıfında ta'lim ve tecvid üzere Kur'ân, ilmihal, ahlak risaleleri ve sülüs hattı gibi dersler

⁶⁸ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 145.

⁶⁹ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 129.

⁷⁰ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 155.

okutulmaktadır. Elli bir kişiden oluşan birinci sınıfta ulûm-ı diniyye, Türkçe olarak Medhal-i Kavaid kitabı ve sülûs hattı dersleri okutulmaktaydı. Yirmi üç kişiden oluşan ikinci sınıfta Arapça sarf, Farsça kavaidi, peygamberler tarihi, coğrafya hesapları, resim, sülûs ve rik'a hattı dersleri verilmekteydi. Yirmi üç kişiden müteşekkil olan üçüncü sınıfta Arapça'da Avamil kitabı, Farsça'da Gülistan kitabı, Osmanlı tarihinde Fezleke isimli eser, coğrafya hesapları, resim, sülûs ve rik'a hatları okutulmaktaydı. On yedi kişilik dördüncü sınıfta Arapça İzhar kitabı, Farsça olarak Gülistan kitabı devamı, umumî tarih, coğrafya hesapları, imlâ ve resim dersleri, sülûs ve rik'a hatları okutulmaktaydı. Yedi kişiden oluşan beşinci sınıfta ise Türk Edebiyatı olarak Kavaid-i Osmaniyye ve Mi'yarü'l-kelam okutulup terceme ve imlâ konularında usûl dersi verilmektedir. Bununla birlikte Farsça olarak Bostan kitabı, umumî tarih, hesap hendese, resim, sülûs ve rik'a hatları okutulmaktadır.⁷¹(bkz. EK I, BELGE 5)

II. ENDERUN'UN BÖLÜMLERİ

Enderun, her biri değişik kademelerde olan yedi koğuştan oluşmaktadır. Bunlar, kademe sırasına göre en alttan üste doğru şu şekildedir: 1-Küçük Oda 2-Büyük Oda⁷² 3-Doğancı Koğuşu 4-Seferli Koğuşu 5-Kiler Koğuşu 6-Hazine Koğuşu 7-Has Oda.

Bu koğuşlarda otuz yaşını geçmiş, ilim, edep ve irfan bakımından kendisini yetiştirmiş elemanlara el öptürülerek “lala” ismi verilirdi. Aynı zamanda bunlara “eski”⁷³ de denilirdi. Lalalar acemilerden üstün ve onların mürebbîsi konumundaydı. Bu durum Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında konulan bir âdet olmakla birlikte Sultan II. Bâyezid (1481–1512) zamanında Enderun nizamına konularak te'kid edilmiştir.

⁷¹ TSMA, D. 4783/1. Bu tarihte Enderun'da öğrenim gören talebelerin isimleri için bkz. TSMA, D. 4783/ 2.

⁷² Büyük ve Küçük Oda'yı tek başlık altında inceleyeceğiz.

⁷³ Kıdemli yerinde kullanılan bir tabirdir. Hizmetlerinde eskimek suretiyle bu unvanı alanların kadir ve itibarları arttığı gibi terakki yolu da kendilerine açılmış bulunurdu. Kıdemli olmayanlara “acemi” denirdi. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 555.

Her koğuşta ocak yoluyla gelen eskilerden yirmişer kişinin en kıdemlisi olan on birine “bıçaklı”⁷⁴, geriye kalan dokuz ağaya ise “soyunuk” eski denilirdi.⁷⁵

1. Büyük ve Küçük Odalar

Bâbü’s-saâde’den içeri girilince sağda Büyük Oda (bkz. EK II, RESİM 2)ve sol tarafta Has Oda ile Kuşhane arasında Küçük Oda (bkz. EK II, RESİM 1) bulunuyordu. Bu odalarda bulunan acemiler Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarından seçilerek gelirlerdi.

Bu odaların sorumlusu Saray Ağası’dır.⁷⁶ Ayrıca bundan başka Büyük Oda’da Odabaşı, İmam, Külhancı Başı; Küçük Oda’da ise Oda Kethüdası, Odabaşı ve Simitçi Başı denilen gılmanlar da bulunurdu. Bu odalarda “Halife” ismi verilen on iki kalfa vardı ve bunlar odalarının itibar sahibi oğlanlarındandı. Bu halifeler dışardan gelen hocalardan ders okurlar ve kendileri de odadakilerden beşer, onar kişiye okuturlardı.⁷⁷

Bu iki odada bulunanların tek işi okuyup yazmak ve sanat öğrenmektir. Pâdişahla ilgili herhangi bir görevleri bulunmamaktadır. Diğeri oda ağaları gibi bayramlarda Pâdişaha el öpmeye gitmek de âdetlerinden değıldir. Ancak Pâdişah vefat edince bu oda halifelerinden dört ağa cenazenin başında Kur’ân okurdu. Bu hizmetlerinden ötürü kendilerine Defterdar Hazinesi’nden biner akçe ve Enderun Hazinesi’nden de sekizer altın verilirdi. Bu şekildeki bahşişler kanun gereğı idi. Bununla beraber Sultan İbrahim’in (1640–1648) vefatında farklı bir uygulama ile dört yüzer kuruş olarak verilmiştir. Ayrıca her iki odadakilerin günlük ulûfeleri de sekizer akçe

⁷⁴ Has Oda’da on iki “bıçaklı eski” olduğı zikredilmektedir. bkz. Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 97.

⁷⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 137–138.

⁷⁶ Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 274.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 309–310.

idi.⁷⁸ Bununla beraber her birinin senelik birer kat elbiselik çuhaları ve iki yüzer akçe düğme akçeleri vardı ve kendilerine birer çatma⁷⁹ ile birer takke de verilirdi.⁸⁰

Bu oda gılmanları dolama⁸¹ giymeleri sebebiyle “Dolamalı”⁸², tek işlerinin ilim öğrenmek olması sebebiyle de “Okur-yazar takımı”⁸³ diye isimlendirilmişlerdir.

Bu odalıların terfi ve nakil işlemleri, Kapı Ağası vasıtasıyla yapılırdı. İstekler onun vasıtasıyla Pâdişaha iletilirdi. Enderun’un Hazine, Kiler ve Seferli odalarında boşalma olduğu zaman, Kapı Ağası’nın arz etmesi üzerine Pâdişah “Kaftan altına verdim.” diye yazarak arzuhallerini iade eylerdi. Bu şekilde Büyük ve Küçük odalardan terfi edenler dolamadan çıkarak kaftanlı olurlardı.⁸⁴

Her iki odanın da mevcudu değişik tarihlerde farklılıklar göstermektedir. Değişik senelere ait mevacic defterlerine göre Büyük ve Küçük odaların mevcudu aşağıdaki tabloda zikredilmiştir:

SENE	KÜÇÜK ODA NÜFUSU	BÜYÜK ODA NÜFUSU
1044/1634 ⁸⁵	169	289–295
1061/1650 ⁸⁶	236	295
1071/1660 ⁸⁷	347	357

⁷⁸ Baykal, *a.g.e.*, s. 68–69. Her iki odadaki neferlerin maaşına daha sonra yapılan zamla ulûfeleri yevmî on akçeye çıkarılmıştır. bkz. Koçi Bey, *Risâle*, haz. Ali Kemal Aksüt, İstanbul 1939, s. 80.

⁷⁹ Çatma: Kendisinden elbise, örtü veya yastık yüzleri yapılan bir nevi Türk kumaşı. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 332.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 310.

⁸¹ Dolama: Üste giyilen cübbemsi bir nevi elbisenin adıdır. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 470.

⁸² Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 97.

⁸³ Baykal, *a.g.e.*, s. 68.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 310.

⁸⁵ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1040.

⁸⁶ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 280.

⁸⁷ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1501.

Ayrıca Enderun gılmanlarının lezez⁸⁸ mevaciblerinin gösterildiği tarihsiz bir belgeye göre de Büyük Oda üç yüz atmış beş, Küçük Oda ise üç yüz seksen üç kişiden müteşekkildir.⁸⁹ (bkz. EK I, BELGE 9)

Mevacib defterlerinden elde ettiğimiz bu verilere göre Büyük ve Küçük odaların Enderun'un bölümleri içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Büyük ve Küçük odalar 1086/1675 tarihinde Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarının teşkilatıyla birlikte lağv edilmiştir.⁹⁰ Bu odalar lağvedildikleri için bu tarihten sonraki mevacib defterlerinde -diğer odaların isimleri zikredildiği halde- yer almamışlardır.⁹¹

2. Doğancı Koğuşu

Bu odaya “Hâne-i Bâzbân” da denilir. Odanın mevcudu kırk kişi olup kaftanlı denilen Enderun halkının beşinci kısmı olarak itibar görmüşlerdir.⁹²

Sultan IV. Mehmed (1648–1687) tarafından kaldırıldıkları için daha sonraki teşkilat kitaplarında bu oda müstakil olarak zikredilmemiştir. Fakat daha önceden Doğancı Başı'nın emri altında böyle bir Enderun halkı bulunmaktaydı.⁹³

⁸⁸ Lezez: Şevval, Zilkade, Zilhicce aylarına ait maaşları ifade eden bir tabir olarak kullanılmaktadır.

⁸⁹ BOA, C. Saray, nr. 1525. Koçi Bey Enderun odaların mevcudunun fazlalığından bahsederek, nüfusun tedricen azaltılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Küçük Oda yüz yirmi, Büyük Oda iki yüz, Hazine atmış, Kiler, Seferli ve Has Oda kırk kişi olmalıdır. bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 81.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 310. Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarında gılmânân-ı hâssadan Enderun'a layık olanlar Yeni Saray'a (Topkapı Sarayı) nakil olup diğerleri aşağı bölüklere çıkarıldığından bu saraylar boş kalmıştı. Bu sebeple Galata ve İbrahim Paşa sarayları medreseye çevrilmiştir. Pâdişah Edirne'deki Eski Saray'ın satılmasını arzu etmesine rağmen talibi olmadığı için satılamamıştır. Daha sonra bu saray el-hâc Mehmed Efendi'ye verilmiştir. bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i vekaiyat*, sđl. Abdülkadir Özcan, Tercüman 1001 temel eser, İstanbul 1977, I, 106.

⁹¹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 192, 196, 891, 1774; C. Saray, nr. 2790.

⁹² Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, s. 40; Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 97.

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 311.

Genel olarak “Kaftan Altı” diye tabir olunan çeşitli kumaşlardan yapılmış elbiseleri olup zabitleri (eskileri) ferace tarzı, neferleri ise lokmanî denilen düğmeli kaftan giyerlerdi.

Bunlar, Pâdişaha ait olan şahin ve doğan gibi hayvanları besleyip uçurmayı öğretirlerdi. Pâdişah ava çıktığında Doğancı Başı’nın gözetimi altında Pâdişahın önünden ve yanından giderek doğan ve şahin uçururlardı. Ayrıca Pâdişah avda bulunduğu sırada dış avcılar tarafından veya dış pazarlardan av hayvanı getirenlere bahşiş çıkartmak ve getirdikleri avı Pâdişaha sunmak Doğancı Başı’nın göreviydi.⁹⁴ Koğuş, Sultan IV. Mehmed (1648–1687) zamanında kaldırıldıktan sonra Doğancı Başı’nın görev ve yetkileri Bîrun halkından Çakırcı Başı’ya devredilmiştir.⁹⁵

Doğancılar esas olarak bu koğuşta hizmet etmekle birlikte başka koğuşlarda da çalışmışlardır. Mesela XVII. yüzyılda bu koğuştan Has Oda’da üç, Hazine’de yedi, Seferli Oda’sında ise yirmi kişi çalışmaktaydı.⁹⁶ Bir dönem bu oda oğlanlarına Hazine Koğuşu’nun temizlik günleri nöbeti de verilmişti. Bu günlerde doğancılar sıra ile Hazine’ye giderek nöbetlerini tutarlardı.⁹⁷

Doğancı Başı’nın ulûfesi kırk akçe idi. Diğer doğancıların ulûfesi yirmişer akçe idi. Ayrıca her birine senede iki defa “Seraser Dolama”, yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak ve birer de takke verilirdi. Ayrıca her sene Ramazan ayında “Yıllık-ı Pâdişahi” denilen bir ücret de verilmesi kanundu.⁹⁸

Her sene Şaban ayında arz ağalarına ödenen mukarrer akçe olarak Doğancı Başı’ya da beş yüz kuruş ihsan olunurdu.⁹⁹ Bununla beraber Ramazan ayında esvab akçesi olarak da kendisine altı bin dört yüz kırk kuruş ödenirdi.¹⁰⁰

⁹⁴ Baykal, *a.g.e.*, s. 65-67.

⁹⁵ Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005, s. 120.

⁹⁶ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 120.

⁹⁷ Bu nöbet belli bir dönem devam etmiştir. Daha sonra Sultan IV. Mehmed’in musahiplerinden biri olan Yusuf Ağa, doğancılardan bu nöbeti kaldırmıştır. bkz. Baykal, *a.g.e.*, s. 67-68.

⁹⁸ Baykal, *a.g.e.*, s. 67.

⁹⁹ TSMA, E. 2213.

3. Seferli Odası

Bu odaya “Hâne-i Seferli” de denilir. İlk defa 1635 tarihinde Revan Seferi sırasında IV. Murad tarafından Büyük Oda’nın iç oğlanlarından seçme eleman alınarak kurulmuştur. (bkz. EK II, RESİM 3)

Bu oda, derece itibariyle Büyük, Küçük odalar ile Doğancı Koğuşu’ndan yüksek, Kiler Oda’sından ise düşüktü. Bu odada her hangi bir boşluk olması durumunda Büyük ve Küçük odalardaki kıdemlilerle bu açık kapatılırdı.¹⁰¹

İlk dönemlerde bu odanın oğlanlarının görevi Enderun halkının çamaşırlarını yıkayıp tertip etmektir. Daha sonra teşkilatı genişletilmiş ve oda bir sanat mektebi haline getirilmiştir. Uygulamanın bir sonucu olarak bu odadan mûsikîşinaslar, hânendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar yetiştirilmiştir.¹⁰² Bu odadan âlim, şair, hafız ve hattat pek çok kimse yetişmiştir.¹⁰³ Sarayın dilsiz ve cüceleri de bu odada bulunurdu.¹⁰⁴ 1084/1673 senesindeki bir tezkireye göre Seferli’ye tayin olunan Cüce Hasan Ağa, Cüce Ahmed Ağa ve Cüce Abdurrahman Ağa’ya bir miktar zahire verilmesi Nüzulemini’nden talep edilmektedir.¹⁰⁵

Odanın en büyük zâbiti Saray Kethüdası’dır. Çamaşırcı Baş, Hamamcı Baş ve Sâzende Baş da eskilerden olup zâbitlerden sayılırdı. Bunlarla beraber bu odada on iki “bıçaklı eski” yani kıdemli iç oğlanı da vardı.

Odanın en büyük zâbitlerinden olan Seferli Kethüdası Ağa, bu odanın yöneticisi olmakla beraber Arz Ağası olarak da itibar görürdü.¹⁰⁶

¹⁰⁰ TSMA, E. 1385.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 312.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 311.

¹⁰³ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 100-101.

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ülker Akkutay, *a.g.e.*, s. 91-93.

¹⁰⁵ BOA, Ali Emiri, IV. Mehmed, nr. 1993.

¹⁰⁶ TSMA, E. 875.

Bu odanın görevlilerinden olan Baş Kullukçu haftada iki kez bir leğen içinde, Pâdişahın “Destâr-ı Hümâyûn” denilen sarığı ile abdest havlularını yıkar ve bu iş yapılırken de oda halkı hep bir ağızdan ilahi söylerdi.¹⁰⁷ Camide Pâdişahın namaz kılacağı seccadeyi de bu odanın ağası serer ve Pâdişahı mutmain kılmak için önce kendisi seccade üzerine başını koyarak secde ederdi.¹⁰⁸

Mevacib defterlerine göre Seferli Kethüdası yevmî otuz yedi, diğer Seferli neferler de yevmî on akçe maaş alırlardı.¹⁰⁹ Ayrıca bu odadakilere senede bir kez esvaplık veya bunun bedeli yani kuşak, takke ve düğme akçesi verilmesi kanundu.¹¹⁰

Her sene Receb ayının ilk cuma gecesi Enderun’da hil’at¹¹¹ akçeleri dağıtılırdı.¹¹² Buna göre Seferli Kethüdası Ağa’ya 87,5 kuruş, on nefer eski ağalara da on beşer kuruş hil’at akçesi ödenirdi.¹¹³ Yine Receb ayının 26. gecesi Miracu’n-nebi münasebetiyle kaftan bahası verilirdi.¹¹⁴ 1075/1664 tarihli bir belgeye göre Seferli Koğuşu’na 9552 kuruş kaftan baha verilirdi.¹¹⁵

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 312.

¹⁰⁸ Ergin, *a.g.e.*, I, 12–13. Mehmed Refik’in makalesinde bu görevi Hazine Darı Başının yaptığı, yalnız cuma günleri teşrif-i hümâyûndan önce camiye giderek seccadeyi serip önce kendisinin secde ettiği yazmaktadır. bkz. Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 274.

¹⁰⁹ BOA, C. Saray, nr. 2790; İbnülemin, *Saray Mesalihi*, nr. 1774.

¹¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 312.

¹¹¹ Osmanlı sultanlarının herhangi bir kimseyi taltif için hil’at vermeleri, Osmanlı sarayında pek eski bir âdettir. Hil’at Pâdişahlar tarafından devlet erkânına giydirildiği gibi Sadrazamlarla vezirler de aynı şekilde alakalılara hil’at giydirirlerdi. Hil’at giydirilemeyenlere elbise yaptırmak üzere verilen paraya (akçe) da hil’at baha (kaftan baha) denilirdi. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 833-834; II, 134. Savaşlarda başarı elde edenlere hil’at giydirilmesi hakkında bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, İstanbul 1928, II, 61. Hil’at hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Filiz Karaca, “Hil’at”, *DİA*, XVIII, 22-23; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken yay., İstanbul 1981, s. 186–189. Bazı paşalara hil’at giydirilmesi hakkında bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara 1988, s. 276, 407, 475, 489.

¹¹² TSMA, D. 10709, vr. 27.

¹¹³ BOA, C. Saray, nr. 2192, 3619, 1521.

¹¹⁴ TSMA, D. 10709, vr. 18.

¹¹⁵ TSMA, E. 3313/ 156.

Bu koğuşun ağaları her sene bahar aylarında güzel kokulu çiçeklerden çeşitli kokular yaparlar ve bunları süslü şişelere koyarak Pâdişaha arz ederlerdi. Buhur suyu denilen bu kokuları Pâdişaha arz etmeleri sebebiyle kendilerine buhur suyu atıyyesi ihsan buyrulurdu.¹¹⁶ Buhur suyu atıyyesi olarak Çamaşırcı Başı'ya on beş altın, diğer neferlere ise biner kuruş ihsan olunurdu.¹¹⁷

Bu odanın mevcudu hakkında mevacib defterlerini incelediğimizde değişik tarihli defterlerde farklı sayılara ulaştık. Bu defterlere göre Seferli Oda'sının nüfusu aşağıdaki tabloda açıklanmıştır:

SENE	NÜFUS
1061/1650 ¹¹⁸	127
1071/1660 ¹¹⁹	174
1090/1679 ¹²⁰	134
1093/1682 ¹²¹	72
1094/1683 ¹²²	71
1095/1684 ¹²³	81
1186/1772 ¹²⁴	149

Tüm bu verileri göz önünde bulundurduğumuzda odanın mevcudu konusunda istikrarlı bir sayı verememekle birlikte -bazı dönemlerde azalma olsa da- nüfusun genelde yüz kişinin üzerinde seyrettiğini söyleyebiliriz.

¹¹⁶ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 183.

¹¹⁷ TSMA, D. 32, vr. 49.

¹¹⁸ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 280.

¹¹⁹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1501.

¹²⁰ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 196.

¹²¹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1774.

¹²² BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 891.

¹²³ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 192.

¹²⁴ BOA, Cevdet, Saray, nr. 2790.

Seferli Odası 1247/1831 tarihinde lağv edilmiş, burada bulunan ağalar Hazine ve Kiler odalarına nakledilmiştir.¹²⁵

4. Kiler Odası

Bu oda derece itibariyle Seferli Oda'sının üzerinde ve Hazine Koğuşu'nun altındadır. Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında kurulan bu oda, İç Hazine ile Hazine Oda'sı arasındaydı.¹²⁶ (bkz. EK II, RESİM 4)

Bu odada bulunan gılmanların okuyup yazmak, diğer ilim ve fenleri öğrenmekten başka Pâdişaha mahsus türlü yemekleri pişirmek, sofraya kurmak, salata yapmak, kahve pişirmek, çeşit çeşit şurup ve reçeller yapmak gibi görevleri vardı. Tüm bu işler gılmanlara lalalar ve eskiler tarafından büyük bir titizlikle öğretilirdi.¹²⁷ Ayrıca sarayın geceleri ışıklandırılması da bu koğuşun fertlerinin görevidir. Şamdanları temizlerler, mumlarını dikerler, yanan mumun kömürleşen fitillerini hususî ve altından yapılmış mum makasları ile keserlerdi.¹²⁸

Pâdişah yemek yediği zaman, Pâdişahın önüne yemeği koyup kapağını açan, sahan değiştiren yani sofraya servisini bizzat üstlenen¹²⁹ bu odanın âmiri olan ve kendisine Serkilârî-i hassa da denilen Kilerci Başî'dir. Hatta Pâdişah yemeğe başlamadan önce kendisine karşı bir suikast tertiplenmediğini göstermesi bakımından Kilerci Başî yemekten tadardı.¹³⁰

Rütbe itibariyle Kilerci Başî'dan sonra Kiler Kethüdası gelir. Bunlardan başka on iki tane eski vardır ki, büyükleri çavuş makamında Peşkir Başî olup Mum Başî, Peşkir Şakirdi, Tutucu Başî¹³¹, Bülbülcü Başî, Tepsici Başî¹³², Yemişçi¹³³, Turşucu¹³⁴ da

¹²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 313.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 313.

¹²⁷ Baykal, *a.g.e.*, s. 62.

¹²⁸ Koçu, "Enderun", *İST. A.*, IX, 5117.

¹²⁹ Ahmed Refik, *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1923, s. 380.

¹³⁰ Baykal, *a.g.e.*, s. 23.

¹³¹ Kiler Odası'nın Kiler Kethüdası'ndan sonra gelen on iki eskisinden dördüncüsüdür. bkz. Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 325; Akkutay, *a.g.e.*, s. 250.

bu eskiler arasındadır.¹³⁵ Aynı zamanda Kilerci Baş, Kiler Kethüdası ve Peşkir Baş bu odanın arz ağalarıdır.¹³⁶

Rikab-ı Hümâyûn şerbetçiliği de Kiler Oda'sında bulunan bir memuriyetti. Şerbetçi olan kişi acemi ağa olsa da "bıçaklı eski" itibarını kazanırdı. Şerbetçi; sarayın reçel, helva gibi şekerlemelerini ve türlü türlü içeceklerini hazırlamakla memurdu. Tüm bu işleri yaparken de abdestli olması gerekirdi.¹³⁷ Şerbetçi, Doğu'nun bu alanda hazırladığı en değerli ve nadide mallarını almak için her yıl Mısır'a giderdi.¹³⁸ Kimi zaman da Pâdişah için Mısır'dan hummas şerbeti¹³⁹, Edirne'den gül şerbeti ve Şam'dan dibası şerbeti gelirdi.¹⁴⁰

Peşkir Baş, Pâdişah için gelen ekmeği saklardı. Şayet koğuştta bir oğlan suç işlemişse Peşkir Baş tarafından Kiler Kethüdası'na götürülürdü. Mum Baş, Pâdişahın suyunu saklar ve saray koğuşlarının kandillerini yakardı. Peşkir Şakirdi, Pâdişah yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkardı. Turşucu, turşu ve yoğurtları; Yemişçi de Pâdişaha mahsus yemişleri saklardı.¹⁴¹

Kilerci Baş sarayda terfi ederse Hazine-dar Baş olurdu. Şayet terfi ederek taşraya çıkarsa kendisine Beylerbeyilik¹⁴² verilirdi. Peşkir Baş terfi ederse Has Oda'ya geçer, onun yerine ise Mum Baş atanırdı.

¹³² Tepsicilik, Yavuz Sultan Selim tarafından ihdas olunmuştur. bkz. Baykal, *a.g.e.*, s. 57.

¹³³ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 167.

¹³⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 167.

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 314.

¹³⁶ TSMA, E. 875.

¹³⁷ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 175-176.

¹³⁸ D'ohsson, M. de Mauradgea, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler*, trc. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y., s. 40.

¹³⁹ Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988, s. 11.

¹⁴⁰ Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 314.

¹⁴² BOA, Ali Emiri, I. Ahmed, nr. 365. 1014/1605 senesine ait bu hatt-ı hümâyûnda Kilerci Baş'ın Şam Beylerbeyliği'ne çıkarıldığı belirtilmektedir.

1093/1683 seneli mevacib defterine göre Kilerci Başı'ya yevmî atmış iki, Kiler Kethüdası'na yevmî yirmi yedi, geri kalan Kiler neferlerine de yevmî on akçe¹⁴³ maaş olarak verilirdi.¹⁴⁴ Peşkir Gulâmı (Ağa) da yevmî yirmi beş akçe maaş alırdı.¹⁴⁵

Her sene Şaban ayında arz ağalarına mukarrer akçeleri dağıtılırdı. Mukarrer akçe olarak Kiler Kethüdası bin beş yüz kuruş, Peşkir Ağası beş yüz kuruş ve Şerbetçi ise yüz kuruş alırdı.¹⁴⁶

Kaftanlı sınıfı arasında bulunan bu koğuşun iç oğlanlarına kanunen senede dört kez elbise parası, kuşak parası ve iki kez de takke ve düğme parası verilirdi.¹⁴⁷

Her sene Receb ayının ilk cuma gecesi hil'at akçesi olarak Kiler Kethüdası Ağa'ya 87,5 kuruş, on iki nefer eski ağalara on beşer kuruş olarak ödenirdi.¹⁴⁸ Aynı ayın 26. gecesi Mirac kandili münasebetiyle kaftan baha olarak Kiler neferlerine toplam 9212 kuruş ihsan olunurdu.¹⁴⁹ Yıllık kumaş ve çukalar da hil'at akçesinden sonra tevzi olunarak Şaban ayının ortasında taksim edilirdi.¹⁵⁰

Ayrıca odada bulunanlar Nisan yağmuru yağdığı zaman senede bir defa bu yağmur suyunu toplayıp Pâdişaha arz ederlerdi. Buna mukabil Kiler Kethüdası'na sekiz bin, diğer neferlere ise biner akçe bahşiş verilirdi.¹⁵¹

¹⁴³ Koçi Bey'e göre önceden Kilerli, Seferli, Büyük ve Küçük Odalı neferler sekiz akçe alıyorlardı. Fakat iki akçelik zamlı meblağ on akçeye ulaşmıştır. bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁴⁴ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1774. 1186/1772 seneli mevacib defterinde farklı olarak Kiler Kethüdası'nın yevmî 37 akçe aldığı gözükmektedir. bkz. BOA, C. Saray, nr. 2790.

¹⁴⁵ BOA, Ali Emiri, I. Ahmed, nr. 387.

¹⁴⁶ TSMA, E. 2213; D. 6538.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 315.

¹⁴⁸ BOA, C. Saray, nr. 2192, 3619, 1521.

¹⁴⁹ TSMA, E. 3313/156.

¹⁵⁰ TSMA, D. 10709, vr. 27.

¹⁵¹ TSMA, D. 32, vr. 38. Aynı numaralı defterin 55. varlığında Kilerli kulların Pâdişaha mâ-i nisan ve şurûb-ı rikâb-ı hümayûn arz eylemeleri sebebiyle her birine bin iki yüz akçe ve Kiler Kethüdası'na da on bin akçe verildiği belirtilmiştir.

1108/1696 tarihli bir belgeye göre Peşkir Ağası¹⁵² ve sair Kiler neferlerine taht-ı şerif in‘amiyesi¹⁵³ verildiği anlaşılmaktadır. Verilen in‘amiyenin miktarını ortaya koymak açısından söz konusu belgeyi aynen buraya alıyoruz:

“İhsân-ı hümayûnum olmuştur.

Şevketlû ve inâyetlû ve azîmetlû Pâdişahımın hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri mübârek vücûd-ı hümayûnlarını hatasız idûb serîr-i saltanat-ı aliyyelerinde kemâl-i pîr eyleye. Âmin.

*Taht-ı şerif in‘amiyesi olmak üzere Peşkir Ağası kullarına yüz kuruş ve on bir nefer ağalar ve iki nefer sarıkçı şakirdi ve on bir nefer kilerli nöbetçi kullarına bi‘l cümle onar kuruş mu‘tad üzere avâtıf-ı aliyye-i mülûkânelerinden sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında emr-u fermân şevketlû sehâvetlû celâdetlû Pâdişahımdır.”*¹⁵⁴ (bkz. EK I, BELGE 1)

Aynı tarihli bir başka belgede taht-ı şerif in‘amiyesinin mu‘tad olduğu üzere i‘d-i edhada (kurban bayramı) verildiği hususu da belirtilmiştir.¹⁵⁵

Kiler Oda’sının nüfusu da tarihlere göre değişiklik arz etmektedir. Değişik tarihlerdeki mevacib defterlerini incelediğimizde şu sonuçla karşılaşırız:

¹⁵² TSMA, D. 32, vr. 16, 20, 32, 36, 49, 53. Bu deftere göre Taht-ı şerif in‘amiyesi olarak Peşkir Ağası’na 100 kuruş verildiği zikredilmektedir.

¹⁵³ İn‘am; Arapça bir kelime olup nimet vermek anlamına gelir. Yeniçerilerin aylıklarına yapılan zam yerinde kullanılır bir tabirdir. Bahşış yerinde kullanıldığı da olurdu. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 67. Burada bir nevi bahşış anlamında kullanılmıştır.

¹⁵⁴ TSMA, E. 118/ 16.

¹⁵⁵ TSMA, E. 118/ 17.

SENE	NÜFUS
1044/1634 ¹⁵⁶	54–57
1061/1650 ¹⁵⁷	88
1071/1660 ¹⁵⁸	117
1090/1679 ¹⁵⁹	134
1095/1684 ¹⁶⁰	87
1120/1708 ¹⁶¹	123
1122/1710 ¹⁶²	128
1186/1772 ¹⁶³	140

Seferli Odası’nda olduğu gibi bu odanın mevcudu hususunda da kesin bir rakam zikretmek zor gözükmektedir. Mevcut kimi zaman yüzün altına düşmekle birlikte genelde yüz kişinin üzerinde seyretmektedir.

5. Hazine Koğuşu

Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında kurulan Hazine Koğuşu¹⁶⁴, Kiler Odası’ndan bir derece yüksek ve Has Oda’dan bir derece aşağıdadır. (bkz. EK II, RESİM 5)

¹⁵⁶ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1040.

¹⁵⁷ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 280.

¹⁵⁸ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1501.

¹⁵⁹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 196.

¹⁶⁰ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 192.

¹⁶¹ TSMA, D. 32, vr. 38.

¹⁶² TSMA, D. 32, vr. 55.

¹⁶³ BOA, C. Saray, nr. 2790.

Hazine Koğuşu'nun en üst derecedeki yöneticileri, Hazinedar Baş ve Hazine Kethüdası'dır. Bunlardan başka odanın eskilerinden en kıdemlileri Giyim Baş(Gügüm Baş)¹⁶⁵ ve Kürkçü Baş'dır. Bunlar da dâhil olmak üzere oda eskilerinden on ikisine “bıçaklı eski” denilirdi. Bunlar odalarının inzibat işiyle ilgilenirlerdi.¹⁶⁶

Hazinedar Baş, sarayın en nüfuzlu görevlilerinden biridir. Sarayda hizmet veren ve sayıları iki bin civarındaki “ehl-i hiref” denilen terzi, kürkçü, kuyumcu, nakkaş, kılıççı, sorguççu vb. saray sanatkarlarının başı olduğu gibi Hazine ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın muhafazasından da sorumluydu. Barış ve savaş zamanlarında da Pâdişahın yanından ayrılmazdı.¹⁶⁷ Hazinedar Baş ve Hazine Kethüdası aynı zamanda bu koğuşun arz ağaları olarak itibar görürdü.¹⁶⁸

Bunlara ilaveten Hazine'de Baş Yazıcı, Baş Kullukçu, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Yazıcılar ile Çantacı gibi görevliler de vardır. Ancak bu görevlere ocak yoluyla atama yapılmaz, sadece atanacak kişinin bu işe layık birisi olması göz önünde bulundurulurdu.¹⁶⁹

Çantacı ve Kaftancı, Hazine'de bulunan ve harc-ı hâssa¹⁷⁰ diye tabir olunan dolabın gelir ve giderini beraberce düzenleyerek gelir ve masraf defterlerinin dikkatlice tutulmasına nezaret ederlerdi. Ayda bir kez diğer görevlilerin de katılımıyla Hazine'deki

¹⁶⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarî Eserleri*, İstanbul 1953, s. 19.

¹⁶⁵ Tayyazâde, Gügüm Baş'ın Giyim Baş olarak da tabir olunduğunu belirterek bu memuriyetin hangi isimle anılmasının daha doğru olacağına dair kendisinin herhangi bir işaret bulamadığını, ancak bu kişinin Hazine Koğuşu zabiti olması ve Pâdişahın elbiselerini de Hazine'nin koruduğundan yola çıkarak bunun Giyim Baş şeklinde ifade edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 165. Ancak Koçi Bey'in *Risalesi*'nde geçtiğine göre Gügüm Baş'ın vazifesi Hazine'de olan kişileri zapt etmek ve Pâdişah sefere çıkınca gügümle su ısıtmaktır. Bu sebeple kendisine Gügüm Baş denilmektedir. bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 315–316.

¹⁶⁷ İpşirli, a.g.md., *DİA*, XI, 186; Mehmed Refik, a.g.m., *EUM*, s. 274.

¹⁶⁸ TSMA, E. 875.

¹⁶⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 166-167.

¹⁷⁰ Harc-ı Hâssa: Sarayda bir kısım masraflar için ayrılan paranın konulduğu dolabın adıdır. Eskiden kasa olmadığı için para konulan yerlere dolap denilirdi. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, I, 739.

eşyaları temizler ve tanzim ederlerdi.¹⁷¹ Bununla beraber bu odadakilerin en önemli görevi hazineyi muhafaza etmektir.

Hazinenin geliri olan ve üç yılda bir sarayda yapılan açık artırmalarda da buradaki iç oğlanları görev yapardı. Bu açık artırmalarda Pâdişahın lüzumsuz elbiseleri ve mobilyaları satılırdı. Hazine Baş Kâtibi satılacak eşyaların bir listesini hazırlar ve bu listeyi ilan etmeleri için altı hazineli görevliye verirdi. Diğer hazineliler ise bu eşyaların kapıda sergilenmesinde görev alırlardı.¹⁷² Hazine Baş Kâtibi'nin Bab-ı Âli'den gelen yazıların mühürlerini koparıp yazıyı Pâdişaha vermek, Pâdişah iradelerini alıp bunları saklamak, Hazine'ye girip çıkan eşyanın cins ve miktarını yazmak, vârisiz ölen ağaların ve cariyelerin bıraktıkları mallar ve paralar hakkında gerekli işlemleri yapmak gibi görevleri de vardır. Bu görevleri yerine getirmesi için Baş Kâtib'in maiyyetinde yeterince yazıcı bulunmaktaydı.¹⁷³

Mevacib defterlerine göre Hazinedar Başı yevmî seksen beş akçe, Hazine Kethüdası yevmî otuz yedi akçe ve diğer Hazine neferleri de yevmî on iki akçe maaş alırlardı.¹⁷⁴

Hazine neferleri Mısır hazinesinin gelmesi ve kışın Pâdişaha el yağı takdim etmeleri sebebiyle de yılda iki kez bahşiş alırlardı. Her ikisinde de bunlara biner akçe bahşiş verilirdi. Ayrıca eskilik derecelerine göre de senede dört defa elbise bedeli alırlardı.¹⁷⁵ Hazineliler münakkaş kadifeden çatma elbise giyerler, bellerine de telli kemer bağlarlardı.¹⁷⁶

¹⁷¹ Tayyarzâde, *a.g.e.*, I, 172-173.

¹⁷² Tayyarzâde, *a.g.e.*, I, 173; Akkutay, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁷³ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 127.

¹⁷⁴ BOA, C. Saray, nr. 2790; İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1774. Koçi Bey'de geçtiğine daha önce Hazine neferleri yevmî on akçe alıyordu. Yapılan zamlarla maaş yevmî on iki akçeye çıkmıştır. bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁷⁵ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁷⁶ Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 277.

Bu koğuştakiler buradan çıkma olduğunda kapıkulu süvari bölüklerine, müteferrikalığa veya çaşnigirliğe girerlerdi.¹⁷⁷

Hazine Koğuşu'nun nüfusu değişik tarihlerde farklılıklar göstermektedir. Fakat mevcud atmıştan az olmazdı.¹⁷⁸ Bazı mevacib defterlerine göre koğuşun mevcudu aşağıdaki tabloda zikredilmiştir:

SENE	NÜFUS
1044/1634 ¹⁷⁹	93
1094/1683 ¹⁸⁰	88
1186/1772 ¹⁸¹	157

Hazine-i Enderun isimli yapı dört büyük oda, dehliz ve bodrumlardan müteşekkildi. Bu odalarda devletin kuruluşundan itibaren toplanmakta olan çok sayıda değerli şeyler vardı. En değerlileri ise İstanbul'un fethi, Suriye ve Mısır'ın ilhakından sonra bu odaya kazandırılan Bizans ve Tomanbay hazineleridir. Tavernier'e göre dört odadan oluşan Hazine Koğuşu'nda şunlar bulunmaktaydı:

Birinci odada; yaylar, oklar, tüfekler, çatal oklar ve pahalı taşlar.

İkinci odada; değerli elbiselerle dolu altı adet elbise dolabı, kızıl çuhalar ve değerli kumaşlarla dolu sekiz dolap.

Üçüncü odada; üç renkli büyük bir kaftan, Pâdişahlık tahtının süsleri, Pâdişahın atının eyeri, çok süslü taşlarla bazenmiş binme takımları, misk ile kokulanmış kaftanlar, takunyalar, değerli mumlar, bir demir zırh kaftan, işlenmiş ve işlenmemiş elmas, yakut,

¹⁷⁷ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 315–316; Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 277.

¹⁷⁹ BOA, İbnülemin, *Saray Mesalihi*, nr. 1040.

¹⁸⁰ BOA, İbnülemin, *Saray Mesalihi*, nr. 891.

¹⁸¹ BOA, C. Saray, nr. 2790.

zümrüt gibi taşlar ve Pâdişahın boyun ve kol bağlarıyla, yüzük, küpe gibi takılarla dolu bir kutu, değişik memleketlerden gelmiş farklı büyüklükte saatler.

Dördüncü odada sikke halinde basılmış veya basılmamış altın ve gümüş.¹⁸²

Hazine Koğuşu binası 1856 yangınından sonra Sultan Abdülmecid'in (1839–1861) emri ile yenilenmiştir. Kitabesinden anlaşıldığına göre bu tamirat işlemi 1275/1858–59 senesinde tamamlanmıştır.¹⁸³

6. Has Oda

Enderun'un yedinci ve en üst bölümü olan Has Oda'yı tezimizin diğer bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız için, yeri gelmesi hasebiyle burada sadece adını zikretmekle yetiniyoruz.

¹⁸² Akkutay, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁸³ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 125.

İKİNCİ BÖLÜM
HAS ODA TEŞKİLATI

I. HAS ODA’NIN KURULUŞU

Has Oda, Enderun Mektebi’nin en üst seviyesine verilen bir isim olmakla beraber, Osmanlı saraylarında Pâdişahların oturduğu bütün odalara da “Has Oda”, “Oda-i has” veya “Hâne-i hâssa” denilirdi.¹⁸⁴ Ayrıca Has Oda; Edirne Sarayı’nda Kasr-ı Pâdişahî, Taht-ı Hümâyûn Kasrı, Cihannüma Kasrı, Has Oda Köşkü ve Mabeyn-i Hümâyûn Dairesi gibi isimlerle de anılmıştır.¹⁸⁵

Has Oda, Enderun teşkilatının en yüksek kademesini teşkil etmekle kalmaz, aynı zamanda burada yapılan eğitim ve öğretimin de en yüksek kısmını oluştururdu. Bu odadaki eğitimin ana hedefi; devlet teşkilatına idarecilik yapacak elemanlar yetiştirmektir. Has Oda, bu eğitimin teoriden ziyade pratik olarak verildiği bir kurumdur.¹⁸⁶ Bu açıdan bakıldığında burası, Enderun tarihinde yeni bir devir açarak son dönemlere kadar önemini devam ettiren bir teşekkül olmuştur.

Has Oda, Fatih Sultan Mehmed tarafından Topkapı Sarayı’nın üçüncü kısmı denilen yerde yaptırılarak buranın hizmetine otuz iki adet iç oğlanı tahsis edilmiştir. Bu, ilgili kanunnâmede şöyle ifade edilmiştir: “*Ve bir Has Oda dahi yapılmıştır. Otuz iki aded Has Oda oğlanı ile içine biri Silahdar ve biri Rikabdar ve biri Çukadar ve biri Dölbend Oğlanı ola.*”¹⁸⁷ Bu ifadeden, Pâdişah hizmetleri için Orhan Gazi (1324–1362), Sultan Yıldırım Bâyezid (1389–1402) ve Çelebi Sultan Mehmed (1413–1421) zamanlarında ihdası rivayet edilen Rikabdar¹⁸⁸, Silahdar¹⁸⁹ ve Çukadarların¹⁹⁰ da Fatih tarafından Has Oda’da görevlendirildiğini anlıyoruz.

¹⁸⁴ Baykal, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁵ Rifat Osman, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁸⁶ Akkutay, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁸⁷ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326; *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 15.

¹⁸⁸ Baykal, *a.g.e.*, s. 7; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 94.

¹⁸⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 201.

¹⁹⁰ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 30, 201.

Yavuz Sultan Selim, 1517 senesindeki Mısır Seferi'nden sonra Hz. Peygamber'e ait olan Hırka-i Şerîf ve diğer Mukaddes Emanetleri İstanbul'a getirmiştir. Akabinde şimdiki Hırka-i Saadet Dairesi'nin (Taht Odası) altına (tahte'z-zemin) bir oda yaptırarak Mukaddes Emanetlerin hizmetini yapacak olan kişileri (Has Odalılar) buraya yerleştirmiştir. Bu odaya, Hırka-i Saadet'in konduğu Taht Odası'nın iki kanatlı bir dolap kapısını andıran ve hem kapı hem de pencere vazifesi gören bir yerden kırk basamak merdiven inilerek ulaşıldı.¹⁹¹ Yavuz Sultan Selim, bu odayı Hırka-i Saadet'in konduğu odanın altına inşa ettirerek bir anlamda Has Odalıların Hırka-i Saadet'e her an yakın bulunmalarını sağlamıştır.¹⁹²

Yavuz Sultan Selim'in Has Odalılarının kalması amacıyla yaptırmış olduğu bu oda, Sultan IV. Murad (1623–1640) zamanında terk edilerek Hırka-i Saadet'in konulduğu odanın karşısına yeni bir oda yapılmıştır. Böylece Has Odalılar burada kalmaya başlamışlardır. XIX. yüzyılda ise Hazine Kethüdası Dayezâde Mehmed Bey tarafından meydana bakan revaklar kapatılarak Has Odalılar için yeni bir koğuş¹⁹³ yapılmıştır.¹⁹⁴

II. HAS ODA KASRI

Fatih Sultan Mehmed, tarafından Enderun avlusuna yapılan Has Oda'nın planı iki katlı ve dörtgen şeklinde olup etrafı revaklıdır. (bkz. EK II, RESİM 6) XVI. yüzyıl sonunda Sultan III. Murad (1574–1595) tarafından binanın duvarları İznik çinileri ile kaplatılmıştır. 1822 senesinde Sultan II. Mahmud (1808–1839) tarafından bazı onarımlar yaptırılmıştır. Son onarımı Sultan V. Mehmed Reşad (1909–1918) yaptırmıştır.¹⁹⁵ Bina

¹⁹¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 93; Baykal, *a.g.e.*, s. 115, 117.

¹⁹² Baykal, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁹³ Günümüzde bu odada Pâdişah Portreleri sergisi vardır.

¹⁹⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 93-94.

¹⁹⁵ M. Orhan Bayrak, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1996, s. 49; Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 130.

değişik tarihlerde gördüğü söz konusu tamiratlarla ilk dönemdeki aslî şeklinden epeyce uzaklaşmıştır.¹⁹⁶

Binanın giriş kapısı Sultan III. Ahmed (1703–1730) tarafından yapılan düzenleme ile günümüze ulaşmıştır. Girişteki ilk mekân olan Şadırvanlı Sofa’ya açılan bu kapının üzerinde Sultan III. Ahmed’in yazmış olduğu kelime-i tevhid ve bunun altında kendine ait tuğrası ile 1138/1725 tarihi vardır.¹⁹⁷ Ayrıca kapının her iki yanı da son dönemlere ait çinilerle kaplıdır. Burada bulunan panoların sağında, “Cihan mâliki Hakan-ı emced”; solunda, “Şeriat sâliki Sultan Ahmed” ifadelerinin bulunduğu, Sultan III. Ahmed tarafından yazılmış, tuğra biçiminde yazılar vardır.¹⁹⁸

Bu kapının önünde mermer döşemeli bir set bulunmaktadır. Vefat eden Pâdişahların naaşları, Hırka-i Saadet Dairesi’nin önündeki (Sünnet Odası tarafında) çeşmede yıkanır (bkz. EK II, RESİM 10) ve kefenlenip tabuta konarak bu mermer döşemeli setin üzerine getirilirdi. Burada görevliler tarafından helallik alınarak tezkiye işlemleri yapılırdı.¹⁹⁹ Mermer setin önünde bulunan üstü kapalı derin mermer kuyu da, Emanet Dairesi temizlendikten sonra çıkan tozların bir hürmet nişanesi olarak buraya atılması için yapılmıştı. (bkz. EK II, RESİM 8) Kapının sağ tarafındaki köşede bulunan mermer havanda ise, bu dairede yakılması mu’tad olan, anber ve öd ağacı çekirdeklerinin dövülmesiyle elde edilen güzel buhurlar hazırlanırdı.²⁰⁰ (bkz. EK II, RESİM 9)

¹⁹⁶ Günümüzde de Has Oda (Hırka-i Saadet Dairesi) binasında 6 ay sürecek yeni bir onarım faaliyeti söz konusudur. Bu sayede buradaki Kutsal Emanetler, daha modern müzecilik anlayışı içerisinde ve daha sağlıklı bir ortamda sergilenebilecektir.

¹⁹⁷ Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 403.

¹⁹⁸ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002, s. 205-207; Bayrak, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁹⁹ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 81.

²⁰⁰ Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 403; Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese*, İstanbul 1953, s. 9; Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 2004, s. 17-18; Bayrak, *a.g.e.*, s. 49.

Girişte iki kubbeden oluşan Şadırvanlı Sofa adlı bir mekân vardır. Buranın ismi, birinci kubbenin altında bulunan mermer bir şadırvandan²⁰¹ dolayı verilmiştir. Her iki kubbede de aydınlık fenerleri bulunmaktadır. Tepe pencereleri (ışıklık) ise sonradan yapılmıştır. İkinci kubbenin altında, Has Odalıların bazen cemaatle namaz kıldıkları²⁰², mermer döşeli hafifçe yükseklikte bir seki bulunmaktadır. Sekinin mermerleri arasında da kible yönünü gösteren koyu renkte bir mermer bulunmaktadır. Yapıdaki mermer şadırvan, kubbenin rengine uyumlu yeşil somaki fiskiye, fenerli derin kubbe ve göbek boyu yüksekliğindeki seki gibi klasik mimarî öğeler, mekâna ilk dönem Osmanlı camilerinin havasını katmaktadır.

Şadırvanlı Sofa'nın ahşap pencere kapakları ile Arzhane ve koğuşa geçilen ahşap kapılar yapının ilk dönemlerine ait olup kapı kanatlarında kabartmalı olarak “es-Sultan ibnü's-Sultan Mehmed bin Murad Han” yazmaktadır. Ayrıca Sofa'nın duvarları XVI. ve XVIII. yüzyıl çinileriyle kaplıdır.²⁰³

Şadırvanlı Sofa'nın sekili bölümünden, sol tarafta bulunan ve üzerinde “Ya Müfettiha'l-ebvâb ifteh lenâ hayra'l-bâb”²⁰⁴ yazılı olan kapıdan Destimal Odası'na girilir. Daha eskiden “taamhane” (yemekhane) denilen bu yapı kubbeli olup duvarları çini ve kitabelerle kaplıdır.²⁰⁵ Bu kitabelerden en eski olanı 1027/1617 tarihli olup buranın tamiriyle alakalıdır. Sultan IV. Murad (1623–1640) zamanında buraya kubbe yapılmış, duvarlar çiniyle kaplanarak bir de çeşme inşa edilmiştir.²⁰⁶ Ayrıca kitabelerden anlaşıldığına göre burası bir müddet Silahdar Dairesi olarak da kullanılmış ve Pâdişah bu mekânı sık sık onurlandırmıştır. Daha sonra bu oda ile önündeki eski revak kapatılıp ahşap kat ve odalara bölünerek Has Oda koğuşuna katılmıştır. Bu mekâna XVIII.

²⁰¹ Dairenin hizmetinde görevli olan Has Odalıları, bu şadırvandan abdest alırlardı. Ayrıca daireye her giriş çıkışta dışarıdan içeriye toz getirmemek, içerden dışarıya da toz çıkarmamak için bir hürmet ifadesi olarak ellerini bu şadırvanda yıkamaları usuldendi. bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 21; Öz, *a.g.e.*, s. 9.

²⁰² Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 405.

²⁰³ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, s. 207.

²⁰⁴ Ey kapıları açan, bize hayır kapısını aç.

²⁰⁵ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, s. 208.

²⁰⁶ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 130.

yüzyıldan itibaren Hırka-i Saadet ziyaretleri esnasında dağıtılan destimaller (tûlbent) konulduğu için “Destimal Odası” denilmiştir.²⁰⁷

Şadırvanlı Sofa’nın sağ tarafından biri Arzhane’ye (Arslanhane) ve diğeri Has Oda’ya (Taht Odası) açılan iki kapı bulunmaktadır. Sağdaki birinci kapıdan (şadırvan karşısı), Pâdişahların daha çok Enderun’daki Arz Ağaları’yla görüşmek için kullandığı; ayrıca cûlûs merasimleri ve ramazan ayında yapılan Hırka-i Şerif ziyareti için gelen Sadrazam ve saray ileri gelenlerinin tebrikleşme için toplandığı yer olan Arzhane’ye girilir. Sağdaki ikinci kapıdan (Destimal Odası karşısı) ise, Hırka-i Şerif ve Sancak-ı Şerif’in muhafaza edildiği, Has Oda Kasrı’nın en önemli mekânı olan Has Oda veya Taht Odası’na girilir.²⁰⁸

Bu odanın Şadırvanlı Sofa’ya açılan kapısının üzerinde celi sülûs ile “es-selâmu aleyke yâ Resulallah” yazılıdır. Kapı sedef işlemesi olup son dönem sedefkârlarından Vasıf Bey’in eseridir.²⁰⁹ İçeride yaşmaklı büyük bir ocağın olması, başlangıçta bu odanın Pâdişahların kış odası olduğu izlenimini vermektedir. Zira Sultan II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman’ın zamanlarının çoğunu burada geçirdikleri ve hatta bazı geceler Harem’e gitmeyerek burada yattıkları rivayet edilir.²¹⁰

Odanın duvarları XVI. yüzyıl İznik çinileriyle kaplıdır. Çinilerin üzerindeki yazı kuşağında el-Busuî’nin yazmış olduğu Hz. Peygamber’i öven “Kaside-i Bürde” yazılıdır. Bu kasidenin burada yer alması hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in hırkasının burada olmasındandır. Kubbenin ortasında ve eteğinde ise Nûr ve Fetih sûrelerinden âyetler yazılmıştır. Girişin sol köşesinde ise saltanat tahtı bulunmaktadır. Günümüzdeki taht, Sultan IV. Murad tarafından o zamanın saray kuyumcusu olan Evliya Çelebi’nin

²⁰⁷ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, s. 208.

²⁰⁸ Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 127-128; Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, s. 208.

²⁰⁹ Bu kapı Topkapı Sarayı’nın eski müdürü Tahsin Öz zamanında yapılmıştır. Eski kapı Sultan II. Mahmud zamanından kalma olup rokoko uslûbunda bir ahşap kapıydı. bkz. Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 78.

²¹⁰ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayûn Topkapı Sarayı*, s. 209.

babası Derviş Zillî Mehmed'e²¹¹ yaptırılmıştır. Bu tahtın tonozu gümüşten olup üzerinde Şair Cevrî'nin tahtı öven bir manzumesi vardır. Yanları gümüş kafesli olan taht, önceleri iç biat için kullanılmışken XIX. yüzyılda Hırka-i Saadet sandukasının konulmasına tahsis edilmiştir.²¹²

Arzhane'den açılan bir kapıyla Silahdar Hazinesi²¹³ denilen kısma geçilir. Emanet Hazinesi ve Şamdanhane olarak da adlandırılan bu bölümde, Pâdişahın kullandığı şamdan, mücevher, kıymetli kitaplar, kaplar, silahlar, altın ve gümüş paralar saklanırdı.²¹⁴ Tayyazâde Ata Bey, bu hazinenin Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılan hazineden ayrı olduğunu belirterek burasının yeri ve işlevi hakkında şu bilgiyi vermektedir: "... *Ridâ-i Şerîf beyt-i münîfine muttasıl Arzhâne derûnundan girilen ve Silahdâr Ağalar nezâretine verilen gencine-i nukûd ve eslihayı te'sîs ve imlâ ile Silahdâr Hazînesi nâmıyla miftâhını Silahdâr Ağa'ya bi't-tevdi' eşyay-ı mevdua defterini Sır Kâtibi'ne ve Hazîne Başyazıcısı'na tahrîr ve temhîr ettirerek nezd-i hümmâyûnlarında tevkîfe i'tinâ buyurdıkları mervîdir.*"²¹⁵

III. HAS ODA'NIN MEVCUDU

Has Oda'nın teşkilat yapısında olduğu gibi mevcudu hususunda da kuruluş dönemi ile sonraki dönemlerde bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Has Oda'nın mevcudu, kuruluş dönemi olarak ele aldığımız Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında otuz iki kişiydi.²¹⁶ Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi (1517) sonrası Kutsal Emanetleri İstanbul'a getirerek Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'da muhafaza

²¹¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 23.

²¹² Sakaoğlu, *Saray-ı Hümmâyûn Topkapı Sarayı*, s. 209-210; Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 129.

²¹³ Günümüzde bu mekân Has Oda ile beraber restore edilmektedir. Restorasyonun bitiminde burası da Kutsal Emanetlerin sergileneceği bir bölüm olarak hizmet verecektir. Ayrıca Has Oda'da yüzyıllardır devam eden Kurân-ı Kerîm okuma geleneği, bu bölüme yapılacak "hafız platformu" denilen kürsüde devam ettirilecektir. Restore işlemlerinin tamamlanması neticesinde burada okunan Kur'ân'ın değişik dillerdeki meâlî, elektronik plazma ekranlarda ziyaretçilere gösterilebilecektir. Restorasyon planı için bkz. EK II, RESİM 7.

²¹⁴ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümmâyûn Topkapı Sarayı*, s. 210; Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 130; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 313.

²¹⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 93.

²¹⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326.

altına alması, Has Oda teşkilatında bir takım yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bu vesileyle Yavuz Sultan Selim, Tahtanî Has Oda'yı da yaptırarak buranın hizmetine Hazine'den, Kiler'den bazı görevlilerin ve emektar çukadarlarının naklini emretmiş ve böylece Has Oda'nın mevcudunu otuz ikiden kırka çıkarmıştır.²¹⁷

Enderun koğuşları içinde mevcudu en istikrarlı olan oda, Has Oda'dır. Genelde Has Oda'nın mevcudu Yavuz Sultan Selim'den sonra kırk kişi olmuştur. Bununla birlikte D'ohsson ve Lybyer gibi bazı batılı araştırmacılar Has Oda'nın mevcudunun otuz dokuz olduğunu zikretmişlerdir.²¹⁸

Has Oda'nın mevcudu konusunda arşiv vesikalarından elde ettiğimiz bilgileri aşağıdaki tabloda veriyoruz:

²¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 322–323; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 93-94. Yavuz Sultan Selim tarafından yapılan bu düzenlemeyle bütün Enderun odalarında bir yenilik, genişleme olmuş ve bütün gilmânlar için yeni bir devir açılarak yükselmeleri temin edilmiştir. bkz. Baykal, *a.g.e.*, s. 123.

²¹⁸ Albert Howe Lybyer, *The Government of The Otoman Empire in The Time of Suleiman The Magnificent*, Cambridge 1913, s. 75. Lybyer de bu bilgiyi D'ohsson'dan almıştır.

SENE	NÜFUS
1039/1629 ²¹⁹	43
1044/1634 ²²⁰	42
1061/1650 ²²¹	41
1071/1660 ²²²	41
1090/1679 ²²³	42
1095/1684 ²²⁴	41
1166/1752 ²²⁵	41
1176/1762 ²²⁶	41
1186/1772 ²²⁷	41
1229/1813 ²²⁸	41
1277/1860 ²²⁹	42

Arşiv belgelerinden edindiğimiz bu verilere göre Has Oda'nın mevcudunun kırkın altına düşmediğini, kimi zaman kırk bir ve kırk iki olduğunu söyleyebiliriz. Sadece 1039/1629 senesinde mevcudun kırk üç olduğunu görüyoruz. Bazı kaynaklarda

²¹⁹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1766.

²²⁰ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1040.

²²¹ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 280.

²²² BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1501.

²²³ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 196. Uzunçarşılı, dipnotta verdiği bilgide, 1090/1679 tarihli bu belge ile 1095/1684 tarihli belgedeki bilgileri karıştırmış ve hatalı olarak zikretmiştir. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, 1 numaralı dipnot, s. 323.

²²⁴ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 192.

²²⁵ BOA, C. Saray, nr. 4050.

²²⁶ BOA, C. Saray, nr. 2192.

²²⁷ BOA, C. Saray, nr. 2790.

²²⁸ BOA, C. Saray, nr. 8338.

²²⁹ TSMA, D. 592.

Has Odabaşı hariç olmak üzere Has Oda'nın mevcudunun kırk olduğu, Has Odabaşı ile birlikte mevcudun kırk bir olduğu belirtilmektedir.²³⁰ Dolayısıyla genel kabule göre Has Odalıların mevcudu kırk²³¹ olarak söylenmekte olup, saray ıstılahınca kendilerine de “kırklar” tabir olunurdu.²³² Buna göre Has Oda'da altısı ağa, on ikisi eski ve yirmi ikisi de acemi olmak üzere toplam kırk kişi görev yapmaktaydı.²³³

IV. HAS ODALILARIN VAZİFELERİ

Has Odalılar gece gündüz Pâdişahın hususî hizmetlerini yaparak sarayda, seferde²³⁴, göçte²³⁵ her zaman Pâdişahın yanında bulunurlardı.

Has Odalıların hepsinin nöbetleşe yapmak zorunda oldukları bazı görevleri de vardır. Bundan başka vazifelerine göre kendilerine özel isimler verilmiş bazı kimselerin de kendilerine has bazı görevleri mevcuttur.

Has Odalıların nöbetlerindeki usûlle alakalı olarak bir belgede şu bilgiler verilmektedir:

“Hırka-i Sa'âdet Dâire-i 'âliyyesinde müstahdem iki zâbit ve kırk nefer bendegânın usûlleri zîrde beyân olunur.

1-Hademe-i mûmâ ileyhın dâire-i 'aliyyede kırk kişinin yirmisi beher yevm mevcûd bulunmak usûldendir, yirmiden ziyâde de bulunabilir.

2-İhyâ gecelerinde ya'ni cuma ve pazartesi geceleri yirmiden ziyâde bulunmak usûldendir.

²³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, 1 numaralı dipnot, s. 323.

²³¹ Koçi Bey'de bu mesele şu şekilde ifade edilmiştir. “...Has Odalı kırk olur, artık ve eksik caiz değildir.” bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 80. Buna benzer bir ifade Mehmed Halife'de de geçmektedir. bkz. Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 97. Ayrıca bkz. Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, *TOEM*, VII, 405.

²³² Baykal, *a.g.e.*, s. 124.

²³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 324.

²³⁴ 1083/1672 senesinde sefer-i hümâyûna katılan Has Odalıların isimleri için bkz. TSMA, D. 50.

²³⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Süleymaniye ktp. Esad Efendi, nr. 2259, vr. 29a.

3-Hademe-i mûmâ ileyhın Anahtar Ağası'nı dışarıya gidip gelirken destûrlamak usûldendir.

4- Hademe-i mûmâ ileyhın acemilerinden biri beher gün Hırka-i Şerîfciler değıştikçe haber vermek usûldendir.”²³⁶ (bkz. EK I, BELGE 3)

Hırka-i Şerîf Dairesi'ni süpürmek, burada bulunan Mushafların ve kitapların tozlarını almak, mübarek gün ve gecelerde öd ve gülâb (gül suyu) ile odayı tebhîr etmek (buhurlamak), parmaklık şamdan ve diğer eşyayı parlatıp temizlemek²³⁷ ve gece gündüz aralıksız Kur'ân okumak²³⁸ Has Odalıların nöbetleşe yapmak zorunda oldukları görevleri arasında sayılmaktadır.²³⁹

Has Odalıların nöbetleşe yapmak zorunda oldukları bu görevleri Muallim Cevdet yazmalarında şu şekilde geçtiği belirtilmektedir:

“Hâne-i Hâssa ağavâtının me'muriyetleri Ridâ-yı Şerîf Beyt-i Âlîsi'nin çârdikişlik hizmet-i müftekaresi olmakla dâire-i celîle-i mübâreke ve mukaddesenin tozlarını alıp öd ve gülâb ile tebhîrleri îfâ olunduktan sonra Kur'ân-ı Azimü's-şân tilâvetiyle meşgûl olurlar. Hırka-i Sa'âdet Beyt-i Şerîfinin külle yevm tozlarını alıp zemîn ve cidârlarını silmek usûlüne (Pars) ta'bîr olunur ki bu esnâda büyücek toz ve sünger parçalarına (cevher) denilüp teberrüken hıfz olunur.

Rûz-ı Kasımdan itibaren her yirmi birinci gün Hâne-i Hâssa ağavâtının cümlesi hâzır bulunup ol gece icrâ olunan ibâdât ve ta'ât-ı mahsûsaya (suffa gicesi)

²³⁶ TSMA, E. 12068/ 2.

²³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 325.

²³⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 404-405; Baykal, a.g.e., s. 125. Tayyazâde; bu görevlerin yerine getirilmesinden sonra, Has Odalıların tefsir kitapları ve Kur'ân-ı Kerîm okumakla meşgul olduklarını zikretmektedir. bkz. Tayyazâde, a.g.e., I, 189. Has Oda'da bulunan Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir kitapları için bkz. TSMA, D. 2777. Ayrıca nöbetleşe devam ettirilen Kur'ân okuma görevinin nizamını Dülbend Ağası yapmaktadır. bkz. Tayyazâde, a.g.e., I, 207.

²³⁹ Has Odalıların Hırka-i Saadet ziyaretinde de çok önemli görevleri vardır. Bu konu hakkında “Hırka-i Şerif Ziyareti” başlığı altında ayrıntılı bilgi verilecektir.

*ta'bir olunur ki ol gece olunan ibâdât ve zuhûr eden tecelliyât-ı maneviyye bir sırrı mukaddes olup hâriçten kimseye ifşâ etmezler.”*²⁴⁰

Has Oda'da bu görevleri yerine getirdikten sonra kendilerine has vazifeleri olan kimseler vardı. Bunlar; Hünkâr Müezzini, Sır Kâtibi, Baş Çukadar²⁴¹, Sarıkçı Baş, Kahveci Baş, Tırnakçı²⁴², Tüfenkçi Baş ve Berber Baş'dır.²⁴³

Hünkâr Müezzini, saray mescidinin büyük müezzini olup cuma günleri Pâdişahın gittiği camide müezzinlik yapardı. Sır Kâtibi, Pâdişahın özel yazıcısı olup yazı kâğıdı ve kendisine lazım olan şeyleri boynunda asılı ve sırma işlemeli bir büyük torba veya kesede taşırdı. Altın divitini ise belindeki kuşağa koyardı. Bundan başka hiç kimse beline altın divit koyamazdı. Pâdişah camiye giderken kendisine sunulan arzları Sır Kâtibi alır ve dönüşte kendisine okurdu. Pâdişahın kütüphanesinin muhafazasından da Sır Kâtibi sorumluydu.²⁴⁴ Ayrıca sipahilerin, yeniçerilerin, müteferrikaların ve çavuşların ana defterleri, hazine ile alakalı harac, cizye, avarız ve mukataa defterleri, Halep, Diyarbekir, Türkmen ve Mısır defterleri, vezir-i azamın muhasebe defterleri ve kaptanların defteri gibi bazı defterler Sır Kâtibi'nin muhafazası altındaydı. Bu defterler bazen Pâdişah tarafından istenerek konuyla alakalı gerekli tetkikler yapılırdı.²⁴⁵

Baş Çukadar ile maiyyetinden olan İkinci Çukadar, arz ağası olan Çukadar Ağa'dan ayrı olup kendine has bir görevi vardır. Baş Çukadar'ın maiyyetinde kırk kadar Çukadar vardır. Bunlar alaylarda Baş Çukadar ile beraber süslü elbiselerle kemerlerine birer hançer sokup ellerinde gümüş zincirli bir kamçı olduğu hâlde Pâdişahı takip ederlerdi. Baş Çukadar'ın kamçısı altın zincirliydi. Kendisi Pâdişahın sağında yürür;

²⁴⁰ Akkutay, *a.g.e.*, s. 121.

²⁴¹ Tayyazâde Has Oda görevlilerini sayarken arz ağası olan Çukadar Ağa'dan başka Baş Çukadar'ı da zikretmiştir. Dolayısıyla Çukadar Ağa ile Baş Çukadar farklı olup birbiriyle karıştırılmamalıdır. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 191.

²⁴² Akkutay, *a.g.e.*, s. 119; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 198.

²⁴³ Bu görevlilerle beraber Silahdar, Çukadar, Rikabdar, Dülband Gulâmı, Miftah Gulâmı, Peşkir Gulâmı Harem'e bitişik olan ve mabeyn denilen dairede hizmet ettikleri için kendilerine ayrıca mabeynci de denilirdi. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 327-328.

²⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 326.

²⁴⁵ Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 78-79.

elini Pâdişahın atının sağrısına koyar ve göğsündeki cebinde altın kese içinde Pâdişahın pabuçlarını taşırdı. Maiyyetinden olan İkinci Çukadar ise Pâdişahın solunda giderdi.²⁴⁶

Sarıkcı Başî'nin kendisi ve emrindeki Seferli Koğuşu'ndan on beş Sarıkcı Yamağı, Sarık Odası'nda (Revan Köşkü)²⁴⁷ her türlü sarığı²⁴⁸ sararak bunları odadaki dolaplarda muhafaza etmekle yükümlüydüler. Ayrıca Sarıkcı Başî'nin, Pâdişahın günlük ve özel günlerde giyeceği sarıkları hazırlamak görevi de vardı.²⁴⁹

Kahveci Başî, Pâdişahın içeceği kahveyi hazırlamak ve kahve yapmakta kullanılan malzeme ve kapları (kahve takımları) hıfz etmekle sorumluydu. Bunlara herhangi bir zarar gelmesi durumunda, sorumlu kendisi olup zararın giderilmesi için gerekli ücreti cebinden öderdi.²⁵⁰ Tırnakçı adı verilen görevli, her perşembe Pâdişahın tırnaklarını kesmekle sorumluydu.²⁵¹

Tüfenkçi Başî, nişan atışlarında ve avda bulunurken Pâdişaha tüfek verir ve saray avcılarının avladıkları avları toplardı.²⁵² Tüfenkçi Başî'nin maiyyetinde Hazine, Kiler ve Seferli odalarından yirmi-otuz kişi bulunurdu. Bunlar, Tüfenkçi Başî'ya emanet edilen Pâdişaha ait silahları temizler ve muhafaza ederlerdi.²⁵³

Berber Başî, Pâdişahın başını tıraş ederdi. Yavuz Sultan Selim (1512–1520) döneminden beri yapıla gelen bir âdete göre Berber Başî, Pâdişahın kesilen saçlarını gümüş bir leğen içinde yıkadıktan ve buhurla tütsüledikten sonra özel olarak yaptırılmış bir sanduka içerisine koyardı. Sürre-i hümayûn çıktığında bu sanduka mühürlenerek Hz.

²⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 327. Ayrıca “Çukadar Ağa” kısmına bakınız.

²⁴⁷ Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 417-418.

²⁴⁸ Sarık sarmak bir sanat olup, maharet isteyen bir iştir. Bundan dolayı Osmanlı'da bunu meslek hâline getirmiş kimseler de vardı. bkz. Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 136; Aybet, *a.g.e.*, s. 137. Sarığın yûsufî, selîmî, paşaî, örfî, kâtibî vb. çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Sarıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, t.y.

²⁴⁹ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 136. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 194-195.

²⁵⁰ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 197.

²⁵¹ Akkutay, *a.g.e.*, s. 119; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 198.

²⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 327.

²⁵³ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 136. Geniş bilgi için bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 195-196.

Peygamber'in kabri yakınına gömülmek üzere Medine'ye gönderilirdi.²⁵⁴ Berber Başı Pâdişahın oğlu şehzadeyi ilk defa tıraş ettiğinde bunu Sadrazama bizzat kendisi tebliğe memur olup, alayla paşa kapısına gelir ve vazifesini yaptıktan sonra Sadrazamdan hil'at giyip bahşiş alırdı. Beş yüz altın ve takımıyla hazırlanmış bir at da, bu hediyeler arasındaydı.²⁵⁵

Has Odalı olan Başçavuş, Pâdişahın cuma namazına çıkışından yarım saat önce maiyyetindeki birkaç Has Odalı ile beraber atlanıp, resmî elbise ve alayla Pâdişahın gideceği camiye giderdi. Yolda giderlerken Pâdişahın Has Odabaşı'na teslim edilen biri sorguçlu diğeri sorguçsuz iki sarığı, iki Has Odalı münavebe ile taşırlardı. Bu Has Odalılar, şimşir değneklerin ucundaki kalıplara oturtulmuş olarak taşıdıkları bu Pâdişah sarıklarını iki yana doğru hafifçe eğerek, alayı izlemek üzere yol boyunca dizilmiş olan halka selam verirlerdi. Bu alaya, üzerlerine değerli kumaşlardan yapılmış kaftan giymiş oldukları halde Sarıkçı Başı, Kahveci Başı, Müezzîn Başı, Tüfenkçi Başı, Berber Başı ve Baş Lala ile beraber ayrıca on beş Has Odalı mülâzım de iştirak ederdi. İşte Başçavuş'un öncülük ettiği bu alaya "sarık alayı" veya "kavuk alayı" denilirdi. Camiden dönüşte ise sarıklar, Pâdişahın hareketinden sonra götürülürdü.²⁵⁶

Has Oda'da on iki tane de eski ağa bulunmaktadır. Has Oda'da eskiyen ağalar önce Peşkir Ağası sonra Göç ve Baş Peşkir Ağası olurlardı. Bundan sonra sırasıyla Miftah Ağası, Dölbend Ağası, Rikabdar Ağa, Çukadar Ağa ve Silahdar Ağa olurlardı. Peşkir Ağaları ve Göç Eskileri Pâdişahla birlikte sayfiyyeye giderlerdi. Burada her şeyin nizamından Baş Peşkir Ağası sorumluydu. Her hangi bir olumsuzluk durumunda Göç Eskileri, Baş Peşkir Ağası'na haber verirlerdi. O da durumu Silahdar Ağa'ya arz eder, böylece sorun aşıldı.

Bunlardan başka da Baş Peşkir Ağası'nın altında üç nefer en eski gedikli köşebaşılar vardır. Bunlara Biniş ve Köşe Peşkir Ağası denir. Pâdişah bir yere gittiği

²⁵⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 198; Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 137.

²⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 327.

²⁵⁶ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 189-190; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 328; Baykal, *a.g.e.*, s. 133; Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı-Adâb-ı Osmaniye-*, İstanbul 2003, s. 60.

zaman bu ağaların her biri, teşrif buyrulan o yerin birer köşesine kurulan şemsiyelerde durarak, Pâdişahın huzuruna gelen ağaların hal ve hareketlerine nezaret ederlerdi.²⁵⁷

Bir bakıma Miftah Ağası'nın yardımcısı olan Peşkir Ağası, peşkir ve havlulardan da sorumluydu. Peşkir ağalıkları 1249/1833 senesinde kaldırılmışlardır.²⁵⁸

Kırk Has Odalının geceli gündüzlü olarak her zaman görevlerine dikkatle devam etmelerine çok ehemmiyet veren Yavuz Sultan Selim, Hırka-i Saadet işlerini yakından kontrolü altında bulundururdu. Hatta devlet işlerinden vakit bulabildiği zamanlarda Has Oda'ya gelerek Has Odalılarla beraber hizmet ederdi. Bu usûl, Yavuz Sultan Selim dönemindeki kadar sık olmamakla birlikte son devirlere kadar devam etmiştir. Şayet Pâdişahlar fırsat bulup bu hizmete gelemezlerse, yerlerine maiyyetinden ileri gelen bir kimseyi vekil olarak göndererek bu hizmette bulunurlardı.²⁵⁹

Has Odalılarının vazifelerine çok önem veren Yavuz Sultan Selim bir gün ansızın Has Oda'ya gelmiş ve oradakilerin görevlerini layıkıyla yapmadıklarını görmüştür. Bunun üzerine çok kızmış ve hemen Has Odalıların şiddetle cezalandırılarak kapı dışarı edilmelerini, bir rivayete göre ise idamlarını emretmiştir. Suçlu olan Has Odalılar ne yapacaklarını bilemez bir halde durumu Zenbilli Ali Efendi'ye arz etmişler. Bunun üzerine Zenbilli Ali Efendi saraya gelerek Pâdişah'tan bu kişileri affetmelerini rica etmiş. Hocayı çok seven Pâdişah : “Molla, salatin umuruna müdahale etme.” diye cevap vermiştir.

Medenî bir cesarete sahip ve çok tedbirli olan hoca efendi Pâdişaha: “Pâdişahım bu emir dinîdir, saltanat lazımdan değildir.” yollu birçok söz söyledikten sonra şu maruzatıyla sözünü sona erdirmiştir: “Bunların terbiyelerini mucib olan hal ne ise sebebini beyan buyurun mücazatlarına hükmü şer'i lâhik olursa fetva verelim, eğer günahları yoksa Pâdişahımızı günaha koymayalım.” Zenbilli Ali Efendi, bu konuşmanın neticesinde Pâdişah'tan bu Has Odalıların affı hakkındaki iradeyi almıştır.

²⁵⁷ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 205-206.

²⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 353.

²⁵⁹ Baykal, *a.g.e.*, s. 125.

Fakat iş bununla sona ermiş değildi. Zira bu af-ceza kısmıydı. Hâlbuki Has Odalıların tekrar vazifeleri başına geçmeleri asıl gayeyi teşkil ediyordu. Bunun için Zenbilli Ali Efendi Pâdişaha: “Âdet-i âl-i osman cefayı müteakip icra-yi vefa ihsandır. Bunların memuriyet-i mebrukeleri olan (Hırka-i Saadet) hizmet-i fahiresine iade ve ibkalarıyla ilanı measiri af ve inayet buyrulması, tekml-i semahat tetimme-i saltanattır.” diyerek sözlerini tamamlamıştır. Bunun üzerine Has Odalılar, Yavuz Sultan Selim tarafından bir daha bu gibi kayıtsızlıklara meydan vermemek şartıyla affedilerek vazifeleri başına getirilmişlerdir.²⁶⁰

V. DİĞER ODALARDAN HAS ODA’YA GEÇİŞ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Has Oda’nın mevcudu kırk kişiydi. Herhangi bir nedenle bu sayıda azalma oldukça diğer odalardan uygun durumda olan kimseler Has Oda’ya alınırdı.²⁶¹ Bu durum hakkındaki nizam *Kitab-ı Müstetab*’da şu şekilde geçmektedir:

“*Saraya tevzi’ olunan oğlanlar saraylarda yedişer ve sekizer yıl ve dahî ziyâde terbiye olunurlardı. Ba’dehu içlerinden girû göze dokunur ehl-i ma’rifet ve akl u basîret üzre olanları Yeni Saray’a Küçük Oda’ya ve Büyük Oda’ya, Hazine’ye ve Zülüflü Baltacılığa alınurdu. Anda dahî nice yıllar terbiye ve edeb ve ma’rifet hâsıl eyledüklerinde girû bunlardan okumağa yazmağa iktidârı olub ve ehl-i basîret üzre olan oğlanları Has Oda’ya alınub...*”²⁶²

Has Oda’da herhangi bir noksanlık olması durumunda Kapı Ağası’nın arzı ile Enderun’daki diğer odalardan (Hazine, Kiler, Seferli)²⁶³ hangi ağa eski ise o, Has

²⁶⁰ Baykal, *a.g.e.*, s. 126-127.

²⁶¹ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 198.

²⁶² *Kitab-i Müstetâb Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I.*, yay. Yaşar Yücel, Ankara 1974, s. 6.

²⁶³ 1229/1813 tarihli bir defterde Has Oda Ağaları’nın isimleri, Has Oda’ya nakil olmadan önceki odaları ve Has Oda’ya ve Enderun’a giriş tarihleri verilmektedir. Buna göre Hazine, Kiler ve Seferli odalarından Has Oda’ya nakillerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Mesela Rikabdar Ağa olan Seyyid İbrahim Ağa 1220/1805 senesinde Hazine’den, Miftah Ağası olan Osman Bey 1222/1807 senesinde Kiler’den ve Berber Başı olan Ali Ağa 1224/1809 senesinde Seferli’den Has Oda’ya geçmişlerdir. Bu defterde bu şekilde daha pek çok örnek bulunmaktadır. bkz. TSMA, D. 3250. Ayrıca bkz. Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 43-44.

Oda'ya alınırdı. Buna göre Has Oda'da bir münhal olması durumunda sırasıyla Hazine Koğuşu'ndan Giyim Başı²⁶⁴ ve Göç Eskisi,²⁶⁵ Kiler Odası'ndan Peşkir Başı²⁶⁶ ve onun altında bulunup Göç Eskisi olan Mum Başı, Seferli Odası'ndan Çamaşırcı Başı²⁶⁷ ve onun altında bulunan Göç Eskisi²⁶⁸ olan ağalar ocak yoluyla Has Oda'ya nakil olurlardı. Bir de ocak yoluyla olmayıp Has Oda'ya nakledilebilen bazı kimseler de vardır. Bunlar; Hazine'den Hazine Baş Yazıcısı²⁶⁹, İkinci Yazıcı, Baş Kullukçu ve Çantacı²⁷⁰, Kiler'den Şerbetçi²⁷¹ ve Baş Kullukçu²⁷², Seferli'den sadece Baş Kullukçu'dur. Ayrıca her üç koğuştan da olabilen İkinci Çukadar²⁷³, Baş Çavuş, Baş Çakırsalan²⁷⁴, Silahdar Ağa Kaftancısı²⁷⁵ ve Sır Kâtibi Yamağı²⁷⁶ da aynı şekilde gerektiğinde Has Oda'ya

²⁶⁴ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 249, 258, 335, 354. 1121/1709 senesinde Giyim Başı Muhammed Ağa Has Oda'ya geçmiştir. bkz. TSMA, D. 32, vr. 39.

²⁶⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 166; Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 199.

²⁶⁶ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 199, 335.

²⁶⁷ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 199, 249, 335. 1120/1708 senesinde Çamaşırcı Başı Ali Ağa Has Oda'ya alınmıştır. bkz. TSMA, D. 32, vr. 51.

²⁶⁸ Mesela Hamamcı Başı bu eskilerden biridir. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 324. 1118/1706 senesinde varid olan hatt-ı hümayûn mu'cebince Hamamcı Başı Halil Ağa Has Oda'ya alınmıştır. bkz. TSMA, D. 32, vr. 1.

²⁶⁹ Baş Yazıcı Kâmî Ahmed Efendi Has Oda'ya alınmıştır. bkz. Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 50.

²⁷⁰ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 355.

²⁷¹ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 355.

²⁷² Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 199.

²⁷³ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 249.

²⁷⁴ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 258.

²⁷⁵ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 258.

²⁷⁶ Sır Kâtibi Yamağı Sa'dullah Ağa Has Oda'ya atanmıştır. Kendisine bu müjdeyi Silahdar Ağa Çakırsalanlarından Ruşen Ağa getirmiştir. bkz. Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 229.

alınabilirdi.²⁷⁷ Kimi zaman da Pâdişahın iradesiyle Hazine, Kiler ve Seferli odalarından bir acemi ağa Has Oda'ya alınabilirdi.²⁷⁸

Has Oda'ya alınacak kişilerin yeterli bilgi birikimine sahip olmaları yanında, fiziklerinin de çok düzgün olmasına dikkat edilirdi. Nitekim 1229/1813 senesinde Hazine'de Giyim Başı olan Mahmud Ağa çok kısa boylu olması ve Seferli'de Çamaşırcı Başı olan Boşnak Halim Ağa da çok uzun boylu olması sebebiyle Has Oda'ya alınmayarak bir miktar nanpâre ile çerağ (çıkma) edilmişlerdir.²⁷⁹

Has Oda'ya geçecek ağaların her birine bu durumu bir gün önce Silahdar Ağa Çakırsalanlarından birer Çakırsalan müjdelirdi.²⁸⁰ Has Oda'ya geçecek her ağa, müjdeyi getiren kişiye birer hediye verirdi.

Has Oda'ya geçecek ağanın bulunduğu koğuş baştan aşağı ışıklarla donatılırdı. Silahdar Ağa'dan müjdenin geldiği günün akşamı yatsı namazından sonra bütün oda ağaları bulunduğu halde dualar edilirdi. Daha sonra Has Oda'ya geçecek olan ağa, odada bulunan eskilerin elini öperdi. Akabinde koğuş nöbetçileri Has Oda'ya geçecek olan ağanın her iki tarafına fener çeker, ağa hangi koğuşta o koğuşun kethüdası tarafından Hırka-i Saadet Dairesi Şadırvan Kapısı önüne getirilirdi. Burada Has Oda'nın iç zabiti olan Miftah Ağası onları karşılardı. Burada Has Oda'ya geçen ağa, Hazine Kethüdası'nın elini öptükten sonra, Miftah Ağası bu acemi ağayı Has Oda'ya götürürdü.

Bu kaideye göre Has Oda'ya geçen ağa, o gece Has Oda'da kalır, ertesi gün Miftah Ağası bu acemi ağayı odanın eski ve gediklisi olan bir ağaya teslim ederdi.

²⁷⁷ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 187; Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 30.

²⁷⁸ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 30. Sonradan Sadrazam olan Abaza Siyavuş Paşa, Vezir Celalî Abaza Mehmed Paşa'nın hazinedarıydı. Güzel bir yapıya sahip olması sebebiyle Pâdişah tarafından Seferli Odası'na alınmıştı. Bir gün Sultan IV. Murad'ın huzurunda yaya ciridi oynarken kendisi Pâdişahın çok hoşuna gitmiş ve bir emirle Has Oda'ya alınmıştır. bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 61. 1119/1707 senesinde vârid olan hatt-ı hümayûn mu'cebince Kilerli Mustafa Ağa Has Oda'ya alınmıştır. bkz. TSMA, D. 32, vr. 4. Bu konuda değişik örnekler için bkz. TSMA, D. 32, vr. 7, 9, 19, 21, 24, 42, 49, 55.

²⁷⁹ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 67-68. Has Oda'ya alınan kişiler genelde orta boylu olurdu. Has Odalıların eşkâlleri için bkz. TSMA, D. 7202.

²⁸⁰ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 229.

Acemi ağa, bu eski ağa tarafından geldiği koğuşa götürülürdü. Acemi olan ağa, burada öğle ve akşam yemeklerini yiyip alacak vereceklerini bir karara bağlayarak, eski lalası ile beraber Has Oda'ya geri dönerdi. Kendi koğuşlarında eskimiş ve zabıt derecesine gelmiş hatta Giyim Başı ve Peşkir Başı gibi görevlere gelmiş olan bu ağalar, Has Oda'ya geçtiklerinde saraya yeni gelmiş bir acemi gibi bir lalaya verilirlerdi.

Has Oda'ya yeni geçen ağa âdet olduğu üzere koğuşların önünde sofalı, helvahaneli ve ücretli çalışanlara bir miktar para serper, bunlar da bu paraları kapardı. Fakat odalarda bulunan ağalar, ihtiyaçları olsa bile bu paralardan almazlardı.

Has Oda'ya yeni atanan ağa, geçtiği günden itibaren Pâdişah Has Oda'ya ve Hırka-i Saadet'e gelmedikçe ortada görünmezdi. Ancak Pâdişaha takdim edildikten ve Hırka-i Saadet nöbetine girdikten sonra serbest kalırdı. Bu usûl, son devirlerde yani sarayın Dolmabahçe'ye naklinden sonra Pâdişahın eskisi gibi Has Oda veya Hırka-i Saadet'te bulunmaması sebebiyle, değişmiştir. Buna göre Has Oda'ya atanan yeni ağanın Hırka-i Saadet nöbetine girmesiyle kendisine serbestlik verilmiştir.²⁸¹

VI. HAS ODALILARIN KIYAFETLERİ

Has Oda'nın Çukadar Ağa'dan Nöbetçi Başı'ya varıncaya kadar on iki “bıçaklı eskileri” altın köstekli som murassa‘ bıçak takınıp bellerine “baş” denilen som sırmadan yapılmış ağır bir kuşak kuşanırlardı. Üzerlerine bol yenli kontoş²⁸², kıymetli kürk ve süslü istufeden²⁸³ bol yenli kaftan ve bindallı denilen ağır sevaî²⁸⁴ entari giyerlerdi. Bunlardan aşağıda olan yirmi sekiz gedikli ile mülâzimler, kubur yenli denilen dar yenli, ağır istufe kaftan ve kubur yenli, ağır istufe kürk giyerlerdi. Bellerine mücevherli hançer

²⁸¹ Tayyarzâde, *a.g.e.*, I, 187-188; Baykal, *a.g.e.*, s. 127-128.

²⁸² Macarca'dan geçme bir tabir olan kontoş, büyük devlet adamlarının giydiği üstlüğün adıdır. Buna kontoz da denilirdi. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, II, 293.

²⁸³ İstufe: Sırma veya sırma taklidi tel işlenmiş tokça bir kumaşın adıdır. Muhtelif renkleri olan bu kumaşın eni kırk beş santimetreydi. Sırma taklidi tellilerine “telli istufe” denilirdi. Doğu Anadolu'da bu kumaştan gelin elbisesi ve papaz elbisesi yapılır, mefruşat makamında da kullanılırdı. Hakiki sırma tel üzerine işlenmiş olanlarına “ağır istufe” denilirdi. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, II, 103.

²⁸⁴ Sevaî: İpekli kumaşlardan birinin adıdır. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, III, 197.

takarlar ve altına ağır sevaî denilen kumaştan entari giyerlerdi. Kürkleri de mevsime göre değişirdi.

Başlarına düz kaş denilen kavuk ve mevsime göre içleri canfesli, atlaslı çuka ve sof ferace, canfesli çuka biniş cübbe ve gündelik Hind gezisi kaftan giyerlerdi. Ayrıca Hindkârî çeşitli sarık sararlar ve sırmalı takkeler giydikleri zaman da zülûf takarlardı.²⁸⁵

VII. HAS ODALILARIN ULÛFE VE BAHŞİŞLERİ

Has Odalıların maaşlarının miktarı konusunda mevacic defterlerine baktığımızda şöyle bir sonuçla karşılaşırız:

1093/1682 seneli mevacic defterine²⁸⁶ göre Has Odalı Arz Ağaları hariç diğer ağalara günlük otuz akçe verilmektedir. Aynı şekilde 1186/1772 seneli mevacic defterine²⁸⁷ göre de Has Odalıları günlük otuz akçe ödenmektedir. Tarihi belli olmayan bir deftere²⁸⁸ göre ise Has Odalıları günlük yirmi iki buçuk akçe verilmiştir.²⁸⁹

1262/1845 seneli mevacic defterine göre ise Hırka-i Saadet hademelerinin²⁹⁰ mevacicleri bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur. Buna göre Has Oda Kethüdası bin altı yüz atmış yedi, Ser Hademe bin iki yüz elli, on hademe iki yüz sekiz, on hademe yüz atmış yedi ve geri kalan yirmi iki hademe ise yüz elli kuruş almaktadır.²⁹¹

Has Oda'ya yeni atanan bir ağaya, acemilik olarak iki yüz kuruş nakit ödenirdi. Mesela 1119/1707 senesinde vârid olan hatt-ı hümayûn mu'cebince Has Oda'ya ref olan

²⁸⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 188-189; Baykal, *a.g.e.*, s. 129-130.

²⁸⁶ BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1774.

²⁸⁷ BOA, C. Saray, nr. 2790.

²⁸⁸ TSMA, D. 10709, vr. 1.

²⁸⁹ Koçi Bey, Has Odalıların ulûfelerinin yirmişer akçe olduğunu, fakat daha sonra zam yapılarak ücretin otuz akçeye çıkarıldığını söylemektedir. bkz. Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 80.

²⁹⁰ Bu tarihlerde Has Odalıların isimleri Hırka-i Saadet hademeleri olarak geçmektedir. bkz. TSMA, D. 296; E. 926. bkz. EK I, BELGE 4, 6.

²⁹¹ TSMA, D. 296.

Kilerli İsmail Ağa'ya mu'tad olduğu üzere acemilik iki yüz kuruş ihsan olmuştur.²⁹² Bu nakit paradan başka Has Oda'ya alınan acemiye, Has Ahır'dan getirilen gümüş işlemeli ve eğer kısmı kadifeden yapılmış bir at takımı, bir kat elbise ve bir şal kuşak da verilirdi.²⁹³ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise kendisine hançer baha adıyla bin kuruş silah parası, bir samur kürk, bir takım elbise ve iki bin kuruş değerinde bir zırh takımı verilirdi.²⁹⁴

Has Odalıların acemiliklerinin ödenmesi için yazılan arzlara “İhsân-ı hümayunum olmuştur.” şeklinde cevap verilerek gerekli ödemeler yapılırdı. Burada bu konuda yazılmış olan bir arzı zikrediyoruz:

Hâne-i Hâssa'ya ref olan İbrâhim, Velî ve İsmâil Ağaların acemilik hattı.

“İhsân-ı hümayunum olmuştur.

*Şevketlû ve mehâbetlû ve kerâmetlû Pâdişahımın hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri mübârek vücûd-ı hümayunların hatasız eyleye âmin ya rabbe'l-âlemin. Hâlen Hâne-i Hâssa'ya ref olunan İbrâhim Ağa ve Velî Ağa ve İsmâil Ağa kullarının mu'tad üzre acemilikleri sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında emr-u fermân şevketlû Pâdişahımındır.”*²⁹⁵

Aynı konuda yazılmış 1108/1696 tarihli bir başka belge ise şöyledir:

“İhsân-ı hümayunum olmuştur.

Şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû Pâdişahımın vücûd-ı hümayunların hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri hatalardan masun idûb serîr-i saltanâtında kemâl-i pîr eyleye âmin. Hâne-i Hâssa'ya ref olunan Mustafa Ağa kullarına mu'tad üzre iki yüz

²⁹² TSMA, D. 32, vr. 7. Diğer örnekler için bkz. TSMA, D. 32, vr. 1, 4, 9, 19, 21, 24, 28, 39, 42, 49, 51, 55, 57, 60.

²⁹³ Baykal, *a.g.e.*, s. 129.

²⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 332.

²⁹⁵ TSMA, E. 118 / 21.

kuruş acemilik inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında fermân şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû Pâdişahıdır.”²⁹⁶ (bkz. EK I, BELGE 2)

Has Oda’da görevli olan ağaların her birine, Receb ayı içerisinde Miracu’n-nebi vesilesiyle seksen beş kuruş kaftan akçesi verilirdi.²⁹⁷ 1075/1664 senesinde Has Odalıların kaftan bahaları, toplam beş bin yüz on altı kuruş tutmaktadır.²⁹⁸ Bundan başka Receb ayının ilk cuma gecesi de Hil’at akçeleri verilirdi.²⁹⁹ Hil’at akçesi Arz Ağaları³⁰⁰ hariç eski ağalara seksen beş ve geri kalan ağalara ise yetmiş iki kuruş ödenirdi.³⁰¹

Has Odalıları verilen yıllık kumaş ve çukalar ise Hil’at akçesinden sonra tevzi olunup Şaban ayının ortasında taksim edilirdi.³⁰² 1078/1667 senesinde Has Odalıları toplam beş topluk yüz ve seksen çile ve otuz topluk atmış çile çuka verilmiştir.³⁰³ Bundan başka Sır Kâtibi, Nöbetçi Baş Ağa ve Has Oda İmamı’na birer top kumaş, Peşkir Baş Ağa ile Has Odalı eski ağalara da üç topluk atlas kumaş verilirdi.³⁰⁴

Kaftan akçesinin verildiği gün destimal baha³⁰⁵ tevzi olunur³⁰⁶, ancak arefe günü³⁰⁷ ödeme yapılırdı. Yıllık ödenen bu para Has Odalıların hepsine yüz ellışer kuruş

²⁹⁶ TSMA, E. 118 / 24. Ayrıca Hâne-i Hâssa’ya ref olunan Ali Ağa’nın acemiliğinin verilmesi hakkında bkz. TSMA, E. 118 / 25.

²⁹⁷ TSMA, D. 10709, vr. 2, 18. Ayrıca 1069/1658 tarihli bir belgede kaftan akçesinin Hazine’den alınarak, Dâru’s-saâde Ağası Muhammed Ağa’nın bilgisi dâhilinde, Has Oda Kethüdası eliyle Receb ayının sekizinde ödenmesi hususu bildirilmiştir. bkz. TSMA, E. 3313 / 155.

²⁹⁸ TSMA, E. 3313 / 156. Ayrıca bu belgeye göre aynı sene tüm Enderun halkına kaftan baha olarak, kırk dört bin üç yüz elli yedi kuruş ödenmiştir.

²⁹⁹ TSMA, D. 10709, vr. 27.

³⁰⁰ Arz Ağalarına ödenen meblağı ilgili bölümde zikredeceğiz.

³⁰¹ TSMA, D. 10709, vr. 2.

³⁰² TSMA, D. 10709, vr. 27.

³⁰³ TSMA, E. 7248 / 2-3.

³⁰⁴ TSMA, D. 10709, vr. 32.

³⁰⁵ Bazı belgelerde destimal in’amı olarak da geçmektedir. Has Oda Arz Ağaları ve neferlerine destimal in’amı verilmesi hakkında arz için bkz. TSMA, E. 118 / 27.

³⁰⁶ TSMA, D. 10709, vr. 22.

olarak taksim edilirdi.³⁰⁸ Arefe günü ödenen bu baha sebebiyle Has Odalılar, akşam yemeğinden sonra birer Yasin ve üçer İhlâs-ı şerif okurlar ve sevabını Pâdişahın validesinin ruhuna bağışlardı.³⁰⁹

Her sene Ramazan ayının on beşinde şeker baha adı altında da Has Oda hademelerine elli iki kuruş ödenirdi.³¹⁰ 1061/1650 seneli bir belgeye göre de Has Odalıların her birine Ramazan ayında esvab (elbise) akçesi olarak on bin altı yüz akçe verilirdi.³¹¹ (bkz. EK I, BELGE 7) Ayrıca mevlüd olduğunda “mevlüdiyye” adı altında Arz Ağaları haricindeki Has Odalılara seksener altın verilirdi.³¹² Has Odalıların tekaüdiyye³¹³ akçeleri kanuna göre iki yüz akçe olup, bazen yüz elli akçe de verildiği görülmektedir.³¹⁴

VIII. HAS ODA’NIN ARZ AĞALARI

Has Oda’nın XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın sonlarına kadar derece sırasıyla üstten aşağıya doğru en büyük ağaları; Has Odabaşı, Silahdar Ağa, Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa, Dülbend Ağası ve Anahtar Ağası’dır. Bunlardan ilk dört ağaya Arz Ağası denilmektedir. Uzunçarşılı, Fatih Kanunnâmesi’ne göre Has Oda’da sadece Has Odabaşı’nın sâhib-i arz olduğunu, Has Odabaşı’dan sonraki üç ağanın daha sonra Arz

³⁰⁷ 1162/1748 tarihinde destimal akçelerinin ödenmesi hususunda Silahdar Ali Ağa’nın yazmış olduğu arza göre söz konusu akçeler her sene Kurban Bayramı’nda ödenmektedir. Bu arzın üst tarafındaki hatt-ı hümayûn şu şekildedir: “*Derûn-ı arz-ı halde mev’ud olan şurûd üzre beher sene i’ di edhâsında dahî destimal akçesi verilmek mu’tad-ı kadîm-i mülûkânem olmak üzre ihsân-ı hümayunum olmuştur.*” bkz. TSMA, E. 7037 / 11.

³⁰⁸ TSMA, D. 10709, vr. 35, 39. Aynı defterin bir başka yerinde destimal baha olarak Has Odalılara yüz elli yedişer kuruş verildiği zikredilmektedir. bkz. TSMA, D. 10709, vr. 2.

³⁰⁹ TSMA, D. 10709, vr. 39.

³¹⁰ TSMA, D. 10709, vr. 33.

³¹¹ TSMA, E. 1385.

³¹² Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 82.

³¹³ Tekaüdiyye: Tekaüt (emeklilik) kanununun kabulünden ve memurlara tekaüt maaşı bağlanmadan evvel vezirlerle büyük memurlara ve her hangi bir suretle hizmeti görülenlere ihtiyarlık ve malûliyetleri sebebiyle devletçe bağlanan maaş hakkında kullanılan tabirdir. bkz. Pakalın, *a.g.e.*, III, 441-442.

³¹⁴ BOA, C. Saray, nr. 8703.

Ağası olduklarını söylemektedir.³¹⁵ Buna göre Uzunçarşılı, Dölbend Ağası ve Anahtar Ağası'nı Arz Ağası olarak görmemektedir. Bununla beraber tarihi belli olmayan fakat yazısı ve dizaynından son dönemlere ait olduğu anlaşılan bir belgede, Dölbend Ağası ve Anahtar Ağası da Arz Ağaları arasında gösterilmiştir.³¹⁶

1. Has Odabaşı

Has Odabaşı, XVIII. yüzyıl başlarına kadar Silahdar Ağa, Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa, Dölbend Ağası ve Anahtar Ağası hariç olmak üzere Has Oda'nın diğer görevlilerini cezalandırır, gerekirse Pâdişaha arz ederdi. Fakat yukarıdaki beş ağa hakkında böyle bir muamele yapamazdı.³¹⁷

Has Odabaşı, törenlerde Pâdişahın elbisesini giydirmek ve çıkartmakla görevliydi. Emrinde Has Oda Gilmânı denilen iç oğlanları bulunurdu. Pâdişah her nereye giderse, Has Odabaşı da onunla beraber giderdi.³¹⁸

Has Odabaşılar kimi zaman Ak Ağalardan, bazen de Enderun'dan yetişmiş iç oğlanlarından tayin edilmiştir. Has Odabaşı'nın derecesi Kapı Ağası payesidir. Ancak Kapı Ağası kendisinden önce gelirdi. Pâdişahın dört mühründen birisi Has Odabaşı'da bulunurdu. Has Odabaşı bu mühür-i hümayûnla Has Oda'da korunan eşyayı mühür altında bulundururdu.³¹⁹

Has Odabaşılık, 1092/1681 senesinde lağvedilmekle beraber Sultan II. Süleyman'ın (1687–1691) cülûsu üzerine tekrar ihya edilmişse de eski ehemmiyetini kazanamamıştır. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Silahdarlık önem kazanmaya

³¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 323.

³¹⁶ TSMA, E. 875.

³¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 323. Fatih Kanunnâmesi'nde geçtiğine göre Has Odabaşı, Has Odalılarının sorumlusudur. “*Ve oda oğlanlarının zabtı Odabaşı'na müfeyvazdır.*” bkz. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326.

³¹⁸ Mehmed Refik, a.g.m., *EUM*, s. 274.

³¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 340–341.

başlamış, bu sebeple Has Odabaşılık sırasını korumakla beraber nüfûzunu kaybetmiş bir memuriyet haline gelmiştir.³²⁰

Sultan II. Mustafa (1695–1703) zamanında Silahdar Ağa olan Çorlulu Ali Paşa, Enderun'da bazı yenilikler yapmıştır.³²¹ Bu yeniliklerden birisi de Ak Ağalardan seçilen Has Odabaşı'nın Has Oda zabıtlığı görevini Anahtar Ağası'na vermesidir.³²² İşte bu tarihten sonra Has Odabaşı'nın Enderun'da pek önemi kalmamış zira Ak Ağalarda olan Enderun âmirliği de Silahdar Ağa'ya geçmiştir. Has Odabaşı, bu tarihten sonra Enderun'un teşrifatçısı olarak Sadrazam, Şeyhu'l-islâm, Dâru's-saâde Ağası, Silahdar Ağa ve Bâbü's-saâde Ağası'na Pâdişahın huzurunda bol yenli kontoş kürkü giydirmek; Hazine, Kiler, Seferli kethüdalarına ve sair rütbe sahiplerine Silahdar Ağa'nın huzurunda içleri canfesli çuka cübbeler giydirmek gibi işlerde kullanılmıştır. Artık XVIII. yüzyıldan sonra Has Oda'nın ve Enderun'un diğer odalarının en büyük âmiri olarak Silahdar Ağa'yı görmekteyiz.³²³

Bununla beraber Has Odabaşı, maaşının Silahdar Ağa'dan fazla olması sebebiyle, sıralamada yine en başta gelmektedir. Mesela 1186/1772 seneli mevacib defterine³²⁴ göre Has Odabaşı günlük yetmiş beş akçe, Silahdar Ağa ise günlük atmış akçe almaktadır.

Her ne kadar maaşının fazlalığıyla Has Odabaşı en başta gözüксе de, aslında bu tarihten itibaren (XVIII. yüzyıl) Has Oda'nın Ağaları derece sırasına göre Silahdar, Çukadar, Rikabdar ve Dölbend Ağası şeklindeydi. Nitekim D'ohsson, Has Oda

³²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 341.

³²¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 161-165.

³²² Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 164. Uzunçarşılı, Has Oda'nın işlerinin Dölbend Ağası'na devredildiğini bildirmektedir. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 341. Aynı görüş için ayrıca bkz. Mehmed Refik, a.g.m., *EUM*, s. 276. Burada Anahtar Ağası'nın da Has Oda'nın inzibatıyla ilgili bir görevi olması sebebiyle bir karışıklık olduğu düşünülebilir. Fakat derece sırasına göre Dölbend Ağası'nın Anahtar Ağası'ndan daha önce gelmesi, Has Oda'nın âmiri konumundaki kişinin Dölbend Ağası olması tezinin daha mantıklı olduğu sonucunu doğuruyor. Ayrıca Tayyazâde de eserinin bir başka yerinde odanın âmirinin Dölbend Ağası olduğunu, Anahtar Ağa'sının da zabıtlık görevinin bulunduğunu belirtmiştir. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 189.

³²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 341; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 164.

³²⁴ BOA, C. Saray, nr. 2790.

teşkilatından bahsederken Has Odabaşı'yı zikretmeyip baş âmir olarak Silahdar Ağa'yı göstermiştir. Artık XVIII. yüzyılın son yarısında Has Odabaşı'nın Has Oda'da önemli bir vazifesi kalmamış olup, kendisini bu tarihlerde Ak Ağalar arasında görmekteyiz.³²⁵

Has Odabaşı Hil'at akçesi olarak dört yüz yirmi kuruş alırdı.³²⁶ Şaban ayının ortasında kendisine üç topluk kumaş da verilirdi.³²⁷ Has Odabaşılar tekaüdiye olarak iki yüz akçe alırlardı.³²⁸

1232/1816 tarihli bir deftere³²⁹ göre Has Odabaşı'nın yıllık geliri aşağıdaki tabloda açıklanmıştır:

³²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 342.

³²⁶ TSMA, D. 10709, vr. 2, 27. Bazı belgelerde ise dört yüz yirmi beş kuruş aldığı gözükmektedir. bkz. BOA, C. Saray, nr. 2192, 1521, 8338.

³²⁷ TSMA, D. 10709, vr. 31.

³²⁸ 1067/1657 senesinde Has Odabaşı Halil Ağa yaşlı olması hasebiyle iki yüz akçe Kapu-ortası tekaüdiyle çerağ edilmiştir. bkz. Abdurrahman Abdî Paşa, *Vekayi-nâme*, Süleymaniye ktp., Hekimoğlu Ali Paşa nr. 701, vr. 77b.

³²⁹ TSMA, D. 619.

HAS ODABAŞI'NIN KURUŞ CİNSİNDEN YILLIK GELİRİ	
Ramazan-ı şerif bayramında Sadrazam rikâbı vukuunda Silahdar Ağa tarafından gelen	275
Kurban bayramında Sadrazam rikâbı vukuunda Silahdar Ağa tarafından gelen	275
Sadrazam hazretlerinin yıllığı olarak Silahdar Ağa tarafından gelen	1000
Cemâziyel evvel ayının guresinde (başında) Silahdar Ağa tarafından gelen destimâl baha	250
Receb-i şerif guresinde leyle-i regaibde (regaib gecesi) Miftah Ağası tarafından gelen	420
Receb-i şerifin on ikisinde Silahdar Ağa tarafından gelen şal baha	150
Hazine Kethüdası Ağa tarafından Serhüddam Ağa eliyle gelen kaftan baha	1267
Şaban-ı şerifin on beşinde Miftah Ağası tarafından gelen	90
Rûz-ı hıızırda göç nakl-i hümayûn vuku bulduğunda Silahdar Ağa tarafından gelen	500
Ramazan-ı şerif bayramı gecesi Silahdar Ağa tarafından gelen	50
Şaban-ı şerifin on beşinci günü Bezirgân Başı Ağa tarafından gelen yıllık	185
Ramazan-ı şerifin ortasında Hazine Kethüdası Ağa tarafından gelen	45
Ramazan-ı şerifin arife günü Silahdar Ağa tarafından gelen	150
Kurban bayramında Silahdar Ağa tarafından gelen	50
Mevlidü'n-nebi aleyhisselam kıraatinde Dâru's-saâde Ağası tarafından gelen	250
Sürre ihracında Dâru's-saâde Ağası tarafından gelen	250
Kurban bayramı arifesinde Hazine Kethüdası tarafından gelen	800
Silahdar Ağa tarafından gelen mevkuf	3500
Mevlidü'n-nebi aleyhisselam kıraatinde Hazine Kethüdası tarafından gelen destimâl baha	800
Erbainde Bâbü's-saâde Ağası tarafından gelen	100
Silahdar Ağa tarafından gelen Pâdişah ihsanı	300
TOPLAM	10707

2. Silahdar Ağa

Has Oda ağalarının ikincisi Silahdar Ağa'dır. Kendisine Silahdar-ı Şehriyârî de denilirdi. Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatında silahdar bölükleri bulunduğu gibi her vezirin de bir silahdarı vardı. İşte bunlarla karışmaması için Has Oda'da görevli olup Pâdişahın Silahdarı olan kişiye, Silahdar-ı Şehriyârî ünvanı verilmiştir. Bununla beraber saray mensupları tarafından Silahdar Ağa ünvanı da kullanılmıştır.³³⁰

Silahdarlık, Tayyarzade'ye göre Yıldırım Bâyezid (1398–1402) döneminde³³¹, Mehmed Süreyya'ya göre ise Fatih Sultan Mehmed (1444–1446; 1451–1481) zamanında³³² ihdas edilmiştir.

Silahdar Ağa olacak kişiye Pâdişah tarafından hatt-ı hümayûn gönderilirdi. Bu yazı bir ağa tarafından götürülür, Silahdar Ağa olacak kişi de gelen hatt-ı hümayûnu karşılardı. Bu hatt-ı hümayûn Silahdar Ağa dairesi önünde Arz Ağaları, Has Odalılar ve bazı ağalar olduğu halde Hazine Başyazıcısı tarafından okunurdu. Daha sonra Has Oda İmam'ı tarafından dua edilerek tören sona erdirilirdi.³³³ Ayrıca Silahdar Ağa olan kişiye Pâdişahın huzurunda samur kürk giydirilirdi.³³⁴

Silahdarlığa, kanuna göre Has Odalı veya Silahdar Ağa'dan bir derece aşağıda olan Çukadar Ağa getirilirdi. Fakat bazen bu kanuna uyulmayarak Çukadar Ağa'dan başkasının da getirildiği olmuştur. Nitekim 1233/1817 senesinde Silahdar-ı Şehriyârî

³³⁰ Baykal, *a.g.e.*, s. 12.

³³¹ Tayyarzâde, *a.g.e.*, I, 201.

³³² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 726.

³³³ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 141-142, 155, 247.

³³⁴ “Çukadar-ı hâssa Kanijeli Osman Ağa Silahdar nasb olunub samur erkan kürk giydirildi.” bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, II, 737. Ayrıca kürk giyme hakkında bkz. Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 139, 154.

İbrahim Ağa azledilmiş, yerine Hazine Kethüdası İlyas Ağa getirilmiştir.³³⁵ Silahdar Ağa bir vesileyle sarayda bulunmadığı zaman yerine Çukadar Ağa vekâlet ederdi.³³⁶

Silahdar Ağa, merasim ve alaylarda at üzerinde Pâdişahın kılıcını sağ omzunda tutarak taşır, başında zülûf ve kırmızı kadifeli üsküfle Pâdişahın sağ gerisinde yürürdü.³³⁷ Pâdişah sefere giderken Silahdar Ağa, Çukadar ve Rikabdar Ağalarla beraber İslâm Sancağı önünde yürürdü.³³⁸

Silahdar Ağa sarayda Pâdişaha ait kılıç, tüfek, ok, yay, zırh gibi silahları ve bazı değerli eşyaları Silahdar Hazinesi'nde muhafaza ederdi.³³⁹ Bu silahların ve eşyaların temiz ve düzenli bir şekilde saklanmasına özen gösterirdi. Kendisi Hazine Koğuşu'ndan gerektiği kadar ağa alarak buradaki silah ve eşyaları bu ağalara temizlettirirdi.³⁴⁰

Pâdişah avlanırken veya bahçede gezinti yaparken Silahdar Ağa Pâdişahın yanında bulunur ve bu esnada sofranın kurulması icap ettiğinde sofrayı kurar ve Pâdişahın yemeğini yedirirdi.³⁴¹ Pâdişahların çocukları doğduğunda yapılan şenliklerde Silahdar Ağa'nın şenlik meydanına çil paralar serpmesi âdettendi.³⁴²

Silahdar Ağa'nın en mühim vazifelerinden bir tanesi de, Hırka-i Saadet'in Ramazan ayında ziyarete açılacağı güne dair yapılan hazırlıklara öncülük etmesidir. Bu münasebetle Pâdişahın huzurunda Silahdar Ağa öncülüğüyle Hırka-i Saadet'in bulunduğu sandık yerinden alınarak Revan Odası'na götürülürdü. Hırka-i Saadet ile beraber diğer Emanat-ı Mukaddese de buraya getirilerek burada kalacakları iki gün

³³⁵ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 154.

³³⁶ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 67, 327; Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 209.

³³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 341–342; Mehmed Refik, *a.g.m.*, *EUM*, s. 275.

³³⁸ Selânikî, *a.g.e.*, vr. 332a/b.

³³⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 93, 313.

³⁴⁰ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 209-210.

³⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 342; Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 143.

³⁴² Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 173, 187, 226, 295-296.

boyunca Dölbend Ağaları tarafından temizlikleri yapılırdı. Bu temizlik işine Silahdar Ağa da iştirak ederdi.³⁴³

Cülûs, arefe ve bayram günlerinde tahtın arkasında duran Silahdar Ağa, mevlidlerde, cuma namazlarında, Yeniçeri ulûfelerinin dağıtımında, biniş yerlerinde yapılan alaylarda, bütün merasimlerin düzenlenmesine nezaret ederdi.³⁴⁴

Sultan II. Mustafa (1695–1703) döneminde Silahdar Ağa olan Çorlulu Ali Paşa tarafından Enderun’da yapılan bazı yeniliklerle silahdarlık, önemli bir konuma gelmiştir. Nitekim önceleri Bâbü’s-saâde Ağaları vasıtasıyla sırasıyla Vezir Kapısı, Bâb-ı Âsafî, Paşa Kapısı ve son olarak Bâb-ı Âli’ye gelen hatt-ı hümayûnların ve telhislerin bundan sonra Silahdar Ağa vasıtasıyla gönderilmesi kanun olmuştur.³⁴⁵ Böylece Silahdar Ağa, Enderun’a ait bütün işleri yürütür hale gelmiş ve Enderun’un zabiti olmuştur.³⁴⁶ Silahdar Ağa sabahtan akşama kadar Pâdişahın yanında bulunarak telhislerin gelip gitmesi, Pâdişah’tan sâdır olan irâde-i seniyyelerin yerine getirilmesi, bu iradelere ihtiyaç duyan Enderunluların arzlarını alarak gerekli irâde-i seniyyelerin hazırlatılmasına vesile olmak gibi önemli vazifeler ifa eder olmuştur.³⁴⁷ Ayrıca Enderun’a eleman kabulü veya eleman ihrâcı da Silahdar Ağa’nın arzıyla mümkün olabilirdi.³⁴⁸

Silahdar Ağa’nın maiyyetinde Has Oda’dan beş nefer lala, aşağı koğuşların okur-yazar takımından bir kaftancı, Kiler Koğuşu’ndan bir kilerci, istediği koğuştan bir tütüncü, yedi nefer çakırsalan, Kilerci Başı baltacısıyla beraber üç nefer zülüflü baltacı, sofalılarından Emin Hasekisi denilen bir sofalı ve ayrıca gedikli beş nefer sofalı, Has

³⁴³ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 210.

³⁴⁴ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 143; Ülkü Altındağ, “Has Oda Teşkilatı”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara 1974, s. 102–103.

³⁴⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 161.

³⁴⁶ Ahmed Lütfî Efendi, *Tarih-i Lütîfî*, İstanbul 1292, III, 166; Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 142.

³⁴⁷ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 209.

³⁴⁸ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 211.

Ahır'dan iki nefer yedekçi, Heybeci Ocağı'ndan iki nefer heybeci, Sakalar Ocağı'ndan bir nefer saka ve beş nefer işçi bulunmaktadır.³⁴⁹

Silahdar Ağa'nın maaşları zamana göre farklılık göstermektedir. 1186/1772 seneli mevacib defterine göre³⁵⁰ günlük atmış akçe, tarihi belli olmayan bir deftere göre³⁵¹ de kırk beş akçe almaktadır. Bu defterin tarihi muhtemelen daha önce olmalıdır. Zira maaşın miktarı diğer deftere göre daha düşüktür.

Hil'at akçesi olarak Silahdar Ağa'ya üç yüz yetmiş beş kuruş verilirdi.³⁵² Şaban ayının ortasında kendisine üç topluk kumaş verilirdi.³⁵³ Silahdar Ağa'ya acemilik oda döşemesi bahası olarak, her biri beş yüz kuruş olan beş kese verilirdi.³⁵⁴ Tekaüdiyye olarak üç yüz akçe verilmesi kanundu.³⁵⁵ Esvab akçesi olarak da, Ramazan ayında altı bin dört yüz kırk akçe alırlardı.³⁵⁶

Pâdişah Rikab-ı Hümâyûn'a gelince kanun gereği verilen rikabiye, Silahdar Ağa tarafından Enderun Ağalarına dağıtılırdı. Bayramın ikinci günü Pâdişah Gülhâne'ye gidince, Pâdişah tarafından Silahdar Ağa'ya beş yüz altın verilirdi.³⁵⁷

Silahdar Ağalar terfi ile saraydan çıktığında vezirlik rütbesiyle Mısır eyaleti³⁵⁸ veya başka eyaletlere³⁵⁹ verilirlerdi. Bundan başka beylerbeyi³⁶⁰, kubbe veziri, kaptan-ı

³⁴⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 212.

³⁵⁰ BOA, C. Saray, nr. 2790.

³⁵¹ TSMA, D.10709, vr. 1.

³⁵² BOA, C. Saray, nr. 2192, 1521, 8338; TSMA, D. 10709, vr. 2.

³⁵³ TSMA, D. 10709, vr. 31.

³⁵⁴ 1121/1709 senesinde Silahdar Yusuf Ağa'ya acemilik oda döşemesi bahası olarak beher kese beş yüz kuruş olmak üzere beş kese ihsan buyrulmuştur. TSMA, D. 32, vr. 40.

³⁵⁵ BOA, C. Saray, nr. 8703. 1115/1703 senesinde mütekâid Silahdar İbrahim Ağa, Hasan Ağa ve Muhammed Ağa'ya tekaüdiyye akçesi olarak üç yüzer akçe verilmekteydi. bkz. TSMA, D. 2158, vr. 4.

³⁵⁶ TSMA, E. 1385.

³⁵⁷ Altındağ, *a.g.m.*, s. 103.

³⁵⁸ Mustafa Naîma, *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâset-i Ahbâri'l-Hafıkayn (Tarih-i Naîma)*, İstanbul 1283, I, 462.

derya³⁶¹, Yeniçeri Ağası³⁶² olurlar veya sadaret³⁶³ görevine getirilirlerdi. İçlerinde güvenilir ve sadık olanlara mukata‘a, zeâmet, tımar ve tevliyet gibi ek ödenekler verilerek, ömürlerinin sonuna kadar müreffeh bir hayat sürmeleri sağlanırdı.³⁶⁴ Fakat ale’l-usûl çıkmaları kapıcıbaşılık³⁶⁵ veya mir-âhûrluk³⁶⁶ gibi görevlerle olurdu. Saraydan çıkarılan Silahdar Ağa’ya Pâdişahın huzurunda bir kürk giydirilirdi.³⁶⁷ Silahdar Ağa, bu kürk giydirmeden sonra, sarayda en çok on gün misafir edilirdi. Kendilerine on gün sonra Hil’at-i veda denilen bir kürk daha giydirilerek evleri varsa kendi evlerine çıkarlar, yoksa Sadrazama misafir edilirdi.³⁶⁸

Silahdar Ağa’nın sarayda sarık sarıp kürk giymesine izin verilirdi. Fakat Çukadar ve Rikabdar Ağaların kürk giymesine müsaade edilmeyip, sarık sarmalarına izin verilirdi. Silahdar Ağa’nın esas resmî serpuşu kırmızı kadifeli üsküftü.³⁶⁹

Silahdarlık, 1247/1830 senesinde uzun zamandır Pâdişahın silahdarlığı görevinde bulunan Giritli Ali Ağa’nın vefatı üzerine lağvedilmiş ve Silahdar Ağaların

³⁵⁹ Haleb eyaleti vezâretle Silahdar-ı hâssa İbrahim Paşa’ya ihsan olunmuştur. bkz. Naîma, *a.g.e.*, IV, 105. Silahdar Fadlullah Ağa Anadolu eyaletiyle çıkub pâye-i vezâretle mükerrerrem oldu. bkz. Naîma, *a.g.e.*, IV, 167. Silahdar Şehriyârî Çerkes Kenan Ağa Diyarbekir eyaletiyle ber murad oldu. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 123a.

³⁶⁰ 1099/1687 senesinde Pâdişahın Silahdarı olan Elmas Mehmed Ağa, Rumeli Beylerbeyliği hizmetiyle görevlendirilmiştir. bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, II, 128.

³⁶¹ 1091/1680 senesinde Pâdişahın Silahdarı olan Mustafa Ağa vezirlik rütbesi ile kaptanlık makamına yükseltilmiş ve samur kürk giydirilerek sevindirilmiştir. bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, I, 172. 1054/1644 senesi vezirlik rütbesi ile kaptanlık Silahdar Yusuf Paşa’ya verilmiştir. bkz. Naîma, *a.g.e.*, IV, 76.

³⁶² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 345.

³⁶³ 1105/1693 senesinde Pâdişahın Silahdarı olan Osman Ağa, vezirlikle Rikab-ı Hümâyûn’da sadâret kaymakamlığına getirilerek saraydan çerağ edildi. Kendisine samur posta dikilmiş değerli bir hil’at giydirilerek iltifat edildi. bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, III, 175.

³⁶⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 212.

³⁶⁵ Silahdar-ı hâssa Cafer Ağa kapıcıbaşılık görevine tayin olundu. bkz. Selânikî, *a.g.e.*, vr. 36b. Ayrıca bkz. *Anonim Osmanlı Tarihi*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2000, s. 25.

³⁶⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, II, 124; Altındağ, *a.g.m.*, s. 103.

³⁶⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, II, 737.

³⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 345.

³⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 347.

görevini de Hazine Kethüdaları yapmaya başlamıştır. Bu sebeple vezir ve devlet ricali dairelerinde silahdar namıyla istihdam olunan kişilerin vazifeleri de kaldırılmıştır.³⁷⁰

3. Çukadar Ağa

Çukadarlık, Sultan Çelebi Mehmed (1413–1421) zamanında ihdas edilmiştir.³⁷¹ Saraydaki önemli görevlilerden biri olan Çukadar Ağa, Arz Ağalarının üçüncüsü olup Silahdar Ağa'dan sonra gelmektedir. Çukadar Ağa, alaylarda ata binerek Pâdişahın gerisinde gider ve Pâdişahın yağmurluğunu taşırdı. Bununla beraber Pâdişahın kaftan ve kürklerine de bakmakla yükümlüydü. Pâdişahın bayramlarda camiye gidişinde ve bazı merasimlerde Çukadar Ağa, halka gümüş paralar serperdi.³⁷²

Silahdar Ağa'nın olmadığı zamanlarda onun yerine Çukadar Ağa vekâlet ederdi.³⁷³ Şayet Çukadar Ağa da olmazsa Silahdar Ağa vekilliği görevini Rikabdar Ağa üstlenirdi. Çukadar Ağa'nın maiyyetinde Has Oda'dan iki lala, alt koğuşlardan birer kullukçu ve zülüflü baltacı ile beraber iki sofalı, birer heybeci ve yedekçi bulunurdu.³⁷⁴

Her ne kadar Fatih Kanunnâmesi'nde Çukadar Ağa Rikabdar Ağa'dan sonra gelse de³⁷⁵, XVII. yüzyıldan sonra yapılan tayinlerde Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa'nın üstündedir.³⁷⁶ Bununla beraber Silahdar Ağa saraydan چراغ edilince bu göreve –bazı istisnâ haller dışında- genelde Çukadar Ağa atanırdı.³⁷⁷

³⁷⁰ Ahmed Lütfî Efendi, *a.g.e.*, III, 166.

³⁷¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 30.

³⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 348.

³⁷³ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 67, 327.

³⁷⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 209.

³⁷⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326.

³⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 348.

³⁷⁷ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 154.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Çukadar Ağa'dan farklı olarak bir Baş Çukadar³⁷⁸ vardır ki, ikisi birbirine karıştırılmamalıdır. Zira görevleri ve sorumlulukları farklıdır. Baş Çukadar'ın maiyyetinde kırk kadar Çukadar vardır. Bunlardan ilk yirmi nefer kendilerine Hazine'den emanet verilen som gümüşten birbirlerine geçmeli ve tokalı altın yaldızlı kuşak kuşanırlardı. Bu kuşağa yaldızlı gümüş kamçı takarlardı. Ayrıca yanlarına yaldızlı tokalı gümüşten yapılmış uzun kama da sarkıtırlar, bellerine de kendilerine ait olan mücevherli bıçak takarlardı. Diğer yirmi nefer ve mülâzimler, bellerine şal kuşanıp, hançer takarlardı. Fakat bunlar, şal ve hançeri kendi paralarıyla alırlardı.³⁷⁹

İşte kırk kişilik böyle bir maiyyete sahip olan Baş Çukadar, Pâdişah bir yere gideceği zaman rikâb-ı hümayûnun sağ tarafında yürür ve elini Pâdişahın atının sağrısına koyardı.³⁸⁰ İkinci Çukadar, kırmızı atlas kese içinde bulunan Pâdişahın ayakkabısını belindeki kuşağın yanına asar ve Pâdişahın sol tarafında giderdi. Çizmeci denilen Üçüncü Çukadar ise Pâdişahın çizmesini belindeki kuşağa takardı. Dördüncü Çukadar ve diğer Çukadarlar ise alayda peyklerle solakların arasında yürürdü.³⁸¹

XVII. yüzyılın son yarısında Çukadar Ağa saraydan çıkarılacağı zaman kendisine beylerbeylik ve vezirlik verildiği görülüyor. Sultan IV. Mehmed (1648–1687) zamanında, 3 Şevval 1070 / 12 Haziran 1660 tarihinde, Çukadar-ı hassa Seyyid Yusuf Ağa'ya Kars eyaleti ve onun yerine Çukadar olan Cerrah Kasım Ağa'ya bir hafta sonra Eğre eyaleti tevcih olunmuştur.³⁸² 1105/1693 senesinde Çukadar Hısım Mehmed Ağa'ya Pâdişahın huzurunda Has Oda Kasrı'nda serâser samur kürk giydirilerek kendisine vezirlik payesiyle Musul eyaleti tevcih olundu.³⁸³

³⁷⁸ Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 141–142.

³⁷⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 204.

³⁸⁰ Çukadar Ağa ise -daha önce de belirttiğimiz gibi- alaylarda Pâdişahın gerisinde giderek, Pâdişahın yağmurluğunu taşırdı.

³⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 349.

³⁸² Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 182.

³⁸³ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, II, 737.

Çukadar Ağa her zaman vezirlikle çıkmaz, kimi zaman bir vakıf rużnamçeliğı, çaşnigirbaşılık veya yeniçeri ağalığı gibi görevlerle de çıkardı. Mesela 974/1566 senesinde Çukadar Mustafa Ağa çaşnigirbaşılıkla çerağ olmuştur.³⁸⁴ 1066/1655 senesinde Çukadar Hüseyin Ağa Yeniçeri Ağası olarak saraydan çerağ edilmiştir.³⁸⁵ 1240/1824 senesinde Çûs Emin Ağa Bâyezid Han vakfı rużnamçeliğı ile çerağ olmuştur.³⁸⁶

Çukadar Ağa'nın XVI. yüzyılda yevmiyesi yirmi akçeydi.³⁸⁷ Fakat 1186/1772 seneli mevacib defterine göre günde otuz beş akçe alıyordu.³⁸⁸ İlk defa çukadarlığa tayin edilen kişiye Hazine'den acemilik adıyla XVIII. yüzyılda on bir bin üç yüz çürük akçe verilirdi.³⁸⁹ Hil'at akçesi olarak da kendisine üç yüz yetmiş beş kuruş ödenirdi.³⁹⁰ Emekli olduklarında da iki yüz akçe tekaütlük almaları kanundu.³⁹¹ Ayrıca yılda üç topluk kumaş da alırlardı.³⁹² Kendisine Ramazan ayında esvab akçesi olarak da altı bin dört yüz kırk akçe ödenirdi.³⁹³

1210/1795 seneli bir deftere³⁹⁴ göre Çukadar Ağa'nın geliri şu şekildedir:

³⁸⁴ Selânikî, *a.g.e.*, vr. 36b.

³⁸⁵ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 69b.

³⁸⁶ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 338.

³⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 348.

³⁸⁸ BOA, C. Saray, nr. 2790. 1093/1682 seneli mevacib defterine göre de yevmî otuz beş akçe alıyordu. bkz. BOA, İbnülemin, Saray Mesalihi, nr. 1774.

³⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 348–349.

³⁹⁰ BOA, C. Saray, nr. 2192, 1521, 8338.

³⁹¹ BOA, C. Saray, nr. 2790, 8703.

³⁹² TSMA, D. 10709, vr. 31.

³⁹³ TSMA, E. 1385.

³⁹⁴ TSMA, D. 3456, vr. 4, 5.

ÇUKADAR AĞA'NIN KURUŞ CİNSİNDEN YILLIK GELİRİ	
Hazinedar Başı tarafından gelen beray-ı acemilik	60
Bir kıst mevacib ihracında Çukadar Ağa'ya gelen	25
Yıllık bedeli olmak üzere Sadrazam tarafından gelen	2000
Kapı Ağası tarafından gelen yıllık hataî 12(?), çuka 6 (?)	—
İ'di fitırda ve i'di edhada kapı tarafından gelen	550
Hazine Kethüdası tarafından gelen yıllık baha	130
İ'di fitırda ve i'di edhada ve mevlid-i şerifte Çukadar Ağa'ya gelen dîba baha	60
Mevlid-i şerifte Hazine'den gelen destimal baha	300
Kaftan baha	120
Çukadar Ağa'ya gelen mukarrer	4000
Leyle-i Regaib'de kaftan baha olmak üzere gelen	372
Hazine'den gelen destimal ve dîba baha	380
(?) Hazine'den gelen destimal baha	300
Çukadar Ağa'ya Miftah Ağası tarafından gelen atlas donluk 3(?)	—
İ'di şerifte Hazine Kethüdası tarafından gelen kavuk 4(?)	—
Ramazan-ı şerifte verilen şeker baha	300
İ'di fitırın arefesinde Laleli vakfından gelen	150
İ'di fitırda Rikabdar Ağa tarafından bir çift çorap ve sandal(?)	—
Hamidiyye vakfı fazlasından her sene Silahdar Ağa yerinden tevzi olunan	350
TOPLAM	9577

4. Rikabdar Ağa

Rikabdarlık, Orhan Gazi (1326–1359) tarafından ihdas edilmiş ve ilk Rikabdar olarak Molla İlyas atanmıştır.³⁹⁵ Has Oda Arz Ağalarının dördüncüsü olan Rikabdar Ağa, Fatih Kanunnâmesi'nde üçüncü gözükmektedir. Fakat daha sonra sırası değişmiş ve Çukadar Ağa'dan sonra gelerek dördüncü sıraya geçmiştir.³⁹⁶

Rikabdar Ağa, Pâdişahın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirirdi. Daha sonra bu görev Baş Çukadar'a verilmiştir. Rikâb-ı hümâyûn ağaları hazır bulunmadığı yerlerde ve özel gezintilerde Pâdişah ata binerken atın üzengisini tutmak, Rikabdar Ağa'nın göreviydi.³⁹⁷ Bu görevdeki kişi, has ahırların eyerlerini temin eder ve Pâdişahın ata binebilmesi için onun ayağını koyacağı bir sandalyeyi taşırdı.³⁹⁸ Ayrıca Rikabdar Ağa mevlid, bayram, cuma selamlığı gibi merasimlerde ve alaylarda Pâdişahın yanında bulunur, saltanat binişlerinde (Pâdişahın kayıkla bir yere gitmesi) diğer ağalarla birlikte edepli bir şekilde Pâdişahın karşısına otururdu.

Rikabdar Ağa'nın maiyyeti de Çukadar Ağa'nın maiyyetiyle aynıydı. Yani emrinde Has Oda'dan iki lala, alt koğuşlardan birer kullukçu ve zülüflü baltacı ile beraber iki sofalı, birer heybeci ve yedekçi bulunurdu. Çukadar Ağa'nın Silahdar Ağa olmadığı zaman yürüttüğü silahdarlık vekâletini Çukadar Ağa da olmayınca Rikabdar Ağa yürütürdü.³⁹⁹

İlk defa Rikabdar Ağa olan şahsa Hazine'den bir miktar para verilirdi. Bu miktar XVIII. yüzyılda on bin altı yüz çürük akçe iken aynı yüzyılın son yarısında on bir

³⁹⁵ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 14.

³⁹⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326.

³⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 351.

³⁹⁸ Akkutay, *a.g.e.*, s. 117.

³⁹⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 209.

bin üç yüz çürük akçeye çıkarılmıştır.⁴⁰⁰ Ayrıca bu münasebetle kendisine bin kuruş oda döşeme bahası da verilirdi.⁴⁰¹

Rikabdar Ağa sarayda yükseleceği zaman Çukadar Ağa olurdu. 1232/1816 senesinde vefat eden Çukadar Esad Ağa'nın yerine Rikabdar İbrahim Ağa atanmıştır.⁴⁰² XVII. yüzyılda Rikabdarlar taşra hizmetine çıktıklarında kendilerine beylerbeylik⁴⁰³, bazen de vezirlik verilirdi.⁴⁰⁴ Kimi zaman da Rikabdar Ağaların çaşnigirlikle⁴⁰⁵, kapıcıbaşılıkla,⁴⁰⁶ çavuşbaşılıkla⁴⁰⁷ saraydan çıktıkları olmuştur. Ancak XIX. yüzyılda Rikabdar Ağalar saraydan çıkarıldıklarında kendilerine genelde tevliyet görevinin verildiğini görüyoruz.⁴⁰⁸

1108/1696 seneli bir belgeye göre Rikabdar Ağa'ya berây-ı acemilik olarak bir altın kılıç ile bir murassa hançer de verilirdi. Rikabdar Ali Ağa tarafından yazılan bu belgeyi aynen aktarıyoruz:

“İhsân-ı hümmâyûnum olmuştur.

⁴⁰⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 351.

⁴⁰¹ 1119/1707 senesindeki hatt-ı hümmâyûn mu'cebince Silahdar Ağa marifetiyle Rikabdar Yusuf Ağa'ya oda döşeme bahası olmak üzere bin kuruş ihsan buyrulmuştur. bkz. TSMA, D. 32, vr. 5. 1121/1709 senesinde berây-ı acemilik Rikabdar İsmail Ağa'ya oda döşeme bahası olarak bin kuruş ihsan buyrulmuştur. bkz. TSMA, D. 32, vr. 40.

⁴⁰² Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 120. Diğer örnekler için bkz. Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 203, 243, 310, 338, 386, 425.

⁴⁰³ 1081/1670 senesinde Rikabdar Hattat Mustafa Ağa'ya ve 1083/1672 senesinde de Rikabdar Sarıkçı Mehmed Ağa'ya Kars eyaleti tevcih olundu. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 256b, 298a; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 559, 624. 1072/1661 senesinde Rikabdar Abdullah Ağa Silifke sancağıyla çerağ oldu. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 123a.

⁴⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 351.

⁴⁰⁵ 974/1566 senesinde Rikabdar Mustafa Ağa çaşnigirlikle çerağ olmuştur. bkz. Selânikî, *a.g.e.*, vr. 36b.

⁴⁰⁶ 1067/1656 senesinde Rikabdar Anber Mustafa Ağa kapıcıbaşılıkla ihraç olundu. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 84b.

⁴⁰⁷ 1083/1672 senesinde Rikabdar Mehmed Ağa çavuşbaşılıkla çıkıp Yeniçeri Ağası Vezir Abdurrahman Paşa'ya mihman kılındı. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 298b; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 624. 1087/1676 senesinde Rikabdar Mehmed Ağa çavuşbaşılıkla çıktı. bkz. Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 329a.

⁴⁰⁸ Hafız Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 49, 273, 331.

*Şevketlû ve mehâbetlû ve azîmetlû Pâdişahımın hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri mübârek vücûd-ı hümayûnların hatasız eyleye âmin. Mu‘tad hüsvânları üzre berây-ı acemilik bir sade altın kılıç ile bir murassa‘ hançer avâtıf-ı aliyye-i şahânelerinden bu kullarına sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında emr-u fermân şevketlû ve mehâbetlû Pâdişahımdır.”*⁴⁰⁹

Hil’at akçesi olarak Rikabdar Ağa’ya üç yüz yetmiş beş kuruş ödeme yapıldı.⁴¹⁰ Yıllık üç topluk kumaş verilirdi.⁴¹¹ 1061/1651 seneli bir belgeye göre Ramazan ayında esvab akçesi olarak kendisine altı bin dört yüz kırk akçe ödenirdi.⁴¹² Ayrıca tekaüdiye olarak da yüz elli akçe verilmesi kanundu.⁴¹³

5. Dölbend Ağası

Fatih Kanunnâmesi’nde “Dölbend Oğlanı”⁴¹⁴ şeklinde ifade edilerek Has Oda’nın ağalarından olduğu zikredilmektedir.⁴¹⁵ Bazı belge ve kaynaklarda “Dölbend Gulâmı” şeklinde de geçmektedir.⁴¹⁶ Çorlulu Ali Paşa’nın silahdarlığı döneminde Enderun teşkilatında yapılan değişiklikle Has Odabaşı’ndan Has Oda zabıtlığı alınmış ve bu görev Dölbend Ağası’na verilmiştir. Böylece Dölbend Ağası Has Oda’nın âmiri olmuştur.

Dölbend Ağası’nın esas görevi, Pâdişahın sarıklarını ve giydiği çamaşırları muhafaza edip gerektiğinde bunları Pâdişaha giydirmektir. Merasim ve alaylarda at üzerinde merasime iştirak ederek Pâdişahın sarığını taşırdı.⁴¹⁷ Hırka-i Saadet Dairesi’nin temizlik ve düzenine, buradaki şamdanların yakılmasına, Has Oda’da nöbetleşe Kur’ân-ı

⁴⁰⁹ TSMA, E. 118/ 22.

⁴¹⁰ BOA, C. Saray, nr. 2192, 1521, 8338.

⁴¹¹ TSMA, D. 10709, vr. 31.

⁴¹² TSMA, E. 1385.

⁴¹³ BOA, C. Saray, nr. 8703. 1115/1703 senesinde mütekaid Rikabdar-ı Şehriyarî Ahmed Ağa’ya tekaüdiye olarak yüz elli akçe ödenmiştir. bkz. TSMA, D. 2158, vr. 4.

⁴¹⁴ Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 82.

⁴¹⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 326.

⁴¹⁶ TSMA, D. 2158, vr. 4; BOA, C. Saray, nr. 2192; Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 36b, 112a.

⁴¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 352.

Kerîm okuyan Has Odalıların nöbetlerinin tertip ve hizmetlerinin tayin edilmesine Dölbend Ağası nezaret ederdi. Ayrıca Has Odalıların her hangi bir kusur işlemleri durumunda onları azarlar ve gerekli uyarıları yapardı. Şayet suç işleyenin kabahati daha büyük bir cezayı gerektiriyorsa, Dölbend Ağası durumu Silahdar Ağâ'ya ileterek gerekli cezanın verilmesini talep ederdi.⁴¹⁸ Saraydaki sorguöları da Dölbend Ağası muhafaza ederdi.⁴¹⁹

Dölbend Ağası'nın emrinde sekiz nefer sofalı vardır. Bunlar Hırka-i Saadet Dairesi'nin civarının, Mustafa Paşa Köşkü'nün ve mermerliklerin temizliklerini yaparlardı. Dışarıya çıkmak istedikleri zaman da Dölbend Ağası'ndan izin alırlardı.⁴²⁰

Dölbend Ağaları saraydan çıktıklarında vezirlik payesiyle yeniöeri ağalığı, kapıcıbaşılık, mir-alemlik, çavuşbaşılık ve şâtırbaşılık gibi görevlerle çıkarlardı. Mesela 1063/1652 senesinde Dölbend Gulâmı Gürcü Mustafa Ağâ vezâretle Yeniöeri Ağası olarak saraydan çıkmıştır.⁴²¹ 1067/1656 senesinde Dölbend Gulâmı Gürcü İbrahim Ağâ⁴²² ve 1069/1658 senesinde Dölbend Gulâmı Ahmed Ağâ⁴²³ kapıcıbaşılıkla ihraç olundu. 1081/1670 senesinde Dölbend Gulâmı Şeyh Mehmed Ağâ'ya mir-alemlik verildi.⁴²⁴ 1087/1676 senesinde Dölbend Ağası Bosnevî Salih Ağâ şâtırbaşılıkla dışarı çıktı.⁴²⁵ 1101/1689 senesinde Dölbend Gulâmı Şehrî Mehmed Ağâ çavuşbaşılıkla dışarı çıktı.⁴²⁶

Dölbend Ağası'nın yüz elli akçe ile tekaüt edilmesi kanundu. Bununla beraber bazı Dölbend Ağalarının iki yüz akçe tekaüdiyye aldıkları da olmuştur. Mesela mütekaid ağaların isimlerinin ve aldıkları tekaüdiyyelerin kaydedildiğı bir deftere göre mütekaid

⁴¹⁸ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 207.

⁴¹⁹ Altındağ, *a.g.m.*, s. 105.

⁴²⁰ TSMA, E. 12068/ 2. bkz. EK I, BELGE 3.

⁴²¹ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 36b.

⁴²² Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 84b.

⁴²³ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 112a.

⁴²⁴ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağâ, *a.g.e.*, I, 559.

⁴²⁵ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağâ, *a.g.e.*, I, 651; Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 324b.

⁴²⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağâ, *a.g.e.*, II, 483.

Dülbend Gulâmı Mustafa Ağa tekaüdiyye olarak yüz elli akçe alırken, Dülbend Gulâmı Mehmed Ağa iki yüz akçe almaktadır.⁴²⁷ Bu farkın eskilik derecesinden kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

Dülbend Ağalığı 1249/1833 senesinde lağvedilmiştir.⁴²⁸ Bundan sonra Has Oda'nın zabıtlığını birinci derecede Hâne-i Hâssa Kethüdası ve ikinci derecede Serhademe denilen iki görevli üstlenmişlerdir. Bunlar da her durumda Hazine-i Hümayûn Kethüdası'na tabi olmuşlardır.⁴²⁹

Tarihi belli olmayan bir belgeye⁴³⁰ göre Dülbend Ağası'nın geliri aşağıdaki tabloda açıklanmıştır:

⁴²⁷ TSMA, D. 2158, vr. 4.

⁴²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 353.

⁴²⁹ TSMA, E. 926.

⁴³⁰ TSMA, D. 5091.

DÜLBEND AĞASI'NIN KURUŞ CİNSİNDEN GELİRİ	
Receb-i şerifin ilk kandil gecesi Miftah Ağası tarafından gelen hil'at baha	370
Sürre-i şerif çıktığı gün Silahdar Ağa tarafından gelen şal baha	150
Receb-i şerifin yirmi yedinci günü destimal baha ve Hazine-i Hümayûn Kethüdası Ağa'nın gönderdiği bayramlık	290
Miftah Ağası tarafından gelen kaftan baha	78
Hazine-i Hümayûn Kethüdası Ağa tarafından gelen berâ-yı yıllık	130
Miftah Ağası tarafından gelen berâ-yı yıllık üç aded donluk kumaş bahası	90
Kısteyn mevacibi ihracında Miftah Ağası tarafından gelen	42
İstanbul Ağası tarafından gelen aylık	60
Ramazan-ı şerifte Sadrazam tarafından gelen yıllık baha	800
Kalyon indiği vakit Peşkir Ağası marifetiyle Kaptan Paşa tarafından gelen	60
Ramazan-ı şerifin on beşinde Hazine Kethüdası Ağa tarafından gelen ve dîba baha	360
Yine Ramazan-ı şerifin on beşinde Hazine Kethüdası Ağa tarafından yukarıdaki akçe ile beraber gelen	45
Yine Ramazan-ı şerifin on beşinde kapıdan elli altın gelir	137
Yine Ramazan-ı şerifin on beşinde Hırka-i Şerif'in lâzıme-i mihmanından bâ arz-ı hal Şehremînî Efendi'den alınan	32
Her sene Ramazan Bayramı'nda Pâdişah tarafından verilen	150
Ramazan-ı Şerif Bayramı'nda serpmeye baha	6
Ramazan-ı Şerif Bayramı'nın ikinci günü Silahdar Ağa tarafından gelen	137
Donanma-i hümayûn ihracında kapı tarafından gelen	82
Donanma-i hümayûn ihracında Peşkir Ağası yediyle Kaptan Paşa tarafından gelen	50
Kurban Bayramı'nda Hazine Kethüdası Ağa tarafından gelen	350
Kurban Bayramı'nda Sadrazam tarafından gelen	137
Mevlid-i şerifte Hazine Kethüdası Ağa tarafından gelen	300
Donanma-i hümayûn Âsitâne'ye dâhil olunca kapı tarafından gelen	82
Donanma-i hümayûn Âsitâne'ye dâhil olunca Kaptan Paşa tarafından gelen	50
Cemâziyel evvelin ibtidasında(başında) Pâdişah tarafından verilen ihsan	150
Kâsımiyye verildikde Silahdar Ağa yediyle verilen	500
Sofa-i hümayûn halvet oldukda Miftah Ağası tarafından gelen	22
Bâbü's-saâde Ağası tarafından yıllık baha	30
Has Odabaşı Ağa'dan yıllık baha	30
TOPLAM	4728

6. Anahtar Ağası

Anahtar Ağası, Has Oda'nın altıncı büyük ağasıdır. Bazı kaynak ve belgelerde Anahtar Ağası⁴³¹ yerine “Miftah Ağası”⁴³² veya “Miftah Gulâmı”⁴³³ gibi isimler de kullanılmıştır.

Anahtar Ağası; Has Odalı Ağaların inzibatına bakar, hasta olanların hastaneye gitmelerine izin verir ve ocak görevlerini dağıtırdı. Çerağ olmak isteyenlerin arzlarını Silahdar Ağa'ya ileterek gerekli işlemlerin yapılmasını sağlardı. Has Odalı Ağaları sabah seher vaktinde uyandırarak camiye sevk ederdi. Enderun'da gündüzleri ilimle uğraşmayıp bahçede gezen ağaları uyarak koğuşlarına gönderirdi. Bu görevlerinin yanında sayfiyyeye gitmeyip Yeni Saray'da kalan Anahtar Ağası, buradaki bütün iç ağaların zabiti olurdu.⁴³⁴

Anahtar Ağası'nın idaresinde altı nefer Avadancı bulunurdu. Bunlar Hırka-i Saadet Dairesi dışında bulunarak Sünnet Odası, Sarık Odası ve Bağdat Köşkü'nün önündeki mermerleri temizlerlerdi. Ayrıca Anahtar Ağası'nın bilgisi olmadan bulundukları yerden hiçbir yere ayrılamazlardı. Bununla beraber Has Odalılar da dışarıya çıkmak istediklerinde Anahtar Ağası'ndan izin almak zorundaydılar.⁴³⁵

Has Oda'da bulunan mefruşat ve bakır kaplar bir deftere kaydedilirdi. Bu defterin bir kopyası da Nöbetçi Başında bulunurdu. İşte bu defterlere Anahtar Ağası nezaret ederdi. Zira Nöbetçi Başılar değişeceği zaman bir devir teslim yapılırdı. Görevi bırakan ağa deftere bütün eşyayı teslim ettiğini yazar, görevi devralan ağa da “Selefim olan ağadan teslim aldım.” diye deftere şerh düşüp mühürlerdi. Daha sonra bu defter

⁴³¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 205-207; TSMA, E. 12068/ 2.

⁴³² Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 256b; TSMA, D. 32, vr. 16.

⁴³³ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 112a; BOA, C. Saray, nr. 2790.

⁴³⁴ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 206-207; Koçu, *Topkapı Sarayı*, s. 140.

⁴³⁵ TSMA, E. 12068/ 2. bkz. EK I, BELGE 3.

Anahtar Ağası'na gösterilir, o da kendindeki defterle mukabele ettikten sonra söz konusu defteri onaylardı.⁴³⁶

Anahtar Ağaları Has Oda'nın ve Enderun'un diğer koğuşlarının sabunlarını dağıtırdı. Bu taksim işi Divanhane'de yapılırdı. Burada yapılan taksimden sonra Anahtar Ağası, Has Oda'nın sabunlarını alarak Has Odabaşı'ya teslim ederdi. Diğer odalara da sabunları kendisi teslim ederdi.⁴³⁷

Has Oda'ya bir ağa nakil olup kırkinci gedikliye dâhil olduğu günden itibaren, bu ağanın iki ulûfesi Anahtar Ağası'nın zabtında kalırdı. Zira Has Oda'ya yeni atanıp gedikliye dâhil olan kişinin iki ulûfesini zabt eylemek kâide-i kadimdi.⁴³⁸

1014/1605 senesine ait bir belgeye göre Anahtar Ağası, yevmî yirmi altı akçe maaş almaktadır.⁴³⁹ Hil'at akçesi olarak kendisine üç yüz yetmiş beş kuruş ödenirdi.⁴⁴⁰ Ayrıca Şaban ayının ortasında⁴⁴¹ kendisine üç topluk kumaş⁴⁴² verilirdi. Kaftan akçesi olarak seksen beş kuruş, destimal baha olarak iki yüz kırk kuruş ödenirdi.⁴⁴³

Her sene Ramazan ayının on beşinde dağıtılan şeker baha, Anahtar Ağası'na yüz kırk beş kuruş olarak verilirdi.⁴⁴⁴ Hırka-i Şerif ziyaret edildiği gün kendisine Hazine tarafından otuz bir kuruş verilirdi. Ayrıca her yıl Ramazan ayında Silahdar Ağa tarafından Sadrazam yıllığı olmak üzere kendine sekiz yüz kuruş verilirdi.⁴⁴⁵ Anahtar Ağaları bayram gecelerinde i'diyye olarak yüz beş kuruş⁴⁴⁶, taht-ı şerif in'amiyesi olarak

⁴³⁶ TSMA, D. 10709, vr. 3-4.

⁴³⁷ TSMA, D. 10709, vr. 17.

⁴³⁸ TSMA, D. 10709, vr. 20.

⁴³⁹ BOA, Ali Emiri, I. Ahmed, nr. 387.

⁴⁴⁰ BOA, C. Saray, nr. 2192, 1521, 8338; TSMA, D. 10709, vr. 2, 27.

⁴⁴¹ TSMA, D. 10709, vr. 27.

⁴⁴² TSMA, D. 10709, vr. 31.

⁴⁴³ TSMA, D. 10709, vr. 2.

⁴⁴⁴ TSMA, D. 10709, vr. 33.

⁴⁴⁵ TSMA, D. 10709, vr. 34.

⁴⁴⁶ TSMA, D. 10709, vr. 36, 40.

da yüz on kuruş⁴⁴⁷ alırlardı. Donanma-yı hümayûnun ihraç ve idhalinde Kaptan Paşa tarafından Anahtar Ağası'na ellışer kuruş verilirdi.⁴⁴⁸ Anahtar Ağalarının yüz yirmi akçe ile tekaüt edilmeleri kanundur.⁴⁴⁹ Buna rağmen kendilerine 1115/1703 senesinde atmış akçe⁴⁵⁰, 1186/1772 senesinde de yüz akçe⁴⁵¹ tekaüdiyye verildiğini görüyoruz. Buna göre bu kanunun daha sonra yürürlüğe girmiş olma ihtimali yüksektir.

Anahtar Ağaları, kapıcıbaşılıkla veya müteferrikalıkla saraydan çerağ olurlardı. Nitekim 1069/1658 senesinde Miftah Gulâmı Salih Ağa müteferrikalıkla⁴⁵², 1081/1670 senesinde Miftah Ağası Pehlivan Mehmed Ağa kapıcıbaşılıkla⁴⁵³ çerağ olmuşlardır.

IX. HAS ODA'DA GÖREV YAPAN BAZI SİMLER

1. Sokullu Mehmet Paşa

Aslen Bosna'lıdır. Kanunî Sultan Süleyman (1520–1566) zamanında Bosna'dan devşirilerek Edirne Sarayı'na getirilmiştir. Bir müddet burada kalıp tahsil ve terbiyesini tamamladıktan sonra Topkapı Sarayı'na gönderilmiştir. Burada zekâ ve kabiliyeti sayesinde yükselerek sırasıyla Rikabdar, Çukadar ve Silahdar olma başarısını göstermiştir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölümünden sonra kaptanpaşalık göreviyle saraydan ayrılmıştır. Rumeli Beylerbeyi ve ardından kubbe veziri olarak Şehzade Selim'e damat olmuştur. İkinci vezir iken 1565 senesinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Sadrazamlığına getirilmiştir. Aralıksız üç Pâdişaha Sadrazamlık yapmıştır. 987/1579'da ikinci divanında bir dilenci her gün girdiği gibi sadaka istemek üzere yanına geldiği

⁴⁴⁷ TSMA, D. 32, vr. 16, 20, 32, 36, 49, 53.

⁴⁴⁸ TSMA, D. 10709, vr. 22.

⁴⁴⁹ BOA, C. Saray, nr. 8703.

⁴⁵⁰ TSMA, D. 2158, vr. 4.

⁴⁵¹ BOA, C. Saray, nr. 2790.

⁴⁵² Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 112a.

⁴⁵³ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 256b.

sırada paşayı şehit etmiştir. Kabri Eyüp semtindedir. Kadırga’da kiliseden çevrilme cami ve tekkesi, Azapkapı cihetinde de bir cami ve medresesi vardır.⁴⁵⁴

2. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa

Mehmed Ağa, 1069/1658 senesinde Galata’ya bağlı Fındıklı kasabasında dünyaya gelmiştir. Fındıklı’da doğmuş olması sebebiyle “Fındıklılı”, silahdarlık yapmış olması hasebiyle de “Silahdar” lakapları isminin başında zikredilmiştir. Genç yaşında saraya intisap ederek burada mükemmel bir eğitim almıştır. Baş Musahib Şahin Ağa’nın terbiyesiyle yetişmiş, on dokuz yaşındayken has bahçe bostancıları zümresine katılmıştır. Yirmi yaşında zülüflü baltacılar zümresine katıldıktan bir sene sonra da Seferli Koğuşu’na dâhil oldu. Mehmed Ağa Seferli Koğuşu’na alınışını eserinde şöyle ifade ediyor: “*Akşam salı gecesi müellif hakîr bende-i dîrînelerin hizmetinde olduğum haneden gilmân-ı enderun Seferli Odası neferatı zümresine re’f ve mahûdü’l-ikran ve nâil-i merâm eyledi.*”⁴⁵⁵

1094/1682 senesindeki Viyana Seferi’nde bulunup seferle ilgili bilgileri kaydetmiştir. Seferden döndükten sonra 1099/1687 senesinde Yeniçeri Hasan Ağa’nın mahlûlünden Has Oda hüddamına ilhak olunmuştur. Sultan IV. Mehmed’in (1648–1687) hal’ini, yeniçeri isyanını görmüştür. Sultan II. Süleyman (1687–1691) ve Sultan II. Ahmed (1691–1695) dönemlerinde de sarayda hizmet etmiştir. Has Odalı olması hasebiyle Pâdişahın yakınında bulunarak birçok olaya şahit olmuştur. Sultan II. Mustafa’nın (1695–1703) övgüsüne mazhar olup, Pâdişahın emriyle kendi cülûsundan itibaren meydana gelen bütün olayları yazmaya başlamıştır. Zaten 1065/1654 senesinden itibaren bütün olayları da kaydetmişti. Sultan II. Mustafa’nın cülûsundan itibaren yazdıklarına Pâdişahın isteği üzerine “*Nusretnâme*” adını vermiştir. Az bir zaman sonra da Has Oda’da Dölbend Gulâmı olmuştur. Sultan II. Mustafa’nın yanından hiç ayrılmayarak bütün olayları kaydetmiştir.

⁴⁵⁴ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 122-123; Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1974, III, 268-270. Sokullu Mehmed Paşa’nın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmed Refik, *Sokullu*, İstanbul 1924; Ali Seydi Bey, *Sokullu Mehmed Paşa*, İstanbul 1933; Reşat Ekrem Koçu, *Sokullu Mehmed Paşa*, İstanbul 1943.

⁴⁵⁵ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 728.

Has Oda'da yükselme kanununa göre önce Rikabdar Ağa olması gereken Mehmed Ağa, 1115/1703 senesinde Rikabdar Ağa olmadan Çukadar Ağa olmuştur. Sultan III. Ahmed'in (1703–1730) cülûsundan sonra ise, Silahdar Ağa olmuştur.

Silahdar Mehmed Ağa vezirlikle bir eyalete tevcihi hususunda affını isteyerek üç yüz akçe ile tekaüt olmuştur. 1136/1723 senesinde vefat etmiştir. Mezarı, Taksim Ayaspaşa kabristanındadır.⁴⁵⁶

3. Abdurrahman Abdî Paşa

Abdurrahman Abdî Paşa, XVII. yüzyılda yaşamış Osmanlı devlet adamı ve tarihçisidir. Aslen İstanbullu olup Anadoluhisarı'nda dünyaya gelmiştir. Sultan IV. Mehmed'in (1648–1687) cülûsundan kısa bir süre sonra 1058/1648 senesinde Galata Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'ndaki Büyük Oda'ya nakledilmiştir.⁴⁵⁷ 1060/1650 senesinde Pâdişaha yazmış olduğu bir kaside-i i'diyye vesilesiyle büyük ihsanlara nail olarak Büyük Oda'dan Seferli Oda'sına terfi etmiştir.⁴⁵⁸ Türkçe, Arapça ve Farsçaya vâkıf olan Abdî Paşa, tarihçi kişiliği yanında iyi bir şair ve âlimdi.⁴⁵⁹

1069/1659 senesinde Seferli Oda'sından Has Oda'ya terfi etmiş bunun üzerine bir kaside yazmıştır ki, bu kasidenin son beyti ebced hesabına göre Has Oda'ya giriş tarihini vermektedir. Bu kasidenin son beyti şöyledir:

“Böyle ilham olındı târîhum

*Has oda Abdîyâ mübârek bâd.”*⁴⁶⁰

Bundan başka Has Oda'yı tanıtan şöyle bir şiir de yazmıştır:

⁴⁵⁶ Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 228–255; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, (Ahmed Refik'in yazdığı mukaddime), s. III-IX.

⁴⁵⁷ İsfendiyaroğlu, *a.g.e.*, s. 505-506.

⁴⁵⁸ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. VIII.

⁴⁵⁹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, 408.

⁴⁶⁰ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 109b.

“Lev hâşa’llah kim makâm-ı izz u şândur Hâs Oda

Cilve gâh-ı zıll-i Hallâk-ı cihândır Hâs Oda

Bâ-husûs ol hurka-i pâk-i Resûli’llâh ile

Rişk-i kasr-i zînet-efzâ-yı cennâtdır Hâs Oda

Âfitâb-ı âlem-ârâsıdır anın pâdişâh

Çûn zemîn-i izzet üzre âsumândır Hâs Oda

Ekser-i huddâm âlî-şân u sâhib-câh olur

Kimyâ-yı devlet ü ikbâle kândır Hâs Oda

Kim sadâkatle eder hizmet irer maksûduna

Bendegân-ı hâssa cây-ı imtihândır Hâs Oda.”⁴⁶¹

Sultan IV. Mehmed (1648–1687) ile ilişkilerini en üst düzeyde tutan Abdî Paşa, 1077/1667 senesi Şaban ayında Has Oda’ya gelen Pâdişaha Hz Peygamber’in hayatını anlatan Siyer-i Nebi’yi okumuştur. Abdî Paşa eseri okurken sahabeye yapılan işkencelerin anlatıldığı bölümlere gelince, Pâdişah gözyaşlarını tutamamıştır.⁴⁶²

1079/1669 senesinde Sır Kâtibi olan⁴⁶³ Abdî Paşa, bir sene sonra vezirlik payesiyle Nişancı olarak Has Oda’dan چراغ olmuştur. Bu vesileyle kendisine iki kat hil’at giydirilmiştir.⁴⁶⁴ 1090/1679’da Kubbealtı’nda dördüncü vezir rütbesiyle

⁴⁶¹ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 110a.

⁴⁶² Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 197a.

⁴⁶³ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 225b.

⁴⁶⁴ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 246a.

bulunmuştur.⁴⁶⁵ 1091/1680 senesinde ikinci kez İstanbul Kaymakamlığı'na atanmıştır.⁴⁶⁶ İki seneden az bir süre bu görevi ifa ettikten sonra Kubbealtı'nda üçüncü vezirliğe yükselmiştir. 1093/1682 senesinde Basra valisi olmuştur.⁴⁶⁷ 1101/1690 senesinde bu görevinden azledilmiştir. Bu sebeple İstanbul'a gelen Abdî Paşa, burada altı ay boşta kaldıktan sonra önce Kandiye daha sonra ise Sakız Muhafızlığı'na atanmıştır. Sakız'da fazla yaşayamayan Abdî Paşa 1103/1692 senesinde burada vefat etmiştir.⁴⁶⁸ Yazmış olduğu *Vekâyi-nâme* ile dönemin olaylarına dair çok önemli bilgiler vermiştir. Bu eser (1058–1093/1648–1682) senelerini havî olup⁴⁶⁹, âdeta Sultan IV. Mehmed devrinin (1648–1687) bir günlüğü niteliğindedir.

4. Behruz Ağa

Behruz Ağa, Enderun'da yetişerek Kanunî Sultan Süleyman'ın Has Odabaşısı olmuştur. 970/1562 senesinde Macuncu'da bir mescid, mektep ve çeşmeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Mimar Sinan'ın eseri olan bu külliye birçok defa tamirat geçirerek günümüze ulaşmıştır. (bkz. EK II, RESİM 12) Behruz Ağa da caminin inşaatının bittiği sene vefat etmiş ve yaptırdığı caminin bahçesinde defnedilmiştir. Kabri hâlen buradadır.⁴⁷⁰ (bkz. EK II, RESİM 11)

5. Ali Ağa

Ali Ağa, Hazine'den Has Oda'ya geçen görevlilerdendir. Türlü ilimlere vâkıf, özellikle de tefsir ve hadis ilmi konusunda âlim bir zattır. *Şifâu'l-mü'minîn* isimli eseriyle sarayda şöhret bulmuştur.⁴⁷¹

⁴⁶⁵ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 728.

⁴⁶⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 671, 734.

⁴⁶⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, I, 760.

⁴⁶⁸ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, II, 606, 637.

⁴⁶⁹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, 408.

⁴⁷⁰ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, II, 34; Koçu, “Behruz Ağa”, *İST. A.*, V, 2391; Cami hakkında bilgi için bkz. Emine Naza, “Odabaşı Behruz Ağa Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, 120.

⁴⁷¹ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 99.

6. Mirza Mehmed

Ali Ağa'nın özel bir şekilde yetiştirdiği öğrencisidir. Tefsir, hadis, fıkıh, ferâiz ve aklî ilimlerde eşi az bulunur, türlü ilimlerde mâhir bir zattır. *Fıkh-ı Keydanî*, *Kaside-i Tantaranî* ve *Kaside-i Münferice* gibi eserleri tercüme ederek Pâdişaha sunmuş, bu sayede büyük ihsanlara mazhar olmuştur. Daha sonra Büyük Oda'nın hocalığıyla çıkmış ve orada usul ilminde *Tevdîh* ve *Telvîh*, meânîde *Muhtasar*, hadiste *Meşarik* ve akaidde *Şerh-i Akaid*, *Hayalî* ve *Tefsîr-i Beydavî* gibi kitapları okutmuştur.⁴⁷²

7. Abdurrahman Çelebi

Seferli Oda'sından Has Oda'ya geçmiştir. Pend-i Attar ve Örfî'yi şerh etmiştir. İyi bir şair ve âlimdir.⁴⁷³

8. Abdullah Ağa

Seferli Oda'sında Çamaşırcı Başı'yken Has Oda'ya geçmiş ve orada Rikabdar Ağa olmuştur. İyi bir hattattır, şeyh üslûbunda Kur'ân-ı Kerîm yazmıştır.⁴⁷⁴

9. Mehmed Ağa

Seferli Oda'sında Çamaşırcı Başı'yken Has Oda'ya geçmiştir. İyi bir hattattır, şeyh üslûbunda Kur'ân-ı Kerîm yazmıştır.⁴⁷⁵

⁴⁷² Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 99-100.

⁴⁷³ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 100.

⁴⁷⁴ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 101.

⁴⁷⁵ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 101.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHÎ SEYRİ İÇİNDE HAS ODA’NIN FONKSİYONLARI

I. HAS ODA'DA YAPILAN MERASİMLER

Osmanlı sarayında tarih boyunca yapılan merasimler belli bir esasa uygun olarak yapıla gelmiştir. Bu merasimlerde uygulanan kurallar için teşrifat kitapları⁴⁷⁶ kaleme alınmıştır. Biz burada Has Oda'da yapılan bazı merasimlerden bahsedeceğiz.

1. Hırka-i Şerif Ziyareti

Has Oda'da yapılan ve dinî bir nitelik taşıyan Hırka-i Şerif⁴⁷⁷ ziyareti, Yavuz Sultan Selim'in 1517 senesinde Hırka-i Saadet ve diğer Mukaddes Emanetleri İstanbul'a getirmesiyle, her yıl Ramazan ayında yapılarak bir gelenek haline dönüşmüştür.⁴⁷⁸ Genelde Ramazan ayının on beşinde yapılan ziyaret, kimi zaman ayın farklı günlerinde de yapılabilirdi. Mesela 1078/1668 senesinde Ramazan'ın on ikinci⁴⁷⁹, 1117/1706 senesinde on sekizinci, 1120/1708'de on altıncı, 1124/1712'de on yedinci gününde bu ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁰

Hırka-i Şerif ziyaretinden üç gün önce Hırka-i Şerif'in bulunduğu sanduka ve diğer Mukaddes Emanetler, Pâdişahın da içinde olduğu Has Odalılar tarafından Revan Odası'na taşınırdı. Burada Dölbend Ağası ve Silahdar Ağa'nın nezaretinde Has Odalılar tarafından eşya-yı mübâreke iki gece boyunca temizlenir ve ziyarete hazır hâle getirilirdi.⁴⁸¹ Ziyaretten bir gün önce, gece vakti Kutsal Emanetlerin bulunduğu oda

⁴⁷⁶ Mesela bkz. Esat Efendi, *Teşrifat-ı Kadime*, İstanbul 1979; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, İstanbul t.y.

⁴⁷⁷ Bu hırka; Mekke'nin fethini müteakip Hz. Peygamber'in huzurunda okumuş olduğu kaside vesilesiyle Mekkeli şairlerden Ka'b b. Zühre'ye hediye ettiği hırkadır. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 218; Özbilgen, *a.g.e.*, s. 106; Beşir Ayvazoğlu, "Mukaddes Emanetler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, II, 108. Şu an Topkapı Sarayı'nda olan bu hırka halkın ziyaretine açılmayıp, bu tarihî geleneğin bir anlamda yaşatılması açısından Ramazan'ın ortasında sadece bazı özel davetlilerin ve personelin ziyaret etmesine izin verilmektedir.

⁴⁷⁸ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 218-219; Abdurrahman Şeref, a.g.m., *TOEM*, VII, 405.

⁴⁷⁹ Abdî Paşa, *a.g.e.*, vr. 216a.

⁴⁸⁰ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 162.

⁴⁸¹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 210.

(Taht Odası) gül suyu ile baştan aşağı temizlenirdi. Bu münasebetle Hırka-i Şerif'in önünde iki tepsi içerisinde iki tas dolusu gül suyu getirilirdi. Bununla beraber de atmış aded temiz sünger getirilirdi. Bu süngerlerden bir kaç Silahdar Ağa tarafından gül suyuna batırılarak birer birer oradakilere takdim edilirdi. İlk önce Pâdişah gül suyu ile ıslatılmış süngerlerden birini alarak Hırka-i Şerif'in bulunduğu şebekeyi temizlemeye başlardı. Daha sonra Çukadar ve Rikabdar Ağalar, gedikliler, mabeyinciler ve bütün Has Odalılar bu süngerlerden alıp gül suyu ile ıslatarak odadaki duvarları, dolapları ve kütüphaneyi temizlemeye başlardı. Temizlik işi bittikten sonra bu süngerler Has Odalılara dağıtılır ve onlar da bu süngerleri teberrüken saklardı.⁴⁸² Bu temizlik işlerine Enderun'da "Pars" denilirdi.⁴⁸³

Hırka-i Şerif ziyaretinden bir gün önce Kethüda Bey tarafından davet tezkireleri yazılıp gönderilirdi. Şeyhü'l-islâm tarafından gelen defter gereğince İstanbul Kadısı'na varıncaya kadar ulemaya, Nakibü'l-eşraf Efendi⁴⁸⁴ ve selâtin şeyhlerine mektûbî kaleminden de davet tezkireleri yazılırdı. Yeniçeri Ağası, Defterdar, Sipah ve Silahdar Ağaları, Cebeci, Topçu ve Arabacı Baş Ağalara ise Çavuş Baş Ağa tarafından tezkire yazılırdı. Tüm bu tezkereler Divân-ı Hümâyûn çavuşlarıyla gönderilirdi. Haremeyn Müfettişi, Haremeyn Muhasebecisi ve Şehremini Efendilere de haber verilirdi.⁴⁸⁵ Bu davet tezkirelerinin yazılıp gönderilmesiyle alakalı bazı bilgiler bir arşiv belgesinde şöyle zikredilmektedir:

"Şehr-i Ramazan Kesiru'l-feyezânın gurreci cumartesi gününden mazbûd olduğuna binâen inşâallahu teâlâ Hırka-i Şerîfe ziyareti on beşinci cumartesi günü olmak iktizâ eylediği cihetinden med'uvvâ olacak dâi'yyân-i devlet-i aliyyelerinin ale'l-esâmî defterin faziletli semâhatlû şeyhu'l-islâm efendi hazretleri dâi'leri tertîb ve irsâl eylemeleriyle ferestâde-i nezd-i âlî kılınmıştır. Ber mu'ceb defter davetleri çûn taraf-ı çâkirîden ber vech-i mu'tâd başka başka tezkireleri tahrîr ve yevm-i mezkûrdan bir gün mukaddem mahallerine irsâl ve tesyîr olunacağı ma'lûm-u i'nâyet-i mersûm-ı

⁴⁸² Tayyazâde, a.g.e., I, 215.

⁴⁸³ Baykal, a.g.e., s. 138; Öz, a.g.e., s. 24.

⁴⁸⁴ Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-eşrâflık Müessesesi*, TTK, Ankara 2003, s. 166.

⁴⁸⁵ Tayyazâde, a.g.e., I, 214-215; Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, Çağrı yay., İstanbul 1979, s. 14.

mülûkâneleri oldukda emr u ferman hazreti men lehu'l-emrindir.”⁴⁸⁶ (bkz. EK I, BELGE 10)

İlk dönemlerde gönderilen tezkirelerde zarfın içerisine bir de tülbent koyulurdu. Ziyarete gelen kişi bu tülbenti ziyaret esnasında gül suyuna batırıp hürmeten muhafaza ederdi. XVII. yüzyılın başlarından itibaren zarflara tülbentle birlikte Seferli Koğuşı Ağalarının imal ettikleri “buhur suyu” denilen kokulu bir madde de konulmuştur. XVIII. yüzyılda Osmanlı’da matbaacılığın da gelişmesiyle 1145/1732 senesinden itibaren, davetiyelerle tülbent ve “buhur suyu” gönderilmesi âdeti kaldırılarak, üzerinde siyah boya kullanılarak basılmış beyitlerin yazılı olduğu destimaller ziyarete gelenlere verilmeye başlanmıştır.⁴⁸⁷

Ziyaretin yapılacağı gün Pâdişah ve Has Odalılar sabah namazını Hırka-i Saadet Dairesi’nde eda ederlerdi. Aynı gün öğle namazından iki saat kadar önce Pâdişahın da teşrifıyla Has Odalılar, Hırka-i Saadet’in altın sandukasını gümüş sehpaşs üzerinden alarak üst üste konmuş som sırma yastıkların üzerine koyarlardı. Daha sonra Has Odabaşı’nda olan altın anahtarla sanduka açılırdı. Sandukanın içinde bulunan ince ipek yeşil kadife üzerine som sırma ve inci işlemeli yedi aded bohçanın enli şeritleri çözülürdü. Yine altından yapılmış, üstten açılan çift kanatlı ikinci mahfaza da Pâdişah’ta olan altın bir anahtarla Pâdişah tarafından açılırdı. Bu arada Hırka-i Saadet’in küçük bir köşesi bir tas içerisindeki suyla ıslatıldıktan sonra hemen anberli bir ateşdan ile kurutulurdu. Tasta kalan su testiler dolusu suya damlatılır, akabinde bu su dolu testiler “Hırka-i Saadet Suyu”⁴⁸⁸ adı altında hediye olarak dağıtılırdı. Öğle namazını eda ettikten sonra Pâdişah ve Arz Ağaları okunan Kur’ân ve tekbir sedaları eşliğinde ziyaretlerini yapardı.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ BOA, C. Saray, nr. 3288.

⁴⁸⁷ Baykal, *a.g.e.*, s. 139-140.

⁴⁸⁸ 1240/1824 senesinde bu usûl, bazı riayetsizliğin olması sebebiyle Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmıştır. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 216.

⁴⁸⁹ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 215-216; Baykal, *a.g.e.*, s. 140-141.

Ziyarete davet edilen devlet ricali öğle namazını kıldıktan sonra Bâbü's-saâde önüne gelirdi. Kapının sağ tarafına vezirler ve ulema, sol tarafına ise ocak ağaları ve diğer devlet ricali oturup Sadrazamın gelmesini beklerlerdi.⁴⁹⁰

Reisü'l-küttâb'ın Şeyhü'l-islâm'ı evinden alıp Ayasofya Camii'ne götürdüğü haberi gelince, Sadrazam da kendi maiyyetiyle birlikte camiye gider ve burada namazı eda ederdi. Bu esnada Haberci Çavuş davetlilerin Bâb-ı Hümâyûn'dan girmeye başladıklarını bildirir. Bunun üzerine Sadrazam da maiyyetini ve Şeyhü'l-islâm'ı alarak saraya gelirdi. Sarayda orta kapının dışında kendilerini Rikâb Ağaları karşılar ve teşrifata uygun bir şekilde hep beraber Bâbü's-saâde'ye doğru yürürler. Bâbü's-saâde önünde kendilerini Silahdar Ağa karşılar ve Sadrazamın sağ koluna girer, sol koluna ise Has Odabaşı⁴⁹¹ girerdi. Şeyhü'l-islâm'ın her iki koluna iki Has Odalı Ağa girmiş olduğu halde teşrifat usûlüne uygun bir şekilde Hırka-i Şerif'i ziyaret etmek üzere Has Oda'ya doğru gelirlerdi. Topluluk Has Oda'ya varınca Birinci ve İkinci İmam, Hırka-i Şerif'in sandukasının karşısına oturarak, birer aşr-ı şerif tilâvet ederdi.⁴⁹² Bununla birlikte devlet erkânının ziyareti başlamış olurdu. Teşrifat kaidesince Pâdişah, Hırka-i Saadet'in sandukasının yanında dururdu. Onun sağında Sadrazam ve solunda Dâru's-saâde Ağası olduğu halde Sadrazamdan başlayarak sırasıyla Şeyhü'l-islâm, vezirler ve bütün davetliler söz konusu ziyareti ifa ederdi. Sadrazam ve Dâru's-saâde Ağası, yanlarında hazır bulunan destimalleri Hırka-i Şerif'e sürerek her ziyaret edene takdim ederlerdi. Onlar da bu destimali hürmeten muhafaza ederlerdi. Bütün bu merasim sona erince geldikleri gibi teşrifata uygun şekilde bütün davetliler saraydan ayrılırdı. Has Oda bütün iç oğlanlarından boşaltıldıktan sonra halvet olarak sadece Dâru's-saâde Ağası ve harem ağaları kaldıkları halde şehzadeler ve “harem-i hümâyûn” ziyaret ederdi. Bu ziyaret de tamamlanınca Hırka-i Saadet Pâdişah tarafından kilitlenerek yerine konulurdu.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 215; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 14-15.

⁴⁹¹ Tayyazâde, Sadrazamın sol koluna giren kişinin Çukadar Ağa olduğunu söylüyor. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 217.

⁴⁹² Ayrıntılar için bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 216-218; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 15-18.

⁴⁹³ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 217-218.

Hırka-i Şerif ziyareti münasebetiyle, İstanbul'daki Kapıkulu askerine-başta Yeniçeriler- saray baklavası dağıtılırdı. Baklavalarda on nefere bir tepsi hesabıyla verilirdi. Bu dağıtma işlemi saray mutfakları önünde olurdu. Askerler tarafından alınan baklavalarda tantanalı bir alayla götürülürdü. Bu alaylarda ilahiler okunurdu. Bütün askerler baklava tepsilerini edepiyle ile takip ederek görülmeye değer bir alay tertip ederlerdi. Bu alaya da “baklava alayı” denirdi.⁴⁹⁴

1207/1792 tarihli bir belgeye göre Ramazan'ın on beşinde hangi ocağa kaç tepsi baklava dağıtıldığı zikredilmiştir. Buna göre:

Yeniçeri Ocağı'na altı yüz iki, Cebahane Ocağı'na kırk, Tophane Ocağı'na yirmi, Enderun'a yüz, Mehterhane'ye yirmi tepsi olmak üzere diğer bazı ocaklara da değişik sayıda tepsiler gönderilerek toplam bin tepsi baklava dağıtılırdı.⁴⁹⁵

Osmanlı'nın son dönemlerinde de Hırka-i Şerif ziyareti eskiden olduğu gibi devlet ricali tarafından bir anane olarak devam ettirile gelmiştir. Bu ziyaretlere iştirak eden bir şahıs olması hasebiyle Halit Ziya Uşaklıgil'in konuyla ilgili izlenimlerini aynen naklediyoruz:

“Topkapı sarayında kalan intibalar içinde ramazanın on beşinde burada Hırka-i Saadet ziyareti münasebetiyle yapılan dinî merâsim vardır. (...) Epeyce bir zaman evvel Emanat-ı Mübareke Dâiresi'nde her taraf, duvarlar, tavanlar silinir, temizlenir, meydana çıkarılacak mukaddesat için lâyük bir temizlik haline getirilirdi. Nihayet en muhteşem teferruatla saltanat alayı teşekkül eder, vükelâdan, ricalden, rütbe sahiplerinden mürekkep bir meduvvin heyeti sarayda toplanır, bir yandan hafızlar Kur'ân-ı Kerîm tilavetiyle kubbeleri çınlatırken bir yandan buhurdanlardan intişar eden güzel kokular havayı doldururdu.

Hırka-i Saadet Dâiresi'nde ve Hırka-i Mübâreke boğçasının bulunduğu kürsünün başında Hünkâr yer alarak rütbelerinin, mevkilerinin derecesine göre sıra ile önünden geçene, açılmayan boğçaya sürerek, birer tülbent dağıtırdı. Saatlerce süren

⁴⁹⁴ Koçu, *Yeniçeriler*, s. 295.

⁴⁹⁵ BOA, C. Saray, nr. 1946.

bu merâsim sırasında bir yandan geçiciler çekilip çıkarken bir yandan da sıfatları Hünkârın etrafında bulunmak vazifesini icab ettirenler ayakda bu tantanalı dinî merasimi sonuna kadar takip ederlerdi.

Bu dağıtılan tûlbentlerin üzerinde basılmış olarak şu kıta okunurdu:

Hırka-i hazret-i fahr-i rüsûle

Atlas-ı çarh olamaz payendaz

Yüz sürüp zeyline takbil ederek

Kıl şefî-i ümeme arz-ı niyaz.

Bunlardan bende de birkaç tanesi vardır ve zihnimde derin bir iz bırakmış olan bir hatıranın gözle görünen bir yadigârı olarak, durmaktadır.”⁴⁹⁶

Uşaklıgil ziyaret esnasındaki duyguları ise şu satırlarla ifade ediyor:

“(...) Hırka-i Saadet ziyaretinde, içerden, şahit oldum. Bu, hakikaten pek ruhanî pek kendinden geçilerek yapılan bir merasim idi, ve insanın dinî bağları gevşemiş olsa bile asırlardan beri milyonlarca, milyonlarca ümmetin üzerinde saltanat ve satveti hükümran olan, her Müslim diyarında her camiin minaresinde azameti selamlanan azimüşşan bir Peygamberin hırkasına, velev uzaktan, velev örtüleri arasından yüz sürebilmek ruhu sonsuz dalgınlıklar içinde bırakan bir kendinden geçme idi. Dikkat etmiştim, kürsisinin üzerinde hırkanın boğçasına sürdükten sonra hünkâr üstünde güzel bir kıta yazılmış tûlbent mendilleri dağıtırken önünden takım takım geçen vezir, müşir, rical arasında tek bir simaya tesadüf edilmezdi ki manevî bir heyecan ile titremesin.

Bu dinî merasimde dört defa bulunmuştum, her defasında alayından kalmış fena intibai tamamile silen bir zevk ruhanî ile doldum.”⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 106-107.

⁴⁹⁷ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 223.

2. Cülûs Merasimi

Osmanlı Pâdişahlarının hükümdarlık makamına oturmasına bu makamın taht denilen bir sedir olmasına binaen “tahta oturdu”, “tahta geçti”, “taht-ı saltanata cülûs etti” veya daha genel bir tabirle “cülûs-ı hümayûn oldu” denilirdi. Bir Pâdişahın cülûsu, kendisinden önceki Pâdişahın vefatı veya hal’i (Pâdişahlıktan alınması) neticesinde gerçekleşirdi.⁴⁹⁸

Pâdişahların cülûsları merasimle yapılırdı. Merasim için Bâbü’s-saâde kapısı önüne taht konurdu. Daha sonra Pâdişah buraya gelip tahta oturur ve devlet erkânının biatlerini kabul ederdi.⁴⁹⁹ Fakat bu biat merasimi bizim konumuzla alakalı değildir. Konumuzu ilgilendiren kısım bu merasimden önce Enderun’da yapılan biattir. Bu biat şu şekilde yapılırdı:

Pâdişahın ölümünü veya hal’ini yerine geçecek olan şehzâdeye Dâru’s-saâde Ağası haber verirdi. Dâru’s-saâde Ağası, şehzâdenin huzuruna girip yeri öperek “taht-ı hümayûnun” kendisine miras kaldığını söylerdi. Daha sonra şehzâdenin koluna girerek ilk önce vefat eden sâbık Pâdişahın naaşını gösterirdi. Beraberce Harem-i Hümayûn’dan dışarı çıktıklarında Silahdar Ağa tarafından karşılanırlardı. Silahdar Ağa da yer öperek şehzâdenin diğer koluna girer ve hep birlikte Hırka-i Saadet Dairesi’ne doğru yol alırlardı. Pâdişah olacak olan şehzâde, burada dua ve niyazda bulunduktan sonra, biatleri kabul etmeye başlardı. İlk önce sadarete bulunanlarla Şeyhü’l-islâmın biat etmesi kanundu. Bu sebeple Kaymakam Paşa ve Şeyh’ul-islâm Has Oda’ya gelirler ve biat ederlerdi. Daha sonra sırasıyla Dâru’s-saâde Ağası ve Enderun Ağaları biatlerini yaparlardı.⁵⁰⁰ Bu biat merasiminde Kaymakam Paşa, Şeyhü’l-islâm, Dâru’s-saâde Ağası, Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa, Silahdar Ağa, ve Kapı Ağası’na birer kürk giydirilirdi. Bunlardan başka bazı Enderun Ağalarına da kürkler giydirilirdi. Merasimin sonunda Pâdişahın yanındakiler, Bâbü’s-saâde önünde yapılacak cülûs töreninin hazırlıklarını yapmak üzere Pâdişah’tan izin alarak, Has Oda’dan ayrılırlardı. Bu kapı

⁴⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 184.

⁴⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul 1309, IV, 237.

⁵⁰⁰ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, IV, 236-237.

önünde yapılacak merasim için hazırlıklar tamamlanınca, Kapı Ağası durumu Pâdişaha iletirdi. Bunun üzerine Pâdişah, başına yûsufî denilen mükemmel bir sarık ve üzerine mücevherli bir kürk giydiği halde, Bâbü's-saâde önüne gelerek kendisi için hazırlanmış olan tahta otururdu.⁵⁰¹ Burada Pâdişaha yapılan biate, “umumî biat” denilirdi.⁵⁰²

3. Muâyede Merasimi

Osmanlı sarayında cülûs merasiminden sonra en önemli merasimlerden biri de Ramazan ve Kurban bayramlarında yapılan tebrik merasimleridir. Osmanlı'da bu tebrik merasimlerine “Muâyede” denilirdi.⁵⁰³

Bayram sabahı Pâdişah sabah namazını bazen Hırka-i Şerif Dairesi'nde, bazen de saray mescidinde kılardı. Sabah namazından sonra Pâdişah, Has Oda'ya giderdi. Burada Pâdişahı giydirmekle görevli olan şahıslar, Pâdişahın elbiselerini giydirip güzel kokular sürerler ve buhurla tütsü yaparlardı. Başta Dâru's-saâde Ağası olmak üzere Silahdar Ağa ve Has Oda'da muâyedeye dâhil olan muhasibler tebrik ederlerdi. Enderun Ağalarının yapmış olduğu bu tebrike “Muâyede-i Havâs” denilirdi. Has Oda'da yapılan bu tebrikten sonra Pâdişah, Bâbü's-saâde önüne kurulan ve “Muâyede-i umûm” denilen tebrik mahalline gitmek üzere haber beklerdi. Bâbü's-saâde Ağası tarafından hazır olunduğu haberi gelince Pâdişah, Has Oda'dan ayrılırdı. Pâdişah, Bâbü's-saâde'ye doğru yürürken yolda Kapı Ağası, Hazinesdar Baş, Kilerci Baş ve Saray Ağası tarafından karşılanırdı. Bunlar da Pâdişahın eteğini öperek bayramını tebrik ederlerdi. Böylece “Muâyede-i umûm” merasiminin yapılacağı Bâbü's-saâde'ye doğru yürürlerdi.⁵⁰⁴ Bu kapı önünde teşrifata uygun şekilde kutlama merasimi yapıldıktan sonra Pâdişah, bayram namazına hazırlanmak üzere tekrar Enderun'a dönerdi. Burada elbisesini değiştiren Pâdişah bayram namazı için bazen Sultan Ahmed ve bazen de

⁵⁰¹ Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 112-113.

⁵⁰² Bu merasim için bkz. Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 113-115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 188.

⁵⁰³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 201.

⁵⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 203-204.

Ayasofya Camisine doğru yola çıkardı. Bayram namazına giderken düzenlenen alaya “Bayram Alayı”⁵⁰⁵ denirdi.⁵⁰⁶

Pâdişah bayram namazını kıldıktan sonra Enderun’a gelerek Has Oda önünde kurulan tahta oturup Enderun halkının bayram tebrikini kabul ederdi. İlk önce Has Oda’lı kırk kişi başlarında altın işlemeli üsküfleriyle Pâdişahın eteklerini öperdi.⁵⁰⁷ Daha sonra sırmalı takkeleriyle diğer odalılar Pâdişahın eteklerini öperdi.⁵⁰⁸

Bu merasim *Telhîsü’l-Beyân* isimli eserde şöyle geçmektedir:

“Saadetlü Pâdişah hazretleri bayram namazını kılmakda iken, Hazineliler Hassa-oda kapusunun sağ cânibinde olan soffanın üzerine bir taht-ı şerif kurarlar. Pâdişah hazretleri câmi’-i şerifden geldikde ol tahta teşrif buyurup, Kapu Ağası, Hazinedar Başı ve Kılarcı Başı ve Saray Ağası el öperler. Kapu Ağası ol soffa direğinin iç tarafında Pâdişah hazretleri oturduğu taht-ı şerife karîb yerde durup, Hazinedar Başı ve Kılarcı Başı ve Saray Ağası direğin taşra canibinde dururlar. Ve dahi Dârü’s-saâde Ağası ve Hassa Oda Başı ve Silahdar Ağa ve Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa ve Doğancı Başı ve Dülbend Ağası, Hassa-oda kapusu önünde bi-hasbi’l-merâtib el öpülünce ayağ üzere dururlar. Hassa-oda ve Miftah Gulâmı olan saadetlü Pâdişah hazretleri oturduğu taht-ı şerifi tutar...

(...)Saray Kethüdası, Küçük Oda Kethüdası, Baş Kapu Oğlanı, bunlardan sonra otuz iki adet Kapu Oğlanı ağaları eskilik ve ale’t-tertib el öpüp giriye dönerler. Hassa-oda’ya Mescid-i Şerif köşesinde Has Bağçesi’ne varınca saf-keşîde olup, sair odalı el öpüp ayağ üzre dururlar. Ba’dehu Hazineli kendi odaları semtinden girişip Hassa-oda önünde olan kapunun iç yüzünden varup el öperler. Hazine Kethüdası ondan

⁵⁰⁵ “Muâyede-i umûm” ve “Bayram Alayı” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 223-229; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 48-58; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 204-210;

⁵⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, s. 209.

⁵⁰⁷ Tayyazâde, Has Odalılarının Pâdişahın bayramını tebrik etmesini bu törende değil de “Muayede-i havâs” merasiminde zikrediyor. bkz. Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 223. Mehmed Halîfe ise, bayram namazı sonrası Enderun halkıyla yapılan merasimde Has Odalılarının tebrik merasimini icra ettiğini zikrediyor. Muhtemelen bu durum teşrifatta kimi senelerde yapılan bazı değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

⁵⁰⁸ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 98.

sonra bi-hasbi'l-merâtib on iki eski el öperler... Ba'dehu Hazine'de Seferci Başı ve sair Hazine'de kaç kimesne var ise, eskilik ile ale't-tertib el öperler... Hazine'de tamam oldukda, Kılarlı dahi, kendi odaları semtinden gidiüp, Hazine Odası'nın kapusu önüne vardıkda, oluku geçüp Hassa-oda önünde olan bağçe havlısını dolaşüp, kuyunun taşra tarafından varup el öperler... Kılarlı el öperken Seferliler dahi Hazine önünde olan kameriyye altında cem' olup, tevakkuf üzre olurlar. Kılarlı tamam oldukda, Seferliler dahi Kılarlı gibi, bağçe havlısını dolaşüp, kuyunun taşra canibinden varup el öperler...

(...) Ve her odanın on iki eskilerinin belinde alâmetleri olan bıçaklarını ve makramalarını el öpmeğe gitdikde çıkarmak ve mukaddem kuşaklılar ki, Hazine'de Güğüm Başı ve Miftah Gulâmı ve Baş Doğancı'dır. Ve Kılar'da Peşkir Başı ve Mum Başı'dır. Ve Seferli'de Câmeşûy Başı ve Hamamcı Başı, Miftah Gulâmı ve Peşkir Gulâmı ve Baş Doğancı'dır. Mukaddem kuşaklarını çıkarıp serâser kuşanmak ve dahi Hazine'de paşmakların odalarında çıkarmak, Kılarlı papuşların odalarında ve Seferliler papuşların cem' oldukları kameriyye altında çıkarmak de'b-i kânundur. Hazine Kethüdası, Kılar Kethüdası oda zabitleri olmağla beccelerin ve papuşların çıkarmayup el öperler. Bundan sonra el öpecek kimesne kalmayup, saadetlü Pâdişah hazretleri Arz Ağalarını selamlayup Hassa-oda'nın soffa cânibini teşrif buyururlar.”⁵⁰⁹

Görüldüğü üzere Enderun halkıyla yapılan bu muâyede merasiminde belli başlı kurallara riayet edilmekte olup özel bir teşrifat uygulanmaktadır. Herkesin ne şekilde bayramlaşacağı, teşrifat alanına nasıl geleceği, üzerinde nelerin olması veya olmaması gerektiği, kimlerin hangi sıraya göre el öpeceği, el öptükten sonra nasıl davranılacağı gibi birçok mesele teşrifat kaideleri gereğince yapılmaktadır.

Has Oda önündeki bayram merasimi bittikten sonra her odalı kendi odasına gider ve orada birbirleriyle musafaha ederdi.⁵¹⁰ Bu arada Has Oda'ya geçen Pâdişah burada yemek yedikten sonra atına binerek Has Bahçe'den geçip Yalı Köşkü'ne giderdi. Arz Ağaları ve Has Oda'nın on iki eski ağası Pâdişahın yanından ayrılmaz ve onun hizmetini görürlerdi. Burada mehterler çalınır, toplar atılır, pehlivanlar güreşir, oklar

⁵⁰⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998, s. 80–82.

⁵¹⁰ Mehmed Halîfe, *a.g.e.*, s. 98.

atılır ve çeşitli eğlenceler yapılırdı. Şenliklerin bitmesiyle Pâdişah Topkapı Sarayı'na dönerdi. Burada da toplar atılıp büyük şenlikler yapılırdı. Daha sonra Pâdişah, Harem'e geçerek dinlenirdi.⁵¹¹

Her iki bayramda da Pâdişahın izniyle Enderun halkı bayramın iki gecesi sabaha kadar çeşitli oyunlar yaparak eğlenirdi. Daha sonra herkes gücü nispetince elbise, kaftan, takke ve terliklerini giyer ayrıca hoş kokular sürünürdü. Dört gün dört gece şenlikler devam eder daha sonra herkes görevinin başına dönerdi.⁵¹²

II. HAS ODA'DA BULUNAN KUTSAL EMANETLER

Osmanlı'nın Mısır'ı ilhakından sonra, Kutsal Emanetler ve Mekke-Medine anahtarları Mekke Emîri Seyyid Berekât tarafından oğlu Şerîf Ebu Nümeý vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim'e gönderilmiştir. Yavuz Sultan Selim de Mısır'dan ayrılırken orada bulunan son Abbasî Halifesi III. Mütevekkil Ale'llah'ı ve kendisine getirilen Kutsal Emanetleri yanına almış ve İstanbul'a getirmiştir.⁵¹³ Bu Kutsal Emanetler Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'ya konarak burada muhafaza edilmeye başlanmıştır. Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan İstanbul'a getirilen Kutsal Emanetler şunlardır: Hazret-i Peygamber'in dişi, nalını, Hırka-i Saadet'i, kılıcı, oku, ayak izinin bulunduğu taş, seccadesi, Sancak-ı Şerif'i, gasl-i nebevî suyu, Hz. Nuh'un tenceresi, Hz. Şuayb'ın iki asası, Hz. İbrahim'in kazanı, Hz. Davud'un kılıcı, Hz. Yusuf'un gömleği, Dört Halife ve Aşhab'ın kılıçları, Hz Ebu Bekir'in seccadesi, Kâbe'nin altın oluğu, Mekke'nin Anahtarı, Tövbe Kapısı'nın kanadı, Makam-ı İbrahim'in gümüş kapağı, Dört Halife'nin sarıkları, sancakları, tesbihleri, Hz. Hasan ve Hüseyin'in sancakları, Hz. Osman'ın ve Hz Ali'nin ve bazı aşhabın Kur'ân-ı Kerîmleri vs.⁵¹⁴

Bugün Topkapı Sarayı'nda Has Oda'da ve depolarda muhafaza edilen ve Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Bölümü envanterine kayıtlı olan altı yüz

⁵¹¹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁵¹² Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 98.

⁵¹³ Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326-1328, I, 202-203, 229; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Musa Duman, İstanbul 2005, s. 146.

⁵¹⁴ Ahmed Rasim, *a.g.e.*, I, 229-231.

beş adet Kutsal Emanet, sadece Yavuz Sultan Selim tarafından getirilmemiştir. Yavuz Sultan Selim ile başlayan Emanetlerin İstanbul'da toplanması, daha sonraki Pâdişahlar tarafından da üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. Böylece değişik vesile ve yollarla XX. yüzyıla kadar devam eden bir sürecin neticesinde, bu kadar Kutsal Emanet İstanbul'da toplanabilmiştir.⁵¹⁵

Topkapı Sarayı Müzesi envanterine kayıtlı olan Kutsal Emanetler şunlardır: Hz. Peygamber'in Hırka-i Şerif'i⁵¹⁶, Sancak-ı Şerif'i⁵¹⁷, Nalın-ı Saadet'i, Kadeh-i Şerif'i, Kadem-i Şerifleri, Sakal-ı Şerifleri⁵¹⁸, kılıçları⁵¹⁹, yayı, Uhud'da kırılan diş (Dendan-ı Saadet), teyemmüm taşı, Mühr-i Şerif'i, Name-i Saadetleri⁵²⁰, Gasl-i Nebevî Suyu Şişesi, Kabir Toprağı, Kabir Örtüleri vs. Bunlardan başka Hz. Yusuf'un sarığı, Hz. İbrahim'in tenceresi, Hz. Musa'nın asası, Hz. Davud'un kılıcı, Hz. Yahya'nın kol ve kafatası kemikleri, Hz. Yusuf'un sarığı, Hz. Fâtıma'nın gömleği, hırkası, seccadesi, duvağı ve sandığı, Hz. Âişe'nin örtüsü, Hz. Hasan ve Hüseyin'e ait hırka parçaları, Hz. Ebu Bekir'in kılıcı, Hz. Ömer'in kılıçları, Hz. Osman'ın Mushafı, kılıçları, Hz. Ali'nin kılıcı, Resulullahın kâtibi Ebu Hasan'ın kılıcı, Cafer-i Tayyar'ın kılıcı, Ammar b. Yasir'in kılıcı, Halid b. Velid'in kılıçları, Zübeyr b. Avvam'ın kılıcı, Muaz b. Cebel'in kılıcı, Zeynel Abidin'in kılıcı, bazı sahabe kılıçları,⁵²¹ Kâbe'nin kilitleri, anahtarları ve örtüleri, Tevbe Kapısı Kanadı, Mescid-i Nebevî'nin maketi, Kubbetü's-sahra'nın

⁵¹⁵ Aydın, *a.g.e.*, s. 9.

⁵¹⁶ 1257/1841 seneli bir belgede bazı Kutsal Emanetlerin ve Hırka-i Saadet Dairesi'nde bulunan bazı kitapların kaydı vardır. Hırka-i Şerif de bu belgede kaydedilmiştir. Belgenin konumuzla alakalı bölümünde başlık olarak şu kayıt vardır: “*Hırka-i Şerif Saâdet Redîf Odası'nda vâki' şebeke-i saâdetin derûnunda el-yevm mevcûd olan teberrûkat-ı şerîfe beyân olunur.*” bkz. TSMA, E. 2777. Bu belgede kayıtlı olan diğer Kutsal Emanetleri de dipnotlar şeklinde zikredeceğiz. bkz. EK I, BELGE 8)

⁵¹⁷ TSMA, E. 2777.

⁵¹⁸ TSMA, E. 2777.

⁵¹⁹ Hz. Peygamber'in iki kılıcı kayıt edilmiştir. bkz. TSMA, E. 2777.

⁵²⁰ 1275/1858 seneli teberrûkat defterinde Hz. Peygamber'in bir mektubu, kabir toprağının kaydı vardır. bkz. TSMA, D. 897.

⁵²¹ 1257/1841 seneli belgede; Hz. Davud, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Ammar b. Yasir, Zübeyr b. Avam, Ebu Hasan, Cafer-i Tayyar ve Zeynel Abidin'in birer, ismi olmayan sahabilere ait ikişer, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın üçer ve Halid b. Velid'in de dört kılıcı olduğu kayıtlıdır. bkz. TSMA, E. 2777.

maketi, İmam-ı Azam'ın cübbesi⁵²², Hz. Mevlana'nın tasları, Altın Hilve-i Saadet, zenzem sürahileri, kitaplar, Has Oda'da kullanılan eşyalar⁵²³ ve sairedir.⁵²⁴

Topkapı Sarayı, Cumhuriyet'in kurulmasını müteakip 3 Nisan 1924 tarihinde müzeye çevrildiğinde Hırka-i Saadet Dairesi, burada Baş-memur olan Rasim Efendi'nin sorumluluğundaydı. 1927 senesinde müzeye müdür olarak atanan Tahsin Öz, Rasim Efendi'nin Kutsal Emanetlerin anahtarlarını bir müddet sonra idareye teslim ettiğini zikretmektedir. Bu aşamadan sonra müze yönetimi tarafından Kutsal Emanetlerin bir yandan temizlik ve bir yandan envantere kayıt işlemleri yapılmıştır.⁵²⁵ Bu işlemlerin akabinde Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki Mukaddes Emanetler, modern müzecilik anlayışına göre tanzim olunarak, dairenin muhtelif yerlerinde 31 Ağustos 1962 tarihinden itibaren ziyarete açılmıştır.⁵²⁶

III. HAS ODA'DA KUR'ÂN-I KERÎM OKUNMASI GELENEĞİ

Kutsal Emanetlerin bulunduğu Has Oda'da XVI. yüzyıldan beri Kur'ân-ı Kerîm okuma geleneği devam etmektedir.⁵²⁷ Bu kutsal yerde Has Odalıların Kur'ân-ı Kerim okuduğuna dair bazı kaynak ve belgelerde malumat vardır:

Tayyarzâde eserinde, Has Odalıların Kur'ân-ı Kerim okunmasını nöbetleşe yaptıkları görevleri arasında saymış, bu nöbetleri ve yapılacak hizmetleri düzenleyip nezâret eden kişinin de Dölbend Ağası olduğunu zikretmiştir.⁵²⁸

⁵²² TSMA, E. 2777.

⁵²³ 1257/1841 seneli belgede; sim ve altın şamdanlar, sim buhurdanlar, gülâbdanlar, farâşlar, sofralar, sehpa, işlemeli seccadeler vb. eşyalar ile bazı yazma Mushaf, tefsir ve sair kitaplar kaydedilmiştir. bkz. TSMA, E. 2777.

⁵²⁴ Kutsal Emanetler hakkında bilgi için bkz. Öz, *a.g.e.*, s. 19-46; Aydın, *a.g.e.*, s. 52-345.

⁵²⁵ Öz, *a.g.e.*, s. 3-4; Aydın, *a.g.e.*, s. 11.

⁵²⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 11-12; Yılmaz Önge, "Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Saadet Dairesi", *Önasya*(1968), III/31, s. 23.

⁵²⁷ Baykal, *a.g.e.*, s. 125; Aydın, *a.g.e.*, s. 40; Özbilgen, *a.g.e.*, s. 106; Sabahattin Doras, *Osmanlılar Albümü*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, İstanbul 1988, III, 81; Önge, *a.g.m.*, s. 23; Ayvazoğlu, *a.g.m.*, s. 108.

Has Oda ve Enderun'daki odalarda yapılan bazı teşkilat değişikliklerinin anlatıldığı bir belgede Has Odalıların Kur'ân okuma vazifeleriyle alakalı şu kayıtlar dikkat çekmektedir: “(...) *Hâne-i Hâssa ağavâtı denilen bendegânın öteden berû hizmetleri Hırka-i Şerîf Saâdet redif hazret-i nebevî oda-i celîlesinde alâ vechi'l-münâvebe bekleyûb tilâvet-i Kur'ân-i azîmü's-şân ile kesb-i şeref ve müfvehharat eylemek oldığına ve bu hizmet-i celîle cümleye vâcib u saâdet-i dâreyn iddûğine mebnî Hâne-i Hâssada mevcûd olân bendegâna dokunulmayûb belki el-hâle hâzihî mevcûdları kadar kifayeden rûn(?) ve yevmiyye ikişer neferi nöbetçi olmak ve beher nefere on beş günde bir kere nöbet gelmek üzere bendegân-ı merkûmenin otuz nefere iblâğıyla bunların hüsn-ü idâre ve istihdamları içün iki nefer zâbit nasbı dahî lâzimedden iddûğü bedîhî ve rûnümûn olduğuna...*”⁵²⁹ (bkz. EK I, BELGE 6)

Has Oda'da Kutsal Emanetlerin yanında okunan Kur'ân-ı Kerîm'i Topkapı Sarayı'na yaptığı bir gezi vesilesiyle işiten Yahya Kemal, konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini “Topkapı Sarayı'nda”⁵³⁰ ve “Ezan ve Kur'an”⁵³¹ isimli makalelerinde şöyle dile getiriyor:

“Revan Köşkü'nü gezerken kulağıma derinden bir Kur'an sesi geldi. Birdenbire İslâm mîmârîsini tam mânâsıyla gördüm. Çünkü İslâm mîmârîsinin içine bir rûh gibi muhakkak rahle başında bir Kur'an sesi lazım. O ses olmadığı zaman bu mîmârî kuru bir şekilde görünüyor. Bu fikrimi rehberim Lütfü Bey'e söyledim. Ve bu Kur'an sesinin nereden geldiğini sordum.

“Hırka-i Saâdet Dairesi'nden!” dedi. Yavaş yavaş sesin geldiği pencereye yaklaştım. Baktım; yeşil, yemyeşil rûhânî yeşil bir dâire, pencereye arkasını çevirmiş bir hâfız, öteki âleme dalmış bir rûhun istirâhatiyle okuyor; diğer hâfız da gözlerini yummuş bir köşede tesbihini çekerek bekliyor.

⁵²⁸ Tayyazâde, *a.g.e.*, I, 189, 207.

⁵²⁹ TSMA, E. 926.

⁵³⁰ Asıl adı “Hilâfete Yakın Bir Gün” olan bu yazı, ilk defa 14 Şubat 1921 tarihli *İleri* gazetesinde neşrolunmuştur. bkz. Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, M.E.B., İstanbul 1969, s. 122.

⁵³¹ Bu yazı, ilk defa 30 Mart 1922'de *Tevhîd-i Efkar* gazetesinde neşrolunmuştur. bkz. Beyatlı, *a.g.e.*, s. 125.

Rehberim Lütfü Bey'e sordum, Hırka-i Saâdet'de ne zamanlar bu hatim indirilir? Lütfü Bey gülümseyerek kulağıma dedi ki: "Her gün! Her saat! Dört yüz seneden beri geceli gündüzlü bilâfâsıla.."

Hayretten gözlerim kapanmış dinliyordum. Lütfü Bey biraz mâlûmat verdi: "Yavuz Sultan Selim hilâfetin alâmâtı olan Hırka-i Şerîf, Sened-i Şerîf ve diğer Emânât-ı Mübâreke'yi Mısır'dan İstanbul'a hatimler indirterek getirmiş; İstanbul'a vardığı gece, Saray'da yüksek bir mevki'e yerleştirmiş; mîmarbaşı ve ustalar, asıl tevdi olunacak makaamı harıl harıl inşa ederlerken sefer yorgunluğuna bakmaksızın sabaha kadar ayakta beklemiş. O gece geceli gündüzlü Kur'an okunması için bir vazîfe tertip ederek kırkıncısı bizzat kendi olmak üzere kırk hâfız tâyin eylemiş. İşte o günden bu âna kadar bu dâîrede bir sâniye tevakkuf etmeksizin Kur'an okunuyor. Bu hâfızlar el'an kırk kişidir. Dâimâ ikişeri nöbetleşe vazîfelerini îfâ ederler. Bu gün de bu iki hâfızın nöbeti" dedi.

Bu gece, bu saat, ben burada bu satırları yazarken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Siz bu saat benim bu satırlarımı okurken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Tam dört yüz seneden beri de böyle fâsılasız okunmuş.

O günden beri bu düşünce bir saat rakkası gibi hâfızamda sallanıyor. O günden beri Hilâfetin Türk kalbinde ne kadar derin bir temeli olduğunu duydum. Hilâfet makarrı olan İstanbul'da böyle bir makaamın yanında dört asırdır durmamış bir Kur'an sesi olduğunu bilmezdim. Nice Türk'ler, hattâ nice İstanbullular da bilmezler. Bu sarayın içinde dört yüz seneden beri olmuş ihtilâller, hali'ler; kütâller bu Kur'an sesini bir an olsun susturamamış. Bu hâdiseyi idrâk ettikten sonra İstanbul'dan niçin çıkarılamıyoruz? bu şüpheyi halleder gibi oldum.”⁵³²

“Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki mânevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minâresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor. Selim'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!

⁵³² “Topkapı Sarayı'nda” isimli makaleden bkz. Beyatlı, a.g.e., s. 120-122.

Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için döğüşünüz!”⁵³³

Yahya Kemal'in bu makaleleri, Has Oda'da Kur'ân okuma geleneğinin Cumhuriyet'in ilanından öncesine kadar kesintisiz bir şekilde devam ettiğinin bir kanıtıdır. Nitekim bu dairede 28 Temmuz 1518 senesinden 3 Mart 1924 senesine kadar 405 yıl 7 ay 9 gün hiç ara vermeksizin Kur'ân okunmuştur.⁵³⁴ Fakat Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürülmesi (1924) sebebiyle burada devam eden bu gelenek bir müddet kesintiye uğramıştır.⁵³⁵ Bu kesinti hiç şüphesiz Kutsal Emanetlerin 31 Ağustos 1962'de ziyarete açılmasına kadar sürmüştür. Bu tarihten 1980'li yıllara gelinceye kadarki dönem hakkında herhangi bir bilgi edinemedik. 1980'li yıllarda ise sadece müzenin ziyarete açık olduğu saatlerde Kur'ân okunduğuna dair bir bilgimiz vardır. Nihayet 1997 senesinde Kültür Bakanı olan İsmail Kahraman'ın gayretleriyle geceli-gündüzlü ara vermeksizin bu geleneğin devam ettirildiğini biliyoruz. Bugün de benim de içinde bulunduğum on iki kişilik bir hâfız grubu tarafından bu güzel gelenek, Yahya Kemal'in makalesinde belirttiği gibi “bilâfâsıla (aralıksız)”, hâlâ devam ettirilmektedir.

⁵³³ “Ezan ve Kur'an” isimli makaleden bkz. Beyatlı, *a.g.e.*, s. 125.

⁵³⁴ Sabahattin Doras, *a.g.e.*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, I, 23.

⁵³⁵ Nazım Tektaş, *Osmanlı (Çadırdan Saraya)*, İstanbul 1999, I, 239.

SONUÇ

Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'yla alakalı bu araştırmamızın sonunda Enderun ve özellikle de Has Oda hakkında ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

1-Enderun; Osmanlı sarayında devlete üst düzey eleman yetiştiren, klasik medreseden farklı olarak bazı sanat, spor ve ilimlerin öğretildiği yedi ayrı bölümden müteşekkil bir okuldur.

2-Enderun, ilk defa II. Murad tarafından Edirne Sarayı'nda kurulmuş, daha sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından geliştirilerek Topkapı Sarayı'nda esas teşkilatına kavuşmuştur.

3-Enderun'un eleman ihtiyacı ilk zamanlarda devşirme yöntemiyle giderilmiştir. Buna göre devşirilen gençler, hazırlık saraylarında eğitim gördükten sonra içlerinden temayüz edenler Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'ne alınmıştır. Devşirme sistemi kaldırıldıktan sonra kimi zaman üst düzey kişilerin çocukları, kimi zaman da onların aracı olduğu kişiler Enderun'a alınmış, böylece Enderun'un eleman ihtiyacı karşılanmıştır.

4-Enderun'a alınan elemanlar burada özel bir eğitime tabi tutulurlardı. Kabiliyetlerine göre de bir sanat ve spor dalında özel olarak yetiştirilirdi. Sarayda yatıp kalkarlardı, eğitimleri süresince asla evlenemezlerdi. Bulundukları konum itibariyle belli bir maaş, çeşitli atıyye ve bahşış alırlardı.

5-Enderun'da eğitimini tamamlayan kişiler saraydan çerağ (çıkma) edilerek kendilerine belli bir ücret karşılığında devletin herhangi bir mekanizmasında görev verilmiştir.

6- Enderun'da bulunan yedi bölümün en üst sınıfı olan Has Oda, ilk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından otuz iki iç oğlanı tahsis edilerek kurulmuştur. 1517 senesi Mısır Seferi sonrasında başta Hz. Peygamber'in Hırka-i Şerif ve Sancak-ı Şerif'i olmak üzere bazı Kutsal Emanetler, Yavuz Sultan Selim tarafından saraya getirilmiş ve Has Oda'da muhafaza altına alınmıştır. Bu dönemde otuz iki olan mevcut kırka çıkarılmış,

Pâdişaha ait bir takım hususî hizmetleri ifa etmeleri yanında, Kutsal Emanetlerin bakımı, temizliği, muhafazası ve burada fasılasız Kur'ân okumadan da bu odada bulunan görevliler sorumlu tutulmuştur.

7- Has Odalıların nöbetleşe yapmak zorunda oldukları bazı işler vardır. Bunlar; Hırka-i Şerif Dairesi'ni süpürmek, burada bulunan Mushafların ve kitapların tozlarını almak, mübarek gün ve gecelerde öd ve gülâb (gül suyu) ile odayı tebhîr etmek (buhurlamak), parmaklık şamdan ve diğer eşyayı parlatıp temizlemek ve gece gündüz aralıksız Kur'ân okumaktır.

8- Has Oda'da nöbetleşe yapılan vazifeleri yerine getirdikten sonra, ayrıca kendilerine has vazifeleri olan bazı görevliler vardır. Bunlar; Hünkâr Müezzini, Sır Kâtibi, Baş Çukadar, Sarıkçı Baş, Kahveci Baş, Tırnakçı, Tüfenkçi Baş ve Berber Baş'ıdır.

9- Has Odabaşı, Silahdar Ağa, Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa, Dölbend Ağası ve Anahtar Ağası denilen arz ağaları da Has Oda'da görev yapmaktadır. Bir anlamda Has Oda'nın yöneticileri de sayılan bu ağalar, Pâdişahın maiyyetinde olup önemli vazifeleri yerine getirirlerdi.

10-Has Oda'da görev yapan bazı kişiler, buradaki görevlerini tamamladıktan sonra, devletin üst düzey yönetici kadrolarında vazife alarak önemli hizmetler ifa etmişlerdir.

11-Has Oda, tarih boyunca Ramazan ayındaki Hırka-i Şerif ziyareti, cülûs ve muâyede merasimleri gibi bazı törenlerin yapıldığı bir mekan olarak da kullanılmıştır.

12-Hırka-i Şerîf'in Has Oda'ya getirilmesiyle Yavuz Sultan Selim tarafından başlatılan kesintisiz Kur'ân okuma geleneği, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sürmüştür. Bu dönemde bazı aksamalar yaşanmış olmakla birlikte, 1997 senesinden beri kesintisiz Kur'ân okuma geleneği benim de içinde bulunduğum on iki kişilik bir hâfız grubu tarafından devam ettirilmektedir.

13- Enderun Mektebi, 1 Temmuz 1909 tarihinde yayımlanan bir kararname ve bir talimatname ile lağvedilmiştir. Has Oda ise, Hırka-i Saadet hademelerinin Kutsal

Emanetlerle alakalı görevlerini ifa ettikleri bir mekan olarak, Topkapı Sarayı'nın müzeye çevrildiği 3 Nisan 1924 tarihine kadar, fonksiyonunu devam ettirmiştir. Bu tarihten kısa bir zaman sonra Hırka-i Saadet Dairesi'nden sorumlu olan Rasim Efendi tarafından anahtarlar müze yönetimine teslim edilmiştir. Bunun akabinde yapılan hazırlıklarla Kutsal Emanetler, modern müzecilik anlayışıyla ilk defa 31 Ağustos 1962 tarihinde, ilgili dairede ziyarete açılmıştır.

EKLER

EK I BELGELER

احسن بایوغم الحنه

پادشاهك

شوگلو وعنايتلو وعظمتلو
حق سبحانه وتعالی حضرتلری مبارک وجود هما یونلیرن خطا سیرا یدوب سیر بر
کمال پیرا لیه امیر تحت شریف انعامیه سی اولق اوزره بشکیرا غاسی قوللر نه یوز ش
واون برنفر اغالر وایکی نفر صار بقی شا کردی واون برنفر کیلار لی نوبتی قوللر نه
بالجمله اونر غروش معتاد اوزره عواطف علیه ملوکانه لوندن صدق و احسان
سورلق یابندک امر و فرمان شوگلو سخاوتلو جلادتلو پادشاهکدر

BELGE 1: Bazı kimselere Taht-ı şerif in'amesi verildiğine dair bir belge. (TSMA, E. 118/16)

احسن ما دون المثل

بقای
وجوده المولودین فی سبیل

پادشاهک

شوکلو کرامتو مهابتو

حضرتی خطالودن مصلو ایدوب سریر سلطنته کمال پیرایلیه امین حانه خاصه
رفت اولنات مصطفی اغا قوللونه مقاد او دزه اکیوز غروش عجمیق عنایت و احسان

سیرلعه بایند فرمان شوکلو کرامتو مهابتو پادشاهکدر

[illegible]

ملفوظات اعلیٰ سنیہ ہجریہ تدریسیہ سی میدون اولاد شہر شوال، شریفی سکول
کتابت اعتباراً ملحقان اوج سنیہ سی شعبہ ذہن قدر اندرون ہائول مکتب
منفردہ موجود شاگردانک صنف اولیہ تدریس اولیٰ علوم و فنونک
ایام واسواقی سنین جدولدر .

سنہ دہ	ہفتہ	مکتب ابتدائیه	ملاحظات	عدد شاگردان
۱۸۰	۵	قرآن	تفہیم قرآن و تفسیر و تفسیر	۸
۱۰۸	۵	علوم دینیہ	علم حال و دریکت اوقند بریل جقد ر	۸
۰۷۶	۵	رسالہ ترکیہ	رسالہ اخلاق اوقند قد نصکر وظائف اطفال اوقند	۸
۰۳۶	۱	نقلمثلث		۸
		مکتب ادبیہ		
سنہ دہ	ہفتہ	برنجی سنہ درسلری		عدد شاگردان
۱۸۰	۵	علوم دینیہ	دریکت اوقند حق و مسائل اساسیہ از بریل بریل جقد ر	۸
۱۸۰	۵	فواعد ترکیہ	مدخل فواعد اوقند جقد ر	۸
۰۳۶	۱	حطثلث		۸
		علوم رسم افندی		
سنہ دہ	ہفتہ	اکیچین سنہ درسلری		عدد شاگردان
۱۰۸	۶	عربی صرف	مقصودات اکمالیہ صرف جدیدک اہتیارچین قرک	۸
۰۷۶	۶	فارسی	فواعد و تصانیح فارسیہ	۸
۰۷۶	۶	تاریخ انبی	فمنص	۸
۰۳۶	۱	حساب	اعمال اربعہ	۸
۰۳۶	۱	جغرافیہ	کرہ مسطحہ و	۸
۰۳۶	۱	رسم	قورشون قلم	۸
۰۳۶	۱	حطثلث		۸
۰۳۶	۱	خطرقعہ		۸
سنہ دہ	ہفتہ	اکیچین سنہ درسلری		عدد شاگردان
۱۰۸	۶	عربی	علوم و ادبیات ترکیہ دن معیار الکلام	۸
۰۷۶	۶	فارسی	کلیات	۸
۰۷۶	۶	تاریخ عثمانی	فذلک	۸
۰۳۶	۱	حساب	اعمال اربعہ	۸
۰۳۶	۱	جغرافیہ	کرہ مسطحہ	۸
۰۳۶	۱	رسم	قورشون قلم	۸
۰۳۶	۱	حطثلث		۸
۰۳۶	۱	خطرقعہ		۸
سنہ دہ	ہفتہ	دردنچین سنہ درسلری		عدد شاگردان
۱۰۸	۶	عربی	اطلا درسی اوقند جقد ر	۸
۰۷۶	۶	فارسی	کلیات نہ دوام و اوقند جقد ر	۸
۰۷۶	۶	تاریخ	عمومی	۸
۰۳۶	۱	حساب	کسور تقادیم و اعشاریہ و اعداد مرکبہ	۸
۰۳۶	۱	جغرافیہ	قطعات خمسہ	۸
۰۳۶	۱	رسم	بولالی رسم مجسم و اشارات موضوعہ	۸
۰۳۶	۱	املا درسی		۸
۰۳۶	۱	حطثلث		۸
۰۳۶	۱	خطرقعہ		۸
سنہ دہ	ہفتہ	بشچین سنہ درسلری		عدد شاگردان
۱۰۸	۶	ادبیات ترکیہ	فواعد عثمانیہ و معیار الکلام اوقند حق و ملا و ترجمہ احوال	۸
۰۷۶	۶	فارسی	کلیات	۸
۰۷۶	۶	تاریخ	کلیات	۸
۰۳۶	۱	حساب	مسودات قلم الدربیلہ جقد ر	۸
۰۳۶	۱	جغرافیہ	تکلیف و اصول دقتی و اوزان و اکیال و سقیلہ جقد ر	۸
۰۳۶	۱	رسم	الوان بویا ایلہ رسم مجسم	۸
۰۳۶	۱	حطثلث		۸
۰۳۶	۱	خطرقعہ		۸

سید الدینی
راستی

BELGE 5: Enderun Mektebi'nde verilen dersler vs. hakkında (TSMA, D. 4783/1)

هو المصين

ملائنه رمضان حاصل و ده لی مستحق و ندوغی ثواب فی سید

محمد	سلطان غلام قسار	طوبیانی	رکبا راغا	جوقه داراغا	سلداراغا
۴۸۰	۴۸۰	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲	۱۷۲
سیاوش	محمد	محمد	مصطفی	محمد	علی اغا
۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰
علی	مسقالیخا	بهلول	مصطفی	علی	حسین
۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰
مصطفی	محمد	حسن	عثمان	مصطفی	مصطفی
۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰
کهان	حسن	ابراهیم	صالح	مصطفی	جعفر
۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰
صالح	محمد	علاء	احمد	یوسف	حسین
۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰
محمد باشا	محمد	حسن	علی	طریقی اغا	دانش
۵۸۶	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰	۴۸۰

1385

BELGE 7: Has Odahların Ramazan ayında aldıkları esvab akçeleri. (TSMA, E. 1385)

شهر رمضان کثیر الفیضانک غرة سی جمعایرتی سی کونندن مضبوط اولدوغنده بناء
 ان شاء الله تعالی غرقه شریفه زیارتی اون بشنچی جمعایرتی سی کوننی اولوق اقصا
 ایلدیکی جهندن مدعو اولجی داعیان دولت علیه لربنک علی الاسامی دفترین
 فضیلتو سماحتو شیخ الاسلام افندی حضرتلی داعیلری ترتیب وارسال
 ایلاربله ورساده نذر عالی قلمشدر بر موجب دفتر دعوتلریجون طرف جا کیردن
 بروجه معناد بشقه بشقه تذکره لری تخریر و یوم مذکورون برکون مقدم محللینه ارسال
 اولنجی معلوم عنایت مرسوم ملوکانه لری اولدوقه امروزان حضرت من لالامر کرد

BELGE 10: Hırka-i Saadet ziyareti için gönderilecek tezkirelerle ilgili bir belge. (BOA, C. Saray, nr. 3288)

EK II RESİMLER

RESİM 1: Enderun'daki Küçük Oda'nın resmi. Şu an depo olarak kullanılmaktadır

RESİM 2: Enderun'daki Büyük Oda'nın resmi. Şu an yemekhane ve santral olarak kullanılıyor.

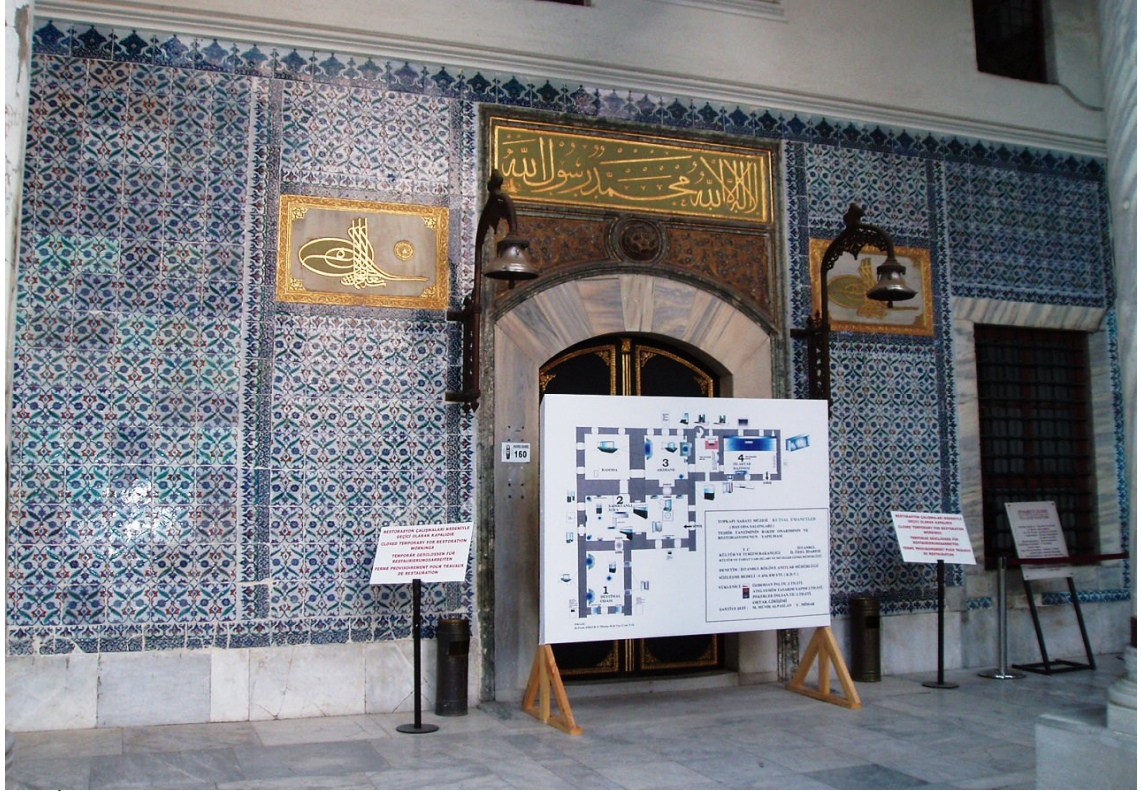
RESİM 3: Enderun'daki Seferli Odası'nın resmi. Şu an sergi salonu olarak kullanılıyor.

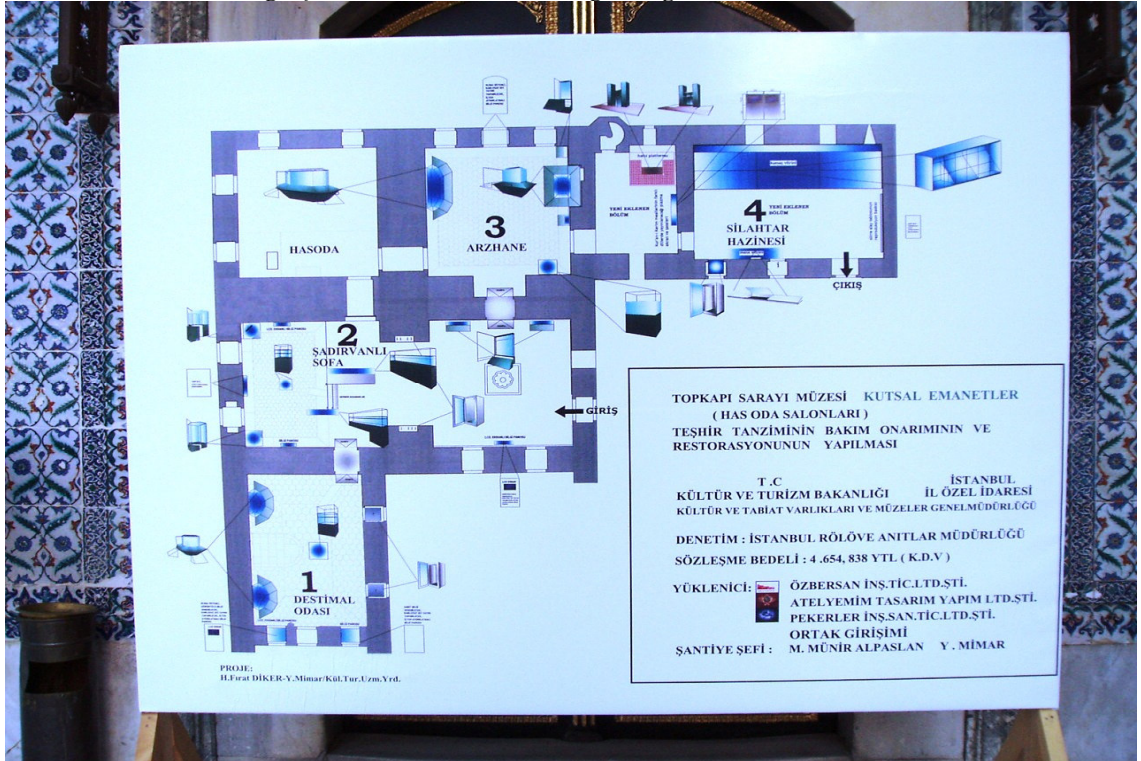
RESİM 4: Enderun'daki Kiler Odası'nın resmi. Şu an müze yönetim binası olarak hizmet veriyor.

RESİM 5: Enderun'daki Hazine Koşusu'nun resmi. Bugün sergi salonu olarak kullanılıyor.

RESİM 6: Has Oda'nın girişi. Kutsal Emanetler'in sergilendiği bölüm.

RESİM 7: Has Oda'nın yeni restorasyon projesi.

RESİM 8: Has Oda'nın önündeki Pâdişah tezkiyelerinin yapıldığı mermer seki ve Has Oda'nın temizliğinden çıkan tozların atıldığı kuyu.

RESİM 9: Has Oda'nın kapısının sağında bulunan mermer havan.

RESİM 10: Hırka-i Saadet Dairesi yanındaki Pâdişahların cenazelerinin yıkıldığı çeşme.

RESİM 11: Enderun'un girişı. Bâbü's-saâde kapısı.

RESİM 12: Kanunî Sultan Süleyman'ın Has Odabaşı Behruz Ağa'nın kabri.

RESİM 13: Kanunî Sultan Süleyman'ın Has Odabaşı'sının yaptırdığı Behruz Ağa Camisi'nin kapısı.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Cevdet, Saray nr. 1521, 1946, 2192, 2790, 3288, 3619, 4050, 8338, 8703.

İbnülemin, Saray Mesalihi nr. 192, 196, 280, 891, 1040, 1501, 1776, 1774.

Ali Emiri, IV. Mehmed nr. 1993.

Ali Emiri, I. Ahmed nr. 365, 387.

2. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

Defterler (D.)

32, 50, 296, 592, 619, 897, 2158, 2777, 3250, 3364, 3456, 5091, 6538, 7202, 10709, 44783/1–2.

Evrak (E.)

118/16–17, 118/21–22, 118/24–25, 118/27, 875, 926, 1385, 2213, 2777, 3313/155–156, 7037/11, 7248/2–3, 12068/2.

KANUNNÂMELER

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), I-IX, İstanbul, 1990.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara, 1998.

Kanunnâme-i Âl-i Osman, (Tahlil ve Karşılaştırılmalı Metin), haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul, 2003.

TARİH VE TABAKATLAR

Abdî Paşa, Abdurrahman, *Vekayi-nâme*, Süleymaniye ktp. Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 701.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I-XII, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1309.

Ahmed Lütfî Efendi, *Tarih-i Lütfî*, I-VIII, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1292.

Hafız Hızır İlyas, *Tarih-i Enderun (Letâif-i Enderun)*, Matbaa-i Âmire, 1276/1859.

Mehmed Halife, *Târih-i Gilmanî*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1340.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye)*, I-IV, Matbaa-i Âmire, 1311.

Naîma, Mustafa, *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâset-i Ahbâri'l-Hafikayn (Tarih-i Naîma)*, I-VI, İstanbul, 1283.

Selânikî, Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Süleymaniye ktp. Esad Efendi, nr. 2259.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I-II, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

Tayyarzâde, Ataullah Ahmet Atâ Bey, *Tarih-i Atâ (Tarih-i Enderun)*, I-V, İstanbul, 1293.

UMUMÎ KAYNAKLAR

Abdurrahman Şeref, “Topkapı Sarayı Hümâyunu”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, İstanbul, 1328–1329.

_____, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Musa Duman, İstanbul, 2005.

Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326–1328, I-IV.

Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1924.

_____, *Onuncu Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı(1495–1591)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988.

_____, *Sokullu*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1924.

_____, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1923.

Ali Seydi Bey, *Sokullu Mehmed Paşa*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1933.

Anonim Osmanlı Tarihi, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000.

D’ohsson, M. De Mauradgea, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, trc. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyat*, sdl. Abdülkadir Özcan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme*, Çağrı yay., İstanbul, 1979.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-X, İstanbul, 1314.

Freely, John, *Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü*, trc. Ayşegül Çetin, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Kitab-i Müstetâb Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I., yay. Yaşar Yücel, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.

Koçi Bey, *Risâle*, haz. Ali Kemalî Aksüt, İstanbul, 1939.

Tavernier, Jean Baptiste, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, trc. Perran Üstündağ, Çağdaş yay., İstanbul, 1984.

ARAŞTIRMALAR

Akgündüz, Ahmed, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), İstanbul, 1995.

Akkutay, Ülker, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, 1984.

Aksin, Sina, “Osmanlı Sarayının Yapısı ve İşlevleri”, *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 1994.

Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y.

Altındağ, Ülkü, “Has Oda Teşkilatı”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara, 1974, s. 97–113.

Anhegger, Mualla Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı'nda Pâdişah Evi (Harem)*, Sandoz Kültür yay., 1986.

Atasoy, Nurhan, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul, 1972.

Aybet, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları(1530–1699)*, İletişim yay., İstanbul, 2003.

Aydın, Hilmi, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul, 2004.

Ayvazoğlu, Beşir, “Mukaddes Emanetler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, II, İstanbul, 1996.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Mimarî Eserleri*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953.

Baltacı, Cahit, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.

Baykal, İsmail Hakkı, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul, 1953.

Bayrak, M. Orhan, *Topkapı Sarayı*, Sümer Basımevi, İstanbul, 1996.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, M.E.B., İstanbul, 1969.

Derin, Fahri Çetin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

Doras, Sabahattin, *Osmanlılar Albümü*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, I-III, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1988.

Ercan, Yavuz, “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi”, *TTK Belleten*(1986), 198.

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, I-V, İstanbul, 1977.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul, 1977.

İpşirli, Mehmet, “Enderun”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI, İstanbul, 1995.

İsfendiyoğlu, Fethi, *Galatasaray Tarihi*, İstanbul, 1952.

Karaca, Filiz, “Hil’at”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVIII, İstanbul, 1998.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 2001.

_____, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, Bilge yay., İstanbul, 2003.

Koçu, Reşat Ekrem, “Enderun”, “Behruz Ağa”, *İstanbul Ansiklopedisi(İST.A.)*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, I-XI, İstanbul, 1968.

_____, *Sokollu Mehmed Paşa*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1943.

_____, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, İstanbul, t.y.

_____, *Yeniçeriler*, Koçu yay., İstanbul, 1964.

Köprülü, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken yay., İstanbul, 1981.

Köseoğlu, Cengiz, *Harem*, Yapı Kredi Bankası, İstanbul, 1979.

Kumbaracılar, İzzet, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, t.y.

Lybyer, Albert Howe, *The Government of The Otoman Empire in The Time of Suleiman The Magnificent*, Harvard University Pres, Cambridge, 1913.

Mehmed Refik, “Fatih Asrında Enderun-ı Hümâyûn Teşkilatı”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası (EUM)*, nr. 16, Orhaniye Matbaası, 1335.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Hürriyet yay., I-III, İstanbul, 1974.

Naza, Emine, “Odabaşı Behruz Ağa Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, haz. İlhan Tekeli ve diğerleri, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, I-VIII, İstanbul, 1994.

Önge, Yılmaz, “Topkapı Sarayı’nda Hırka-i Saadet Dairesi”, *Önasya(1968)*, III/31.

Öz, Tahsin, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953.

Özbilgen, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı -Adâb-ı Osmaniye-*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Özcan, Abdülkadir, “Bîrun”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI, İstanbul, 1992.

_____, “Devşirme”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX, İstanbul, 1994.

Özdemir, Serdar, *Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi*, Basılmamış Doktor Tezi, İstanbul, 2003.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Kültür Bakanlığı, I-II, Ankara, 1988.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı yay. (M.E.B.), I-III, İstanbul, 1993.

Pierce, Leslie P., *Harem-i Hümayun*, trc. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt yay. İstanbul, 1996.

Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, TTK, Ankara, 1989.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Pâdişahı*, İstanbul, 2002.

_____, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, 2003.

_____, *Tarihî Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, Denizbank, İstanbul, 2002.

Sarıcık, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-eşrâflık Müessesesi*, TTK, Ankara, 2003.

Sertoğlu, Midhat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1958.

Sözen, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, Golden Horn, İstanbul, 1988.

Şimşirgil, Ahmet, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005.

Şükûn, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat*, M.E.B. yay., I-III, İstanbul, 1996.

Tektaş, Nazım, *Osmanlı (Çadırdan Saraya)*, Burak Yayınevi, I-II, İstanbul, 1999.

Uluçay, Çağatay, *Harem II*, TTK, Ankara, 1992.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1965.

Uyaroğlu, Hüseyin Nevzat, *Osmanlı Kamu Yönetim Kurum ve Sistemleri İçinde Saray Okulu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları I*, TTK, Ankara, 1988.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1984.

_____, *Osmanlı Tarihi*, III/I, TTK, Ankara, 1988.